

РАЈКО ОД РАСИНЕ

— ПРИПОВЈТКА С КРАЈА XVII. ВЕКА —

НАПИСАО

ЧЕД. МИЈАТОВИЋ

1923.

Рајко од Расине

≡ ПРИПОВЕТКА С КРАЈА XVII. ВЕКА ≡

НАПИСАО

ЧЕД. МИЈАТОВИЋ

ТРЕЋЕ ИЗДАЊЕ

1923.

ИЗДАЊЕ КЊИЖАРНИЦЕ

ТОМЕ ЈОВАНОВИЋА И БУЈИЋА, БЕОГРАД

„ЗЕЛЕНИ ВЕНАЦ“

ЦЕНА 1/2 — ДИНАРА

Највећа издавачка књижарница за народну књижевност Томе Јовановића и Вујића - Београд

„ЗЕЛЕНИ ВЕНАЦ“

препоручује своје богато стовариште поучних и забавних књига, светих икона, слика владајућег дома, историјских, ратних и других за украс домова.

Приповетке и романи:

Александар Велики, цар Македонски	Дин	6—
Аделаида, пастирка на Алпима, приповетка	„	2—
Арапске приповетке, са 5 лепих слика	„	8—
Бисерка, приповетка из сеоског живота од М. Сретеновића	„	6—
Велимир и Босилка, роман М. Видаковића	„	8—
Вечност, приповетка Ј. М. Веселиновића	„	2—
Вилинске приче, најодабраније народне приповетке са сликама и лепом насловном сликом у боји	„	6—
Геновева, прип. за матере и децу са 5 врло лепих слика у боји	„	7—
Грбоња или витез Лагардер, роман Пола Февала, са 35 слика	„	20—
Да нам буде боље, народне приче у тврдом повезу	„	6—
Даница, књига за децу са 12 лепих слика, од Сават. М. Грбића	„	6—
Дахома или живот Црнаца у Америци књига за омладину са сликама	„	7—
Двапут продана, роман са сликом	„	7—
Дедојачки гроб, прип. из сеоског живота од Мих. Сретеновића	„	4—
Делфа, роман из београдског живота у два дела	„	20—
Ђаурка, приповетка из борбе са Арнаутима	„	4—
Здравко и Грозда, приповетка С. Тодоровића	„	5—
Зелени Вајати — Богати сиротани, слика из сеоског живота, написао Јанко М. Веселиновић	„	3—
Зелени вајати — Кевил, слика из сеоског живота, написао Јанко М. Веселиновић	„	3—
Зелени вајати — Јарани, слика из сеоског живота од Ј. М. Веселиновића	„	3—
Злочин једне свекрве, кримин. роман из скоре прошлости, написао К. Д. Јездић, адвокат	„	10—
Из Париза у Бразилију кроз Сибир, роман са 50 слика	„	9—
Иагнаница, роман са солунског фронта	„	10—
Изајајца, приповетка из српског устанка од В. Поповића	„	2—
Икона-ја Везирова Мајка, приповетка из 17. века од Ч. Мјатковића III. најновије издање	„	5—
Италијске приповетке, књига за омладину са сликама, превео Саватије М. Грбић, учитељ	„	8—
Јетрве, приповетка из сеоског живота од Мих. Сретеновића	„	6—
Кармен Силва, приповетка	„	2—
Касија Царица, роман М. Видаковића	„	7—

РАЈКО ОД РАСИНЕ

≡ ПРИПОВЕТКА С КРАЈА XVII. ВЕКА ≡

НАПИСАО

ЧЕД. МИЈАТОВИЋ

1923.

ИЗДАЊЕ КЊИЖАРЕ ТОМЕ ЈОВАНОВИЋА И ВУЈИЋА
БЕОГРАД — ЗЕЛЕНИ ВЕНАЦ

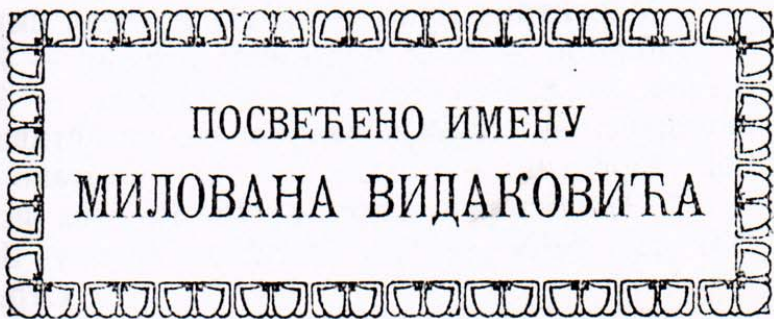

Штампарија „Ново Доба“ у Вуковару.

ПОСВЕЋЕНО ИМЕНУ
МИЛОВАНА ВИДАКОВИЋА

ПРЕГЛЕД.

Први део: у Крушевцу.

1. На развалинама града Лазарева. — 2. Маџарица робиња и маџарска господа. — 3. У караван се-
рају. — 4. Рајко на путу до Крушевца и од Крушевца.
— 5. На госпођиној чесми. — 6. Бекри-Бекир и његова
прича — 7. Велики чардаш. . . . . Стр. 5—44.

Други део: у Шумадији.

1. У првој зори. — 2. Код старца испосника.
— 3. Маргитине муке. — 4. На догледу смрти. — 5.
У гробници. — 6. У подземној капели. — 7. Царска
остава. — 8. Несвест под дијадемом. — 9. Школа
витештва. — 10. Рајкова борба с нечастивим. — 11.
Сан Маргитин. — 12. Смук. — 13. Полагано умирање.
— 14. Испосников спас. — 15. Рајкова исповест и
старчева тајна. — 16. Последња ноћ у Шумадији.
Стр. 45—121.

Трећи део: у Маџарској.

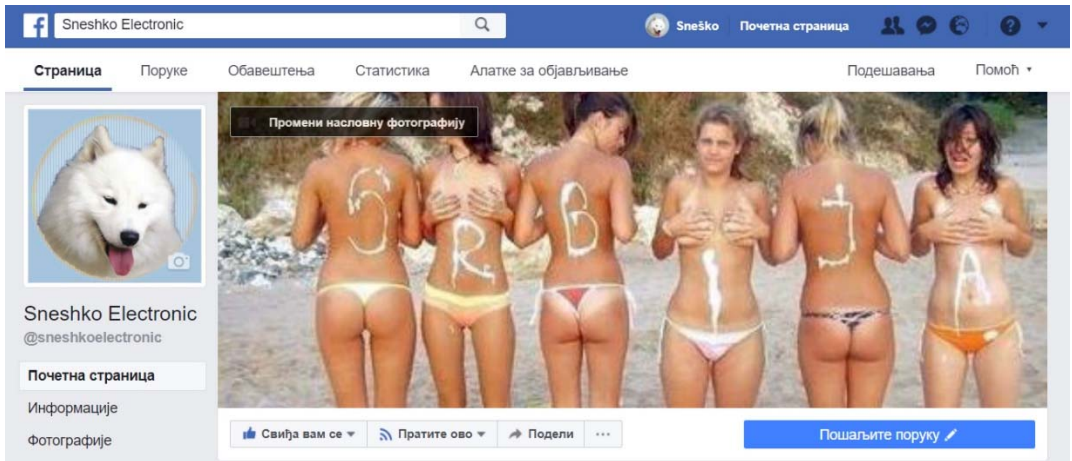
1. На путу у Нађ-Бању. — 2. Верно псето и
добра Ружа. — 3. Како су старог грофа омађијали.
— 4. На банкету у великој дворници. — 5. Рајкова
награда. — 6. Маргитино рвање са судбином. — 7.
Како је Маргита опремила Рајка. — Епилог: Гро-
бови на Космају. . . . . Стр. 123—127.

ПРВИ ДЕО
У КРУШЕВЦУ.

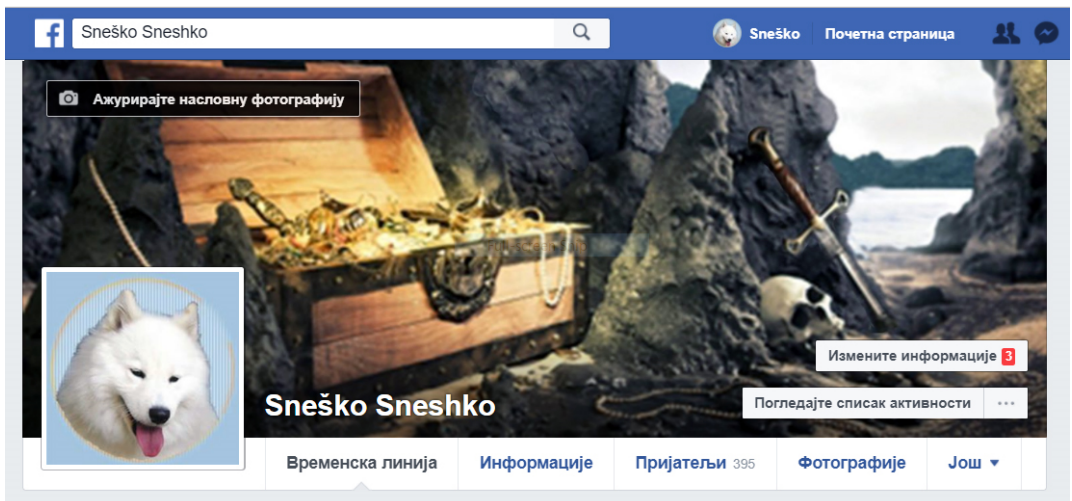
Посетите Facebook страницу **Sneshko Electronic** на којој се оглашава истраживачка опрема за изнајмљивање и продају (метал-детектори и гео-скенери), као и књиге у вези трагања за закопаном и скривеним благом:

Web адреса Facebook странице Sneshko Electronic је:

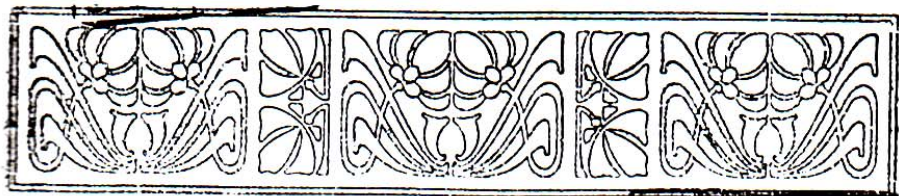
<https://www.facebook.com/sneshkoelectronic>

Све објаве у вези заскопаног и скривениог блага пратите на Facebook профилу **Sneško Sneshko**

Web адреса Facebook профила Sneško Sneshko је:

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100011758241334>

1.

Пред вече једнога лепога летњегга дана године 1699 прелазила је по рушевинама од некаданњегга двора и града Кнез-Лазарева у Крушевцу једна гомила од Турака и Ђаура.

Крепак један и повисок старац, — с руменим образима, белом на округло поткресаном брадом, одевен у китњасто руво маџарско, с високим орловим пером на црном ошеском калпаку, с кривом сабљом о бедрима, са високим жутиим чизмама, на којима зврктаху широке сребрне мамузе, — био је средина, око које се она гомила повијала час напред, час на десно, час на лево. Уз њега и око њега било је још неколико млађих људи у маџарској народној ношњи, а и један дежмекаст човечуљак у дугачкој црној долами, који је сваки час брисао своје знојаво и запурено а глатко обријано лице некаквим белим убрусом.

С њима је ишло и неколико Турака у дугачким зеленим кафтанима и са стамболијским турбанима, а иза њих једно десетак јаничара, са сукненим сарколима на глави, али без оружја. По даље иза ове гомиле ишли су растројено и полагаано чауши с великим тојагама. Тек би се од часа на час по неко од њих залетео на гомилу турске момчадије и де-

чурлије, кад би ова гласно повикала: „ха бре, вур-
ђаур!“ па би се узела бацати комадићима од ће-
рамида и цигаља, или и сувим коњским ђубретом,
на ону сјајну господу.

Оно су доиста била сјајна господа, што шетаху
по развалинама двора Лазарева. Барон Арпад Сент-
Кираљи од Галамбоша, праћен неколиким синовима
највеће господе маџарске, путовао је као изван-
редни посланик ћесара и краља угарског у Цари-
град по нарочитом послу, хоће ли се истом закљу-
чени мир одржати или не. Султан је пратио из
свог сараја Хасан-агу Зулуфлију да као чаушбаша
у Београду дочека и у Цариград допрати царског
поклисара. У Београду је Мустафа-бег Алаџа-хисарли,
један од најбогатијих спахија турских, своје при-
јатељу Хасан-аги дао свога младог а јуначког „ка-
бадахију“ Рајка, да га спроводи и да му помогне
да се гости ни на шта не потуже.

„Његови га“, говораше Мустафа Хасану, „на
дому зову „Страхињом“, ваи дома је познат као
„од Расине Рајко“. Ја га зовем „Амиџа-заде“. Млад
је; али се на њ можеш поуздати као на најбољег
јунака. Његов ми је стриц једном живот спасио, па
му узедох синовца у свој копак за кабадахију, и
назим га као да ми је син. Поведи га у Стамбол, нека
види силу и господство, е да би се зажелео да цара
служи. Пође ли цара да служи, ето царству новог
Ђуприлића!“

То је онај повисок и вижљав младић, што испред
самог старог посланика корача. О рамену носи дугу
пушку арнаутку, чврсто се утегао широким шаре-
ним пасом, поврх овога носи црвен силав с пишто-
љима и ханџарем; испод силава, изнад и десног и
левог кука, лепе сребрне фишеклије притврђене де-
белим црвеним гајганима, са којих се спуштају

многобројни ситни ланци са оцилима, бритвицама, чачкалицама, свакојаким зделицама и драгунлијама те га као кићанке бију по бедрима, па ситним звекетом прате сваки његов корак. По прсима је притегао џемадан од црвена сукна, из којег се од рамена спуштаху пошироки рукави од дебела сељачка платна, који се уз доручне зглавке припијаху доручницима лепо и пуно црвеним концем извезеним. Имао је на себи дуге чакшире од загасито плаве чохе опточене црним гајтаном; носио је пресне опанке и чарале високе скоро до колена а лепо у богате шаре од мрког, жутог и зеленкастог плетива исплетене. На глави му је ониска шубара од црне јагњетине. Испод шубаре видело се чело не баш високо, а пре пониско, али право и лепо срезано и осењено густом кестењавом косом. Погусте и дуге веље лепо се повијају изнад два црна ока, која свагда право гледају; из њих светао отворен поглед, истина, не сева претњом, али као да гласно казује: „*не бојим се никога до Бога!*“ Од обрвских саставака полазио је један прав нос са прилично широким и покретним ноздрвама. Насушица га је пагарила и остављаше да се лепо види румени лук горње усне од добро срезаних и за човека доста малених уста. Лице му је било обликом као округла јабука, која се слила у нешто мало дужу но ширу коцку, и кроз мрку препанулоост од сунца на образима његовим лако пробијаше румен младости и пламен узбуђености. Цела му је појава била пријатна и допадљива. Није му било више од двадесет и две године.

Красни овај младић корачао је пред самим Ђесаревим послаником, овда и онда зауставио би се па казивао што има да казује, ономе загрејаном и знојавом католичком попу, који се ваљада родио негде међу Хрватима или Словенцима, те разумевао и говорио српски. Патер Хијероними, који је пратио по-

саобину као секретар, преводио је његово казивање маџарској господи.

Од урвине старе цркве Лазарице младић пође напред к једном обрваном платну од зидина, које се наслањаше на високу кулу једну.

„Ево, да сад изађемо на ово платно!“ рече Рајко неким гласом у коме се, у јасном металном звску, мешало и нешто поноса.

— „Богме ће господа моја поломити мамузе по том камењу!“ рече дежмекасти патер утирући зној, и бржично гледаше за младићем, који се сигурним и лаким кораком пењаше уз гомилу цигаља и камења.

„Ама вреди да полеме мамузе. С овога платна можете најбоље да видите, како је град некада имао двојакних зидина, као оно што кажу да Цариград има! На онда баш треба из близине да видите кулу ову!“

Испенеш се сва господа за њим на ону зидину до куле. Разговараху нешто између себе маџарски и по свој прилици мно им беше онај поглед на околину. Рајко прекиде њихов разговор, дотакнув патера руком и рекав:

„Кажи господи: на ову је кулу Голубан, верна слуга српског цар-Лазара, извео госпођу своју царицу Милицу. Знаш шта вам казивах мало час кад бејасмо доле на капији, на којој царица преклињаше свих девет Југовића редом, да јој бар један брат од заклетве на двору остане?! Вала као да сад гледам Голубана како силази низ кулу, сетан певесео, тешко му је што не може да послуша свога господара, ал^т је теже срцу одолети, да не иде на бој на Косово, — већ појаха својега лабуда, поседе га оде у Косово!“

— „Куд се ти заносиш, мој братац!“ рече патер мало нестрпљиво, па не хте то ни да преводи. Али га старац посланик запита шта Рајко рече, па кад

чу приђе к младићу и потапка га по рамену као да му одобрава.

„Е баш ми је жао, што нас двојица не можемо да се разумемо! рече Рајко гледајући посланику право у очи: „све ми се чини да овај попа теби само смућка што ја причам. А видим те јеси ти и јунак и господин! Знам ја, волео би ти да сазнаш о цар-Лазару и царици Милицы много више, него што то овај господин попа воли!“

Насмеја се гласно и сам патер Хијероними, и насмејаше се сва господа кад им преведе Рајкове речи. Па онда ће патер прихватити: „хајде, хајде! свршуј само ако имаш још што! Ваља господа да се врате у караван-серај на одмор!“

— „Имао бих ја овде вама пуно да казујем. Не би стигла за све ни цела ноћ. Него кажи ово господину: видиш ову кулу; у њој су најволели да заједно станују цар-Лазар и царица Милица. А њих су се двоје много волели. Сад, видиш ли чак на врху на највишој зидини од куле нешто као гвоздену чакљу?“

„Видим, видим!“ увераваше патер и не гледајући у вис. „Само хајде, свршуј!“

— „Е, а мо'ш ли погодити шта је то?“

„Не могу, братац мој! него казуј па свршуј!“

— „Хоћу, само ти све лепо да преведеш! Видиш, ова се кула види чак из задужбине цар-Лазарове беле цркве Раванице. Сећаш ли се! казивао сам вам о њој кад јутрос близу ње пролажасмо. Цар је врло често одлазио својој цркви да проведе по који дан. А опет би се једнако бринуо како му је царица, и је ли му све добро на двору. С тога би царица, чим се смркне, заповедила да се гвозден један котарац напуни лучем и катраном, да се све то обеси о ону гвоздену чакљу на запали. Цар би онда из Раванице видео како као нека звезда трепти над његовим двором у Крушевцу,

па би рекао: „хвала Богу, моја Милица шаље ми ено звездани поздрав и све је добро!“

Доиста се ово господи маџарској преведе. Млађи од њих узеше гласно усклицавати, а двојица или тројица скидоше калпаке, махаше њима у висину према кули, као да су угледали сен царице Милице, па је усклицима витешки поздрављају.

„Е, господа веле да си им се доста напричао, и да си баш лепо завршио. Сад немој то да уквариш, него хајде напред, показуј пут у караван-серај!“ рече му патер.

„Добро, кад тако заповедате!“ прихвати Рајко, па се онда окрете и рече нешто на турски Хасан-аги Зулуфлији, и пође напред. Хасан-ага даде заповест јаничарима и чаушима да се устроје по странама рад заштите посланика и свите његове. И онда пођоше низ брдо правцем к чесми, па да изађу на пут у варош.

2.

Ваљало им је проћи поред западне зидине од града. Уз ту зидину, која се прилично одржала, прислоњена је била овде и онде по која сиротињска чатрља. Пред једном, која је стајала за себе и подалеко од других, седео је на земљи Циганин, па ковао клинце за потковице. Највише да му је било тридесет година. Мало подаље од њега седела је на земљи, а наслонив се леђима на плетар од чатрље, млада једна — Туркиња.

Била се задубила у неке дубоке мисли. Као да је душевно болесна, тако се укоченим погледима из

разрогачених очију загледала у ону шарену гомилу, која се полагао креташе озго са града. Кад се свита мало примаче, она се жена подиже, па да би појачала вид и да би сигурније сагледала ко то долази, наднесе леву руку над очи, и гледаше очевидно узбуђена, у гомилу. Као да и не чујаше шта јој Циганин ковач срдито и све јачом и јачом дреком довикиваше.

А кад маџарска господа наступише баш према њој, она се са вриском, који срце параше, јурну к њима, одгурну чауше и јаничаре натприродном снагом, коју само очајање дати може, паде на колена пред старим послаником и кроз горко јецање а са грчевито склопљеним рукама, говораше нешто маџарски живо и ватрено.

Млади Рајко, који је неколико корачаја испред свите ишао, окрете се и једним скоком скочи до ње и до посланика. Побојао се да се није што незгодно десило царевом госту. Стадоше му очи на младој жени која се пред ногама старчевим савијаше, целиваше небројено пута његову маџарску сабљу и говораше за њ неразумљивим језиком тако страсно. Не беше то ни Циганка ни Туркиња, и ако је пред Циганиновом чатрљом седела, и по турским у жутиим шалварима и црвеном јелеку одевена била.

Дотрча Циганин с чекићем у руци, с пеном на устима, с варницама у очима. Гњевно викну по турски: „овамо, кучко, или ћу ти сад главу размрскати!“ Дохвати је за косе и повуче. Чауши је прихватише за руке и помогоше Циганину да је одвуче к чатрљи.

За неколико тренутака цела она свита беше занемела као да се скаменила. Први беше Рајко који силно узбуђен викну: „ама шта је то?“ и ако ни сам не знајаше коме управо то питање управља.

„Шта оно рече?“ питаше старац посланик, окренув се млађој господи из своје свите; „шта оно рече, ко је она?“

„Мени се учини да рече: „ја сам Маргита грофица од Нађ-Бање, жена грофа Аладара!“ проговори један од њих.

— „Грофа Аладара!... грофа Аладара!“ понављаше старац, па као да за неки тренутак преврташе по својој сећању. „Гроф Аладар од Нађ-Бање биће сад да је мојих година! Нисам слушао да се и по трећи пут оженио! Ово мора да је нека пометња!“

Хасан Зулуфлија кукну руком Рајка, који се сав био изгубио слушајући за њ неразумљиви говор мацарске господе.

Реци господи да се мичемо даље! Ово је једна робиња коју је овај Циганин, по имену Бекри-Бекир, пре неку годину у Мадарској заробио. Дај да се даље мичемо!“ говораше Хасан.

Рајко преведе на српски што чаушбаша рече те цела свита пође даље низ брдо.

Он сам застаде мало иза њих свих. Стојаше као укопан. Прођоше га мравци кад из чатрље зачу пиштање и гласно плакање оне жене. Скочи к вратима од чатрље, али их нађе зачепљена из нутра. Удари два три пута песницом у њих.

„Шта је бре?!“ друкну изнутра Циганин не отварајући.

— „Кабадахија царевог чаушбаше Хасан-аге Зулуфлије вели ти: да ту јадну жену не такнеш ни малим прстом, јер ћеш закукати да сав Алаца-хисар чује! Јеси л' ме разумео Циганине?“ говораше Рајко срдито.

„Турске ми вере, само је једном руком ударих! А ево нећу ни толико! Поздрав и поклон царевом чаушбаша, слушам га!“ одговори Циганин понизно.

Доиста ућутка се плач робињин. Али Бекри-Бекир не смеде да отвори врата. У том викнуше Рајка јаничари јоздо од свите, те он похита за њима. Кад већ сиђе

к чесми, стаде и окрете се. Пред чатрљом Циганиновом стајала је као кип робинџа његова, па наслонив главу на десну руку, а подупрв лакат од те руке левицом, гледаше за свитом маџарске господе, која сави путем у варош. Рајку се учини као да она само у њега гледа онако као што он само у њу гледаше. Стаде тако за неколико тренутака, па већ мораде даље за својом господом.

3.

У караван-серају је те вечери владало прилично узбуђење међу маџарском господом. У једној широкој одаји посадили се беху сви заједно с патером око сниске једне софре, притиснуте кондирима са црвеним жупским вином, па разговараху о ономе што се збило. Око неко доба Рајко закуца на вратима и преко патера зашита: би ли стари господин допустно да му нешто кажем. Позваше га унутра. Уђе и стаде близу самих врата и поче овако:

„Ево сам од како се смркло обинао сав Крушевац. Моја Расина није далеко одавде и имам овде добрих познаника. Распитивах их о оној робинџи. Сви ми веле да је Маџарица, да ју је Бекри-Бекир — који је се тек пре четири године потурчио, дошав и сам од некуда из Маџарске, — заробио. Сви ми веле да је нека необично добра дуња, и да не може бити да није од великога господскога рода. Веле познаје се то и по њеној лепоти, и по њеној доброти. Сад било да то јесте, било да то није, тек је то Маџарица, ваша земљакинџа, ваше горе лист, а ето је робинџа! Знам да сте ради да је ослободите. Мислио сам како да вам у том помогнем, распитивах пријатеље и пађох да може да

буде. Ево како: санџаг-бег је овде нов човек, тек је од скоро дошао, сиромах је и дрхће за паром. Дајте да одем да га питам за које би је паре предао вама да је поведете као слободну? Циганина не вреди питати, јер ми вечерас сви рекоше да је он одбио велике новце које су му овдашње неке спахије нудиле. Опростите ми што по не знању замишљам да може бити нисте при новцу и за такву работу. Ако нисте, онда ево друга начина: нека пођу два млада господина са мном, отићи ћемо право Циганину, везаћемо га, њу ћемо одвести па је сакрити овде у једну кућу коју ја знам, одатле би је моји људи после неколико дана испратли у Расину у моју родбину, која би је чувала и пазила као аманет, док ви не смислите на тенани како да је сигурно у завичај оправите. Ето, једно од тога бирајте. ако не знате нешто још боље и сигурније. Тек не можете земљакињу своју оставити да и даље у потурченога Циганина Бекри-Бекира робује!“

Трајало је мало подуже док је патер превео све оно што Рајко рече. Много му сметаше што запињаше о оно црвено вино на софри. Узеше се господа маџарска световати. Почеше лепо и полагано, па пођоше све јасније и јасније, све гласније и гласније, док се Рајко не узе да побојава да ће се они млађи људи још и покрвити. Али их старац уталожити и узе сам да говори мирно, али и опет некако као да заповеда.

„Је ли, братац!“ упита патер Рајка изненадно; „а ко тебе посла с таквим порукама овамо нама?“

— „Ко ме посла?! Како ти то питаш?“ рече Рајко малко збуњено а нешто мало и срдито. „Нико ме други к вама послао није до жалосна судбина оне ваше земљакиње што онако млада робује, а по мраку ми је светлила светлост господског образа ових везова овде!“

Узе патер Хијероними да врти главом и онда опет удари у мацарске бубњеве. На то ће стари посланик рећи нешто што патер преведе Рајку овако:

„Његова блиставост узвишени господин царски и краљевски посланик вели: „хвала ти, али од тога сад не може ништа да буде. Његов је посао да утврди мир међу царевинама, а не да их поново завађа и то због чега него због једне робињице!“

„Цареви не би били цареви кад би се тако лако завађали. Веруј ми нико се с тога не би завадио мањ саниак-бег с Циганином и Циганин са мнош. А баш је од Бога грехота, а од људи — Бога ми, мал' не рекох нешто!... Баш је велим грехота оставити ону младу вашу земљакињу да оном циганском бекрији робује!“

— „Е шта ћеш? Иди па спавај; ваља сутра рано полазити!“ рече патер.

„Мислиш ли ти да она робиња сад спава?“ питаше Рајко нешто снујден; „вала дао бих главу, ако се она целу ноћ Богу не моли, да покрене срца ове госпoде, да је ропства ослобoде!“

Диве се старац, скочише и сва она млада господа на ноге. Старац господски махну руком Рајку, дајући му знак да може ићи. Рајко се поклони старцу и изађе. „Ех, шта ћеш? Сила Бога не моли. Нисам мислио да ће тако да се сврши!“ говораше сам у соби.

Отиде полагао преко пространог дворништа од караван-сераја и кроз разграђену ограду од врљика уђе у један велики забран који је одмах иза коњушница почињао. Погледа у звездано небо па се пусти у неке мисли.

На целом путу од Београда до Крушевца Рајко је био кипео од веселости. Срце му је било пуно необичне милине; очи су му светлиле неисказаном радошћу. Чинило му се као да је робовао у конаку Мустаф-агином, па се сад слободан и срећан враћа у забичај да види мајку, браћу и родбину. Као да га негде на путу или на крају тога пута чека неко неизмерно благо или нека изванредна срећа, тако га је радосна жудња вукла некуда — и сам није знао куда, и к нечему — и сам није знао к чему. Сва му се Србија чинила као да је бањина његове задруге; свако му је дрво изгледало као да је кита босилјка, свака стена румена; и саме врानе и свраке нису му се више чиниле као тице злослутнице, него само као старе у цркви завиђене сестре плавосивих дивљих голубица, што падаху преда њ на пут само да опет прву у вис, те да се зрак потресе и фијуком зајечи кад се сребрни таламбас витих крила њихових узлепрша. Ништа се оку његовом измакло није: ни орао који је високо под небом господствено кружио, ни зец који погурен и сав усплахирен скакаше од цбуна до цбуна. Сва су му поља мирисала као да су босилјком засађена. Чинило му се као да кроз растове шуме шумадијске бруји поветарац, који се понео чак отуда са снјега мора, па преко снежног Дурмитора пао у четинарске горе ужичке, да се у њима напоји мирисом од јела и борова, па да онда проструји кроз Шумадију, те да је као неку цркву тамњаном окади. На све то и на сваку стварцу обраћао је он пажњу манарској господи, јер му се чинило да свега тога нигде ван Србије нема.

Патер Хијероними не могаше да стигне да забележи чин стоти део од свега онога што му Рајко казиваше о планинским ланцима, о висовима, се-

лима и засеоцима, а још мање о бојевима који су се онуда били, и о јунацима који сад већ мирно почиваху под овом или оном каменом белегом.

А кад би сунце просуло још топлији жар те позлатило и поља и горе, и кад би сваки лист на дрвећу, и сваки цвет на пољу, и сваки цбун дуж пута, још силније замирисао, раздраганост срца његова ускипела би и Рајко би се окренуо чаушбаши:

„Честити чаушбашо, тако ти среће, пусти ме да запевам!“

— „Како ћеш запевати пред лицем краљевских јелчија и царевих гостију?“ рекао би запрепашћен Хасан; „него ето, полети на коњу па кад се добро измакнеш, запевај!“

И онда би Рајко доиста полетео на својој тавској својој ластавици, која је својом брзином и својом ситном а паметном главом издавала бедујинско прекло своје. Милина је било погледати га онако млада, онако красна, онако вита и утегнута, онако као заливена у турском седлу, како, подигнув једну руку у висину, погнув се мало унапред по коњићу своме, јурч кликћући као млад соко.

Чак би и чаушбаши мило било да га гледа. Па би се онда стари Турчин својим мирним и озбиљним лицем окренуо маџарској господи и показујући руком на младог коњаника, допустио себи да каже само једну реч: „бињецџа!“

А и у маџарске господе би се лице засветлило. Ништа на целом том путу није могло да загреје срца њихова у брже куцање тако, као кад гледаху како она орапска сива ластавица лети да стигне, где Рајко може да запева. Млађа би се господа и сама раздрагала на прела у гласно клицање, а стари би се барон Арнад само осмехнуо и рекао: „красно момче! Добар јахач а и коњ му добар!“ Патер Хијероними пре-

вео би чаушбаши на српски што старац рече, а Хасан-ага Зулуфлија завршио би цео узбудљиви приказ са три речи: „Јес, валах, бињедија!“

Тако је било од Београда до Крушевца.

Али ево сад путем од Крушевца у Ниш Рајко је сасвим други човек.

Јахао је напред сам и замишљен. Изгледао је као да је покисао. Оно и јесте нека тиха а прилично хладна кишица почела да ромња. И небо више није било плаво него сиво; Конаоник и Јастребац заматавали су главе своје магловитом копреном; ни орлова, ни јастребова није се нигде могло видети; још мање јата дивљих голубова; испод погдског мостића од брвана жабе су невесело кречетале. Кад свита изађе мало у брдо у једном ниском лугу славуј певаше тужну и слатку неку песму, и не прекидаше је ни једним дахом, баш као да је хтео да се њеном тугом угуши, или као да се заветовао да умре певајући. Чак су и мађарска господа сама од себе стала да га слушају, а честити Хасан Зулуфлија уставно је целу пратњу да топот од копита коњских не прогута ништа од оне сласти, која треба да се слива само у срца људска. Само је Рајко јахао и даље напред, много нешто замишљен.

Био је невесело и по готово срдит. Невесело од жалости која му притискиваше срце при помисли, да она јадна жена, онако млада и лепа и онтоко добра оста да робује у потурченог Циганина! Како оно рече патер Хијероними, да је она од велика господска рода, властелиника кнегиња нито ли? Вала могло јој се одмах видети и по очима, и по лицу, и по стасу, и по кроку, да је од господска рода! Па то господство, и онака лепота и она младост да робује једном црном Циганину!

Па онда би његова жалост пренила у срдњу. Срдно се на мађарску господу и на оног црног

попа. „И то су ми нека господа!“ говораше сам у себи; „и то ми је неки духовник! Лист од њихове горе затреперио, чедо од њихове колевке заплакало, млада робинџа од њихова рода и од њихове вере запиштала и закукала, а они — просто ни малим прстом да мрдну! Шта ли би мој стриц Павле рекао на све ово?!“

И онда би узео да премишља шта ли би му стриц рекао, па онда пређе да се пита: а шта ли би на то рекли Бан Страхинџа и Краљевић Марко?! Завукао се био сав у црвену сукнену кабаницу, загрејао се, занео се у мисли, које су биле више снови на јави него озбиљне и хладне мисли. Али пре но што је сагледао Мораву с ову страну Ниша Рајко је сасвим јасно и поуздано знао шта би му стриц Павле рекао да је жив, а шта би радили онакви српски јунаци какви беху Бан Страхинџа и Краљевић Марко! Одлучио се да, чим се господа у Нишу мало поодморе, изађе пред њих и да се с њима опрости.

На путу до Крушевца сва су господа маџарска била заволела Рајка. Али се синоћ патар Хијероними направлио изванредно мудар и прозорљив. Кад оно Рајко изађе зловољан из њихове одаје, патар узе вртити главом; подупре врх од свога дугачког носа каживрстом; узне се за тим куцати прстом у чело као да се увери да му лубања није напукла, па задовољан тим претходним, и ако врло поврхним исцитом, узне да маџарској господи шанутом а на латинском језику говори:

„Ко нама, о великомоћна и сјајна господо, јемчи да преласни и бујни јуноша, дрског којег толико изненађује, није нама од стране Сарацена са извесном намером да импедимента процесији нашој у град Константинов провоцира, придодан? Ако оштроумљу нашем подвргнете питање просто, ко је њега

нама наметнуо, ако посмотрите непрекидно хвалисање његово са некаквим ове земље јунацима, даже царевима, које он пред Сараценима сараценске главе сећи пушта, ако строгој анализи данашњи инцидент подвргнете, онда је неизбежна конклузија логике, да је овај јуноша врло, врло подозрив!“

„Преподобни!“ прекиде га барон Арпад гласом као да пуку командира; „мени деран тај није подозрив. Али ви боље познајете од нас ове људе овде, па кад ваша логика каже да је младић овај подозрив, моја логика каже: „отерајмо га!“

Млађа господа замолише да се Рајко не отпушта одмах, него да на његово понашање сви мотре па у Нишу да се реше шта да раде.

А на путу до Ниша сви погледаху испод ока к Рајку. Она очевидна промена у његовом понашању, она његова замисљеност и суморност учини се свима да је баш подозрива. Није му испало ни до Крушевца ни у Крушевцу да начини кавгу па је срдит, и без сумње премисља и снује нове згоде. Уђоше у Ниш са већ готовом одлуком да се с њиме растају.

Кад се вратише са походе паши нишком мацарска господа световаше се нешто са патер Хијеронимијем у најбољој одаји караван-сераја. Мало час на изиђе патер из одаје у ходник и удари се прима у прса с Рајком.

„Да ли бих могао да говорим са господом?“ питаше Рајко.

— „У добри час!“ рече патер; „а ја изађох да те к њима зовем. Ходи унутра!“

Рајко скиде шубарицу, поклони се пред старим гослаником, и док се патер нешто накашљиваше поче да говори:

„Лепо ми је у служби вашој; попосно ми је да пратим Ђесареву посаобину. Али вам се молим,

светла господо, не замерите ми, и пустите ме да се дома вратим. Не питајте за што. Него ме милостиво пуштајте и опростите ми!“

Дек то патер превођаше Рајко виде да на ћилиму, на коме стари посланик незгодно сеђаше, леже поређани у два реда десет немачких талира све нових новцатих.

„А ево“, узне патер да говори, „његова те блиставост призвала да ти баш каже да се можеш вратити. Нинки паша нешто као рече да је боље да се ти у Београд вратиш, јер он даје друге пратиоце. Већ смо о томе говорили и са Хасан-агом. И ево ти вели мој пресветли господин десет талира: четири за четири дана твоје службе довде, четири за четири дана твога повратка, а два уз то на поклон!“

Рајко се зарумени у образима, поклони се, пригну и подиже четири талира.

„Нека вам је хвала светла господо! Ово за службу до данас, и ако је много, опет може да се каже да је за службу великој и светлој господи; али оно друго не могу вам примити!“

Зачуднише се маџарска господа. Узеше се договарати и разговарати!“

„Мој братац!“ узне патер осмешкујући се да говори: „светла господа веле: ако је да ко коме поклон чини, не можеш ти њима, него они теби! Узми паре, брајко, кад си тако лепе среће!“

— „Не дао Бог, да ја њима поклоне чиним! Него није то моја зарада!“

„Ма, човече, вређаш господство њихово! Него чекај! Ха, ево ми сијну, таман да се све славно измири, и њихов господски а рекао бих и — твој сиротињски понос. Ето, нека прихвати црква те талире, нека се пале свеће за душе и твојих и њихових покојних док талира треја. А?... шта велиш?“

— „Ако хоће господа нека прихвати црква. А кад би то моји новци били па се је питао, ја бих рекао: да се поделе сиротњи, нека моли Бога за здравље Бесара, не би ли стигао да ослободи род хришћански од јарма турскога!“

У радосној раздраганости патер Хлјероними изговори на латинском језику китњасту беседу како овај младић жели да се оних шест талпра предаду њему — патеру, — да их он подели сиротњи за здравље Бесарево.

Стари барон Арпад устаде и приђе Рајку, потапка га по рамену, говораше му нешто мадарски и заврши рекав тринут српски: „напред! напред! напред!“

„Пресветли господни вели“, узе патер преводити: „наметно си синко учинио што си то патеру поверио! Знам ја, вели, има племенитих људи у твојем народу. У последњем рату, имао сам ја, вели у мојој војсци и Србе драговолце. Откидају од својих уста да сиротњи даду. А кад дође да се битка бије, онда само: напред, напред, напред! Те сам речи од њих научио у битци код Сенте. Синко, напред! напред, напред!“

Рајка подиђаше мрави од узбуђења. Беше му мило и онет некако тешко. Пригну се и пољуби старца у руку: Хвала ти светли господине! Баш си научио што и јесте најбоље у нашем говору. Напред ћемо сви ако Бог да!“ Поклони се и свој осталој господи, приђе к руци и патеру, и још једном са врата рече: „Хвала вам, господо, опростите ми и збогом остајте!“

И онда оде право у ковчушницу да опреми своју сиву ластавицу.

5.

Под самим градом кнеза Лазара, а прислоњена уз убршуну једну зидину, која по свој прилици бејаше остатак од некадашњег зида градског, била је једна чесма од белог мрамора. У оно су је време још једнако звали „госпођином чесмом“. Стара и узана калдрма, која долажаше из вароши, повијала се пред ње горе уз брдо, док се није у трави од ледине изгубила. Од широких мраморних плоча, које су јој теме покривале, остала је само једна; друге су давно разнесене па замењене тамноцрвеним ћерамидама. Из оне старе, дебеле и влажне зидине изнад ње избио је читав џбун зовина дрвета. Танке стабљике повиле се под теретом крупног цвета и напнеле над руменим кровом од чесме као нека џиновска кита од зеленог лишћа и бледожутог цвећа. Као да је нека тајанствена рука хтела да танком и мирисном хладовином заклони мраморну чесму од сунца, те да у хладу и на миру бистром струјом бруји чудесне приче о слави старих сунчаних дана. Јест, и приче о сладости негдашњих меких месечина, када су џиновски стражари у панцирима од сребра стражарили по зидинама градским и кроз све јунаштво своје кришом погледали к прозорима дворским од биљура, и када је са тих прозора, овда и онда, затрепавала звездана светлост од вилинеке лепоте какве младе дворкиње, која би се као живи цвет белог крина жудно запајала сребром тихе месечине, њу појила мирисним дахом својим, а узгред растапала по неки панцир од сребра и по неко јуначко срце испод панцира од сребра. Јаворове гусле под прстима правог песника јујекнуле би по неком причом, бистре ове воде, и по гдекоји би слепи гуслар на овој мраморној чесми духом прогледао и видео дивне призоре прошлости и загометне визије будућности.

Тек је почело да свита а један млад човек дође пред чесму. Скиде шубару, прекрсти се узе живо да умива лице своје бистром хладном водом, која на дрвену једну цев шибаше из чесме у каменито корито пред њом. Извади из недара танки убрис, убриса њиме лице и руке и онда га разви и остави да се на зовином грању суши. Он сам седе на један камен према чесми и пусти се у мисли. Није имао гусле нити је био слеп, али у њега као да је било срце једнога гуслара, те мраморна чесма поче да му изводи пред очи свакојака привиђања.

„Некада су“, говораше он сам у себи; „некада су место ове труле дрвене цеви, цеви од сребра бистру воду из мрамора изводиле; некада су с ону страну ове зидине били царичини перивоји пуни шареног и мирисног цвећа, а сада ето крта зова, коју су ветрови засадили, царичиној чесми од мрамора хладовину гради; некада су царске слуге појиле коње цареве на овој чесми; ко зна? можда је Голубан онога јутра кад ће поћи на Косово, напојио свога лабуда баш на истом том каменом кориту, над којим се ето мало час умих, а сада — сада крволоци Татари и црни Арапи поје овде упорне мазге и ђудљиве и грозне камиле своје! Овом је белом калдрмом некада шетала царица Милица са својих дванаест дворкиња, као са дванаест горских вила, а ја ево чекам јутрос да њоме прође једна злосрећна робинја црног једног Циганина! Ја, Боже мој, што ли су ти наши стари тако тешко згрешили те овако љуто преврну земљу ову?!“

Танка сива маглица раног јутра растањивала се све више и више, као да се растапала у росу којом се трава свуда унаоколо орбсила. Цвет ед зове замириса пунијем дахом, и млаз од воде као да гласније и веселије бућкаше у каменом кориту. Доле у Крушевцу петли се дозиваху кукурекањем које се разлегаше; овде и онде извијаше се танак

стуб од дима из широких дрвених димњака. Дан се дизао и будио успаване људе на посао. Озго испод зидина градских зачу се куцкање чекића о наковањ.

„Ево је иде!“ рече младић па се подиже са онога камена и пређе те се заклони за чесму.

Озго са брда долазила је једна млада жена, права и вита као јела. На глави јој је небрежљиво и мало више на леву страну, везана жута једна шамија, која не могаше у своје меке савијутке да прикупи густу црну косу, него јој падаше низ плећа у коврчастим таласима, који се као крило гавраново преливаху у тамноплаве одјеке. На обнаженом повисоком врату савио се један низ крупног црвеног мерцана. Јелек од загасито зелене чохе па срмом, која је одавно потамнела, свакојачко ишаран утегао јој беше битки стас љеп око паса, али мало на више свиљена пуцад као да нису смела да огледају своју растегљивост о девојачке груди ове младе жене, које су се стидљиво заклањале за издајнички облачак од танке турске ћерћелије. Носила је широко жуте шалваре од неке полусвилене тканине, привезане уз витки стас и танки пас узаним једним стамболијским шалом, притврђеним с преда са две сребрне пафте у облику два бадема. Руке јој до изнад лаката, где се бели рукави од кошуље повијаху у гужву, беху голе. У једној је руци носила котлић, а у другој велики један калајисани ибрик. На голим ногама имала је турске папуче од жутог сахтијана, извијене у вршак који беше назад поврнут.

Већ по виткости и лепоти стаса, и по оном поноситом гипком ходу, изгледало је да то није нека обична и проста жена. Али кад јој лице сагледате, нешто малко дугуљасто али лепо сливено, — са устима која нису била врло малена, али на којима је било пуно неке чудесне милине и у линијама, у којима су

тако правилно изведена, и у гипкој покретљивости, којом одговараху сваком покрету душе и срца, — са деликатно срезаним носом за који би рекли да је дивна копија у слоновој кости са статуе какве јелинске богиње, да бледорумене лако уздрктљиве ноздрве не издаваху живот једног високо затегнутог и врло осетљивог нервног организма; па онда кад погледате у оне крупне црне очи што као да су од црне кадифе, и оне дуге трепавице и оне дуге и право повучене обрве, и оно сниско а право чело, којег су мирну строгост и свечану лепоту густе витице црне косе сенком својом само размекшавале, те још лепшом чиниле, — кад погледате то лице и нарочито оне очи, онда се лепота и милина стаса заборавља и сва се мисао о господству губи у милини на догледу на осећању, готово на сигурном знању, да кроз оне дивне очи још дивнија душа гледа.

Тек је била налила ибрик водом и подметнула котлић, па се загледала у кристални млаз, који се с оштром звуком и прштањем разбијаше у металном суду, кад је из дубоке мисли изведе један мекан а звучан глас, који је поздрави са: „помози Бог. снахо!“

— „Добра ти срећа, јуначе!“ прихвати млада жена са свим мирно, па се загледа у младића крупним својим очима, какве он дотле никада видео није. Готово се он сам застиде и нехотице обори очи; те му погледи падоше на ибрак. Није био ни мало жедан на снако хладовинастом и мирисном уранку али опет рече:

— „Хоћеш ли ме пустити да се напијем воде из ибрика?“

Она се сави хитро као видра, лако подиже пун ибрик као да су јој мишице од челика, и додаде му га не рекав ни речи, него само гледаше га право у очи,

као да огледа da ли својим меким кадифеним погледима може да отвори двери душе његове. А млад човек прихвати ибрик из њених руку, мало га одли, подиже у вис и рече тихо:

„Пун ибрик, пуна срећа да Бог да теби и свакоме твоме помоћнику!“ и напи се, и у мало што се не загрцну као дете.

И опет она не рече ништа. Само јој мало задркташе усне као да хтедоше да се развукну у осмех. Али се не осмехну и не рече ништа.

Рајко јој поврати ибрик. Требало је сад да прође на ствар због које је на њу и чекао, али некако не може да подеси како је најбоље. Узе да се на себе самога срдн. „Е баш сам неки сметањак!“ рече сам сам себи. Па онда виде свој убрус; скиде га са зове, стави лево и метну у џеп од свога гуњца.

„Како лепо мирише ова зова јутрос!“ рече гласно тек да нешто почне.

Она се сад гласно насмеја. Њен звек зазвекта као сребро а откри иза оних румених покретних уста два низа белих и ако неравних зуба. Не беху „као бисер“, али додаваху нову драж левети лица њеног.

Рајко сад не скидаше поглед са њеног осмехом озареног лица а сам у себи говораше: „смеје се мојој неумешности. Има жена право! Види да сам гејак!“

„Смејеш се мојој простоти!“ рече јој гласно а сав поцрвене од стида.

„Није, није!“ прихвати она брзо; „не смејем се теби, који имаш око да спазии цвет, него се смејем кад помислим каквим немаром свет одговара нашој марљивости. Ето роса пада, вода бруји, цвет мирише, оно где де близу нас шева цвркуће, дан свадбена, а све то ништа не мари ни за тебе ни за мене, баш као да

нас и није! Све једно; нека госпођа буде робинја, нека робинја буде госпођа, све једно; мари ти за то тај твој цвет и она шева и ова земља и оно небо! Зар то није да се човек гласно насмеје?“

„Није!“ рече Рајко пресудно; „није да се насмеје него да се заплаче! Него, то је баш оно о чему хтедох да те питам. Била си госпођа... опрости, Бога ми си госпођа и сад, и ако се мучиш као робинјаца! Молим те, би ли хтела да се ослободиш и да се у завичај вратиш?“

Млада жена, које је лице само сунцем преплануло било, сад пребледе као крпа. Она танка кошулица на грудима затрепери. Један се дубок уздах оте из њеног срца, очи јој потамнеше, па рече тужно: „узалуд је што би хтела! Еј, мој јуначе, од мене је сад већ одбегла и сама сенка од надежде!“

— „Немој тако! Бог је добар (па ће нам помоћи!“ рече Рајко сад већ с великим поуздањем. „Ево ако само хоћеш, буди спремна да те биоћас поведем у твој завичај!“

„Да ме... поведеш... биоћас... у мој завичај?!... О мој слатки завичају, да ли ћу те икад очима видети?!...“

И онда се опет невесело загледа у млаз, који сад само тихо мумлаше, падајући у пун котлић. Склопи руке на груди; гледаше опет својим широким а механичким погледима у очи Рајку, и узме да врти главом као да му каже: нема од тога ништа мој брајко; мали си ти за такво јунаштво!

Па онда као да јој од једанпут муња сину, те јој показа шта се све крије у тајанственој појави овога младог човека.

„Чекај!“ викну она, пренув из мисли, и подиже обе руке у вис као да заустави младића. „Чекај!...“

чекај један часак!... Ниси ли ти... пре неки дан... прошао овуда у свити маџарске госпoде?"

„Јесам!“ рече Рајко мирно.

„Јесте, сад се добро сећам!“ прихвати она. „Видела сам те кад си застао иза свите; стојао си сам мало повнише ове чесме; и окренуо си се био и гледао к мени. Имао си дугу пушку о рамену... А, сад видим!...“ настави она више као да сама себи говори; „сад већ све знам... Та није могло друкчије ни да буде?... Зар би маџарски витези могли кћер маџарске земље тако да оставе?“

Па онда, упрев опет у Рајка своје погледе, који сад не беху више мекана кадифа него топли пламени од жарког огња у срцу, она му живо рече:

„Млади јуначе! Спремна сам да пођем с тобом кад год ти кажеш!“

— „Е у добри час да буде!“ рече Рајко радосно и поносито. „Имај надежду у Бога и имај веру у мој српски образ!“

У том часу докотрља се с брда једна каменница и зачу се љутита вика и псовка циганинова. Учинило му се да му је робња необично дуго на чесми остави наковањ, чекић и клинце, догега до на место са кога се чесма видела, и онда гњевно докопа први камен при руци, те се њиме баци на оно двоје младих људи пред чесмом.

Млада се жена промени у лицу на журно дохвати и котлић и ибрик.

„Иди сад! Иди!“ рече јој Рајко. „Циганину кажи да сам те питао, умели он да кује сребрне потковнице, и да њу му по неком великом послу доћи. Иди сад! И Бог ти на помоћи био!“

Тек је млада робиња унела воду у ковачницу и тек поче упорно да одговара Циганину на његову вику, а зачу се на вратима од ковачнице весео и гласан поздрав: „сабанахиралах, мајсторе!“

„Алахразусум, ефендија!“ одговори Циганин па испаде на праг.

— „Питах твоју мајсторницу, јеси ли мајстор од заната, па ми срдито рече: „ено где је, иди па га питај!“

„Таква ти је она!“ рече Циганин чисто као жалећи се на своју несрећу. „Бесна крв маџарска, а бесно и господско колело. Од многог поноса шкоче лено не одговара, а најгоре мени своме господару!“

„Ама ја дођох да те питам: јеси ли ти баш прави мајстор?“ питање Рајко.

— „Како ода шта?“ рече Циганин; „мастој сам од Ђеманета; мајстор сам палбанта; а мајстор сам и од мегдана, и пеливам сам! Хоћеш да се бијемо?!“

„Можемо и то. Али сад дођох по другом једном послу!“ рече Рајко па махну мало главом на Циганина. „Хајдмо мало подаље одавде; нећу да женско ухо чује што ћу да ти говорим!“

Одмакеше се подаље од ковачнице на зелену ледину.

Рајко извади из недара дугачку кесу, а из ње чисту једну белу крпу, у којој беху лено увијени они велики пови повцати сребрни талери, што их у Нишу од посланика доби.

„Ето, ако си мајстор, искуј ми ова четири талира у четири потковице!“ рече Циганину и положи му их на длан.

Циганин их загледаше, преврташе их, све један по један, узе их тобож мерити на длану леве руке

звекну једним о камен један на ледини, па се онда загледа у Рајка и рече му :

„Јеси ли ти помахнитао? Ко је још поткивао коње сребром?! Валах, то не чини ни цар у Стамболу!“

„Цару и не треба. Мени треба! Баш бих ти ка-
зао и за што ми треба, кад бих знао да си човек. Је
ли вера, да ником казати нећеш?!“ питаше Рајко.

„Вера! Тврда турска вера!“ одговори Циганин.

„Ево да ти кажем!“ Узе Рајко да му шапутом
прича. „Стари људи казују да овде у планинама има
негде велика царска остава, — све бачве пуне злата!
Нико не зна где је и на коме је месту, али веле, кад
би човек потковао коња новим сребром у све четири
ноге, па га онда пустио да сам бира стазу, коњ би га
сам од себе однео на место где је остава. Рад бих био
да огледам своју срећу. Ако је нађем ето је и теби!“

Осмехну се брк Циганину, загрејаше му се очи
и заиграше по оним новим талирима.

„А би ли то исто било да се на челик-потковицу
поспе растопљено сребро те посребри?“ питаше он.

„Не знам то; а можда би и то ваљало“, рече
Рајко. „Него, чекај молим те, има још и друга једна
мука! Треба, веле, да се то кује у по ноћи и кад је
млад месец на небу!“

„Сад је млад месец, а пола ноћи лако ћемо до-
чекати!“ одговори Циганин. „Валах, баш да оглед-
немо! Ако се потковице не посребре, твоја штета!
Ако испадне добро, да ми платиш за сваку по овакав
талир, а од блага, кад га нађеш, мени четвртина!“

„Вала да си ми искао и половину не бих се смео
цењкати. Ето, дај длан у длан!“ рече Рајко и замахну
добро и опали својим дланом у длан циганинов. Уде
сине да Рајко дође у ковачницу кад се добро смркне,
а Циганин да узајми од једног кујунџије лонче, у коме

ће око по ноћи сребро да топе. И растадоше се оба задовољна.

*

Тога истога дана позно у ноћ ето га Рајка пред врата од Бекри-Бекирове ковачнице. Обесио о десном рамену неку повелику чутуру, а под левом мишицом носи велику гужву у сицадету од теркије.

— „Не смедох у хану да оставим моје теркије. Имам у њима нешто чисте преобуке па рекох: могу у мајстора дуго остати, а неко може дићи па однети и теркије и чутуру!“ рече Рајко као да му објасни што му тако товаран дође.

„Ако ти је празна, могао си је оставити у хану! Празна чутура — ето баксуз! Ниси ваљада дошао на оваки посао са слутњом па празну срећу?“ говораше Циганин са очевидном зебњом да се чутура не покаже празна.

— „Та има у њој нека пуста калуђерска преченица. Кад је искамцих од калуђера рекоше ми: има јој двадесет и пет година. Ја је носим да ми се нађе рад лека! Нећемо је поћас пити. Ја је сркнем кад ми се што смучи!“

„Валах, ако је нећемо пити што си је и доносио?“ прихвати Циганин. „А мени се ето већ смучило. И кад год је намиришем одмах ми се смучи, и да не сркнем просто да цркнем!“

— „Какав си болан ти то мусломанин?!“ питаше га Рајко као прекоревајући га.

„Море кабули ти то човече! Не види пророк ноћу! Него дед' одврни ти то па да сркнемо за срећна наша ортаклука!“

— „Да знаш да је не бих одврнуо да није за хатар нашем ортаклуку!“

Посадише се на једну асуру подаље од огњишта и мехова. Рајко одврте чутуру и додаде је Бекри-

Бекиру. Циганин промрмља нешто па наже чутуру и добро повуче.

„Ја да црних калуђера, е баш знају каква треба да је ракија! Жестока! Валах да спустиш сребрни талир у њу па да се растопи!“ говораше Циганин облизујући се.

„Да је додамо мало и твојој мајсторици!“ рече Рајко погледав к младој жени, која се шћућурила на земљи поред мехова, па би их овда и онда повукла да духну у жеравицу на огњишту, те да се не угаси док не затреба. Није ни гледала у њих него у онај плави пламен од ђумура, а ко би знао куд су јој мисли лутале.

— „Не!“ викну Циганин; „не ако си ми ортак! Оно је лудо, поносно, љуто и бесно и без тога! Него није она моја мајсторица. Она је моја робинња!“ Па онда окрену се младој жени викну јој оштро: „ха, бре, Маџарице, казуј шта си ти?“

Она окрете главу према њима па рече сасвим мирно:

„Ја сам Маргита, грофица од Нађ-Бање!“

— „Била си то некад. А шта си сад?“

„Маргита, грофица од Нађ-Бање!“ одговараше она мирно.

Циганин дохвати један чекић, баци се њиме па њу, па срдито дрекну:

„Казуј шта си сада, кујо Маџарска?“

Чекић удари у мехове поред ње. Она га погледа, не скидаше са његова дивља лица погледе своје за неколико тренутака, очи јој севаше као у тигрице која се спрема да скочи, али се савлада и рече:

— „Маргита грофица од Нађ-Бање — робинња потурченог Циганина Бекри-Бекира!“

„Тако, кујо једна!“ викну Циганин задовољно, па онда у сред таквог триумфа осети да му је грло суво, те дохвати чутуру и опет повуче добро.

„Јеси ли је купио или на сабљи добио?“ питаше Рајко.

— „На сабљи!“ рече Бекри-Бекир поносито. „Хоћеш да ти причам како је било?“

„Дед' молим те, а и онако је још дуго до пола ноћи!“ рече Рајко, па онда наслони грлић од чутуре на своја уста, убраса га рукавом, од кошуље и дода је Циганину. Овај се напи као што би се жедан бистре воде напио, па кад спусти чутуру поред себе на асуру, рече:

„Е да црних калуђера! валах такве ракије нема у свем Алаца-Хисару! У ком си је манастиру наточио, вере ти?“

„Вере ми моје, не смем ти казати. Видим ти јеси нека убојита делија; бојим се кад ожедниш дигнућеш чету на манастир па га опљачкати, те ће ме црни калуђери клети црном клетвом. Него деде, како доби на јуначкој сабљи 'ваку робињицу?“

„Ево како!“ поче Циганин а чутуру дохвати обе-ма рукама и метну је себи на колено.

„Пре четири године бејаш свирач у Сегедину у Мацарској, у дружини чувеног мајстора Борчије. Једнога дана рече нам Борчија: „хајде, седајте у кола, да се возимо у дворцац Нађ-Бању; жени се стари гроф“. Хајде, љи, терај! Ето нас тамо. Свирај певај, пиј, лупај, сирај, целу ноћ. Онаквог весеља не видех ни пре ни после. И није слутило на добро. А кад доведоше сутра дан младу, све излуде. Она младо, лепо дете, само се осмејкује, па тек спусти трепавице, па подигне очи, па се опет плашљиво осмехне. Не знаш кад је лепша! Чини ми се занесоше ме њене трепавице. Она трепне а ја клецнем; она на лево пође, на лево се окренем и ја; она десно, десно и ја, као сунцокрет за сунцем! Занесох се, занесох се па већ не знам ни

шта свирам. Удари ме једном Борчија гудалом по плећима: „хеј, што гребеш, јеси л' полудео?!“ На шта ја. Ћутим па гледам у њу. Повикаше сви гости у глас: „чардаш! чардаш!“ хоће и младожења да игра чардаш с неком бароницом. Он дежмекаст, она дебела; он матор, она матора; а он уз то још и пијан, трештен пијан. Накриви капу старац, подбочи се у десни бок, куцну петом у пету, зазвекташе мамузе, те један пут те други пут, а ја гледам у трепавице младине; она их подиже и погледа невесело и бојажљиво у таваницу, а ја кроз таваницу у облаке одоха, одоха, у облаке, залута моје ћемане, изгуби се Борчија, изгуби се чардаш, изгуби старац кораке, ударише пијани гости у смех!... Расрди се старац младожења па право на Борчију да га рукама удави. „Нисам ја крив, милостиви грофе!“ брањаше се Борчија; „него ето та слута, или је пијан или луд, блене у младу па незна шта свира!“ — „Блене у младу?“ — викну старац гњевно; „ха, чекај се ти што твојим циганским очима бленеш у моју младу! Мартине, где си ти Мартине?“ Дође Мартин, надзорник од имања. „Дај неколико момака; извуците на двориште овог безобразника што блене у моју младу, и опалите му врућих четрдесет батина!“ Пијани гости узеше да кликћу од радости и да пљескају. А млада невеста, сва пребледала дркће, ломи прсте, савија руке па моли младожењу да ми опрости. Аја! неће пијани младожења ни да учје! Она паде преда њ на колена, склопи руке па кроз сузе мољаше за мене. Аја! Не да се старац омекшати. Подиже је са колена, па је пред свима нама пољуби и само рече: „голубице моја, тебе ћу да љубим, а Циганина ћу да бијем! Како сме синна једна да пиљи у твоје лепо лице, кад је само моје?!“ Сад што да ти дуљим — извукоше ме и истукоше ме. Кад се дигох рекох им: кажите грофу запамтиће он ово!“

Па се онде Циганин мало остави. Наже чутуру и опет се добро напи, као да се мало поткрепи после оног чуда и белаја што га снађе.

7.

„Одох право к Турцима!“ причаше Циганин даље. „Изађох пред пашу, повиках: Алах-ил-Алах Мухамед ресулах!“ потурчише ме; поклони ми паша неколико кеса сребрних грошева. „Не треба ми то!“ рекох му, него дај ми чету акинџија, да се осветим моме крвнику!“ Дадосе ми неке љуте арамије. Одјездисмо преко границе, и ударисмо ноћу на двор Наћ-Бању. Старог грофа и не бејаше дома, али му беше млада грофица. Кад кошеви и сењаци око двора букнуше у пламен и кад ми вичући „Алах — Алах!“ групусмо у двор, она пуцаше на нас кроз прозор из пиштоља. А кад разбисмо врата нађох је где лежи на поду; обнџнанила се. Скидох јој с врата црвену свилену мараму, везах јој руке наопако, понесох је до мога коња, скочих у седло, привезах је мојим каницама за себе па онда бегај преко границе. Ето је од тога доба моја робинја!“

Овде сад беше згодна прилика за Бекри-Бекир да сухо грло овлажи. А већ више и не мишљаше да нуди чутуру своме ортаку.

„Могао си леп новац добити, да си је њеном господару на откупе понудио!“ рече Рајко.

— „На откупе?!“ викну Циганин као пун чуда. „Та не бих ја њу дао ни за какве откупе! А шта ми слиш пошто бих је могао продати?!“

„Шта те ја знам!“ одговори Рајко. „У нас се крштене душе не продају, а слушао сам од Турака да се у Стамбулу најлепша Ђурђијанка робиница може да купи за хиљаду гроша!“

— „О хо, хо, хо! О хо, хо, хо! А ха, ха, ха!“ смејаше се Циганин. „А знаш ти болан!...“ па поче да зашње језиком и трепље очима; „а знаш ти болан... да је мени Халил-бег Махмуд-беговић платио овде, ево... виш' овде на ову асуру..., овде, двеста сребрних гроша, да је се нагледа кад игра велики чардаш?!

„Велики чардаш?!“ понови Рајко као у недоумици шта ће то да значи.

— „Ех, па не знаш, ја како!“ рече Циганин, па узе да се криви на Рајка, као да му тако даде разумети шта је велики чардаш. „Него, како ћеш и да знаш, млад си! И после то се само у когаку Бекри-Бекира може да види! А? Чујеш ли ме бесна Мацарине, хоћемо ли један? Хајде да ово мајкино момче види што не би ни у сну могло снити? А?!“

Она не рече ни рећи, само се сва стресе као да јој дође наступ од грознице, и окрете главу на другу страну.

Циганин устаде па већ посрћући отиде те из једне костретне вреће (арара) у сувом куту иза мехова изади једно ћемане. Враћајући се на своје место заплећом за асуру и стропошта се на Рајка. Гласно се сам себи насмеја; седе, нагну чутуру, па онда узе да удешава ћемане. У том послу љуљаше се то па десно, то на лево и дуго не могаше да удеси струне како му уху требаше. Најпосле их удеси, и поче да уди неописано жалостив један увод, који мало час та букну у пламенове и живо кликтање. Изгледаше Рајку као да из оног ћеманета, које мало час онако гужно плакаше, сад све саме варице прште! Погледа

к робињи и виде како јој низ образе једна суза другу стиже.

Свираше тако Циганин још неколико тренутака, па онда устави да рекне:

„Што је право, право! Дао си ми ватре ватром од ракије; треба да ти вратим ватру ватром од њеног чардаша! Него велики ћеш да видиш кад донесеш... знаш оно... како је погодба... четвртину... половину... како беше?! А сад, биће ти доста да видиш и мали! Хеј, Маџарице бесна!... Него чекај, млади мој ортаче, имаш какав кајиш? Стегни њиме главу да ти се мозак не преврне. Не знаш ти какав се чардаш овде игра! Халил-бег је матора, хладна, дртина, па кад је видео, он полуде, полуде, у мало ме ето овде на овој асури не удави!“

„Ама како ти то говориш?!“ питаше Рајко, који и не слућаше о чему Бекир мисли.

— „Ето како: за мали чардаш Маџарица мора да скине јелек и кошуљу до појаса, а за велики све, баш све, ха, ха, ха! Хо, хо, хо, хо! Видим ја, оћемој ортак одмах велики чардаш! Чујеш Маџарице бесна?“

„Их, да грдне бруке да тако и говориш, а немоли да тако и радиш!“ рече Рајко сав пренеражен. „Комшија, тебе канда хвата ракија?“

— „Јок вала; него ето ухватио ја њу па не пуштам! А сад, Маџарице, устај па скидај јелек и кошуљу за мали чардаш!“ Па Циганин превуче гудалом по струнама.

„Нећу ти ја ноћас пред тим младим човеком скинути ни јелек, а камо ли кошуљу до појаса, па ма ме убио! рече млада Маџарица.

„Нећеш?!“ дрекну Циганин па избуљи очи на њу. „Вала ћеш да играш и мали и велики па још маџарски да певаш! Знаш, ниси хтела ни онда, па си морала! Хајде, одмах, брзо, скидај се до појаса!“

„Уби ме, сеци ме, пеци ме! пред тим крштеним човеком нећу ти поиграти ни мали а још мање велики!“ говораше она упорно и сасвим одсудно.

— „Комшија!“ прихвати Рајко: „молим те остави се таквог разговора. Сад ће ваљада већ скорим и пола ноћи па треба наш посао да гледамо!“

Али Циганин више и не слушаше шта Рајко говори. Диве се отиде до једног корита, у коме беху свакојаке ковачке алатке, пробра двоје кљеште па, мало посрћући, отиде те их завуче у жеравицу.

„Слободно! слободно! говораше му робинџа немарно. „Нећу ја ноћас ни мој врат а камо ли груди обнажити пред тим момком тамо, па ти слободно кидај с мене месо усијаним кљештама. Пекао си ме пред Хадил-бегом па сам зажмурила; али ноћас да умрем а зажмурити нећу!“

— „Устај не треба ми више мали, хоћу сад велики!“ дрекну Циганин па већ запенуши. Изгледаше као прави нечастиви; избуљио очи па их све у ковитлац окреће, дркће му црна кожа па образима, некесно зубе, па режи као бесно песето. Али она се не макну с места.

„Хоћеш или нећеш?“ цикну он опет па тресну ногом о земљу.

Она ни речи не проговори нити се помаче.

„Е, вала ћеш сад да скочиш!“ рече Циганин па из једног другог корита дохвати неке прљаве и влажне крпе, обмота у њих десну руку, извуче из жеравице већ усијане кљеште, па онда право к робинџи да је њима за мишицу стегне.

У истом тренутку Рајко једним скоком долети те стаде између робинџе и Циганина. Гурну Бекира обема рукама те овај паде на земљу, и кљеште му одлетеше под мехове.

Рајко му клече на прса и док још Циганин не дође к себи од чуда, скиде му с руке оне влажне крпе и напуни њима уста као чепом, те сад већ не могаше ни зуцнути.

„Брзо отвори оно моје сицаде и додај ми из њих конспце!“ рече Рајко младој Мацарици која већ беше скочила на ноге, па збуњено гледаше шта то би.

Циганин беше дошао к себи и напрезаше се силно да баци са себе Рајка, и бацакаше се као бесомучан. Али му то ништа не помаже, и само га брже изнураваше. Рајко га је држао као за земљу прикуцана. Мацарица му додаде конопце. Беху већ на замке припремљени, те у њих брзо ухвати и стеже ноге циганинове. Па онда једним живим напором окрете Циганина на прса и мало по мало и не без муке, веза му руке на леђа! Није дуго трајало од онога тренутка кад оно Циганин приђе с усијаним кљештама да кида месо с робњице а он већ лежаше као тањ на земљи. Рајко се диже и гледаше га мирно за неколико тренутака, па онда узе још конопаца и топи их у води и онда увеза чврсто ноге Циганинове све до колена, а руке од рамена до лаката. Требало би времена док би га и ко други одрешно, а већ сам да се из тако чврстих веза измигољи није било ни помислити.

Кад се по други пут од њега подиже, Мацарица му пружи један дугачак нож, који је извадила из некаквог зембила, па му једва чујним шапатам рече:

„Закољи га!“

— „Иди жено!“ рече јој Рајко изненађен, па је руком тихо од себе одгурну. „Како да закољем човека и пијана и везана?! Не може то. Било би то и грехота пред Богом и срамота пред људма! Ово је овако доста за нашу потребу!“

„О ти незнаш каква је то гадна звер! Да си ти

патио хиљадити део онога што сам ја овде препатила, та клао бих га зубима а не ножем!"

— „Махни се тога! Хвала Богу није нам невоље да крв проливамо. Него ево у мом сицадету хаљина за тебе. Навуци све то преко твога рува па да у име божје полазимо!"

Поможе јој да навуче неку стару антерију, опасана је брзо широким и дугачким једним стамбулским попојасом, поможе јој обући саркол јаничарски, па јој онда додаде пар црвених и широких турских чизама да их навуче. Она му се сад у свему покораваше као дете, и од часа на час би га тек зачуђено погледала крупним својим очима, које би овда и онда протрла прстима као да се увери да не снови.

— „Имаш ли што би желела одавде собом да повесеш?"

„Баш ништа! Ах, чекај да пустим мога славуја из кавеза!" И онда отиде у одају иза ковачнице, извади из кавеза птичицу, пољуби је и пусти је кроз врата у ноћ.

„Е, сад у име божје да пођемо!" рече Рајко. „Ево ја ћу најпре изаћи да видим да нема кога. Ако никога нема зазвиждаћу, а ти онда изађи па мирно за мном!"

То рече узе чутуру о једно раме, сицаде пребаци преко другог, па полагано изађе.

Млад месец се спушташе к западу. На тамно плавом и високо издигнутом небу пуно звезда. Свеж поветарац дуваше од Јастрепца. Нигде никога. Рајко зазвижда.

Али Маџарица не изађе. Звизну и други пут и трећи пут. „Шта је сад наопако?" мишљаше Рајко у себи, па се врати к Циганиновој чатрљи.

Кад уђе виде у оном нејасном и несециурном осветљењу од лојане свеће и ватре с огњишта како

Маџарица стоји поред Циганина, ставши му једном ногом на прса.

„Еј, злосрећнице!“ зајеча Рајко сав пренеражен.
„Да га ниси заклала?!“

— „Хтедох!“ рече она мирно; „али бадава, не могах; сетих се што ти оно рече да је и грехота и срамота; него му стадох чизмом на прса и рекох му: „ево си погана звери у мојој руци! могла бих ти грло овим ножем пресећи, али нећу нож да поганим. Пих, скоте један!“ и плунух му три пута лице! Нска га! Хајде сад, јуначе, ја ћу с тобом и за тобом!“

И пођоше заједно и ћуташе.

Мало после па једна сјајна звезда прелети небо, као да јури к младом месецу на западу.

„Виде ли ону звезду што прелете небо?“ питаше Рајко неким радосним трепетом и шапутом.

„Видех је!“ одговори она.

— „То си ти!“ рече јој Рајко. „Небо тебе види па звездом звездама јавља да се роб један у слободу враћа. Хвала Богу на добром знамењу!“

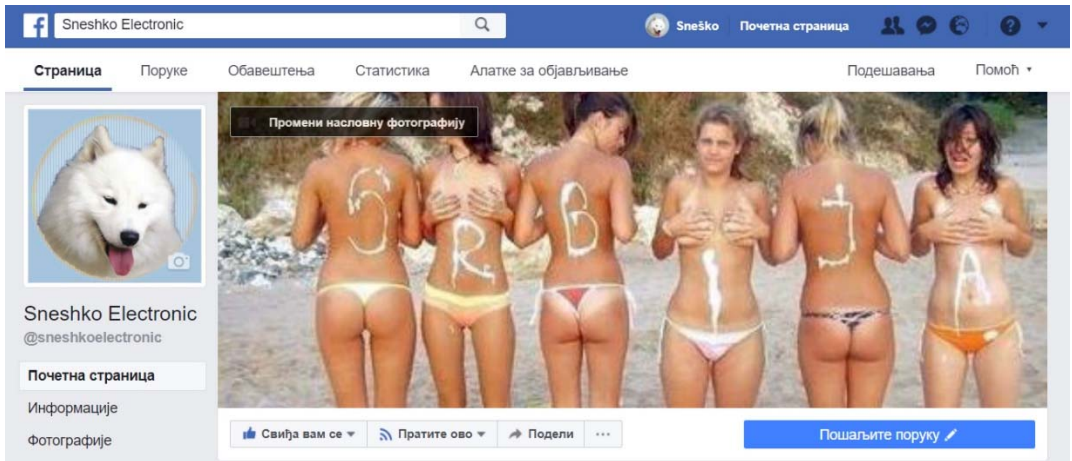
И онда корачаше даље ћутећи у све гушћи мрак неких тесних улица на крај Крушевца.

ДРУГИ ДЕО
У ШУМАДИЈИ.

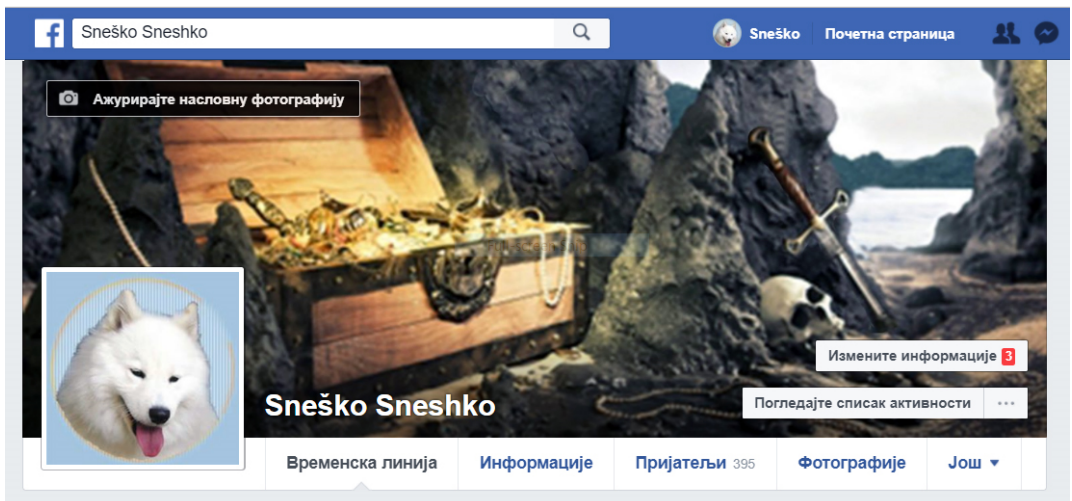
Посетите Facebook страницу **Sneshko Electronic** на којој се оглашава истраживачка опрема за изнајмљивање и продају (метал-детектори и гео-скенери), као и књиге у вези трагања за закопаним и скривеним благом:

Web адреса Facebook странице Sneshko Electronic је:

<https://www.facebook.com/sneshkoelectronic>

Све објаве у вези заскопаног и скривениог блага пратите на Facebook профилу **Sneško Sneshko**

Web адреса Facebook профила Sneško Sneshko је:

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100011758241334>

1.

Ван вароши у сред једне ливаде под старом једином липом чекаше их човек са оседланом ластавицом.

„Хвала Богу!“ рече тај човек Рајку; „побојак се да нећете ни доћи и ево чак узех преминиљати да ниси погинуо! Гледај па хватај пут. По ноћи је превалило. Јевросима ти је спремила у бисаге нешто рубља, а наћи ћеш и брашненице и још по нечега чега нам је Бог дао!“

Рајко разгледа најпре је ли седло притврђено како треба онима сваки кајши својом руком, а млада жена танкаше ластавицу по врату и намешташе јој чупу од гриве изнад чела и тепаше јој нешто мацарске. Кад од своје кабанице и сицадета начини што ужи свитак и кад га превеза за седло Рајко рече Маргити:

„Хајде сад, у име божје, у седло“.

И поможе јој да се намести.

„Да ми нису ове широке турске чизме“, извињаваше се млада Мацарица Рајку, „видео бих ти како бих се ја друкчије винула коњу у седло. Али како ћеш с оваким чизмама!“ на погледаше са седла то на једну то на другу црвену чизму и намешташе их у широке бакрачлије. „Него да видиш, какве су такве су, тек добро пристају у овакве бакрачлије!“

„Хвала ти брате Јово! Поздрави ми Јевросиму, хвала и њој! У здрављу да Бог да да се опет видимо!“ рече Рајко, пољуби се с Јовом, који му бејаше некаква својта, па онда поведе ластавицу за улар.

Постало је много мрачније, те Рајко мораде изаћи на колски пут да по мраку не би залутао. А чим поче да свиће он окрену на лево и подаље од колског пута те кроз њиве и поља и спод дрвећа жураше се напред а све правцем уз Мораву.

Целим путем до сванућа нису ништа говорили. Он би се само овда онда окренуо да погледа да ли млада Маџарица није у седлу заспала, и увек би видео њена два велика ока како бистро и бодро светлуцају.

Кад већ беше лепо свануло угледаше један чардак поред Мораве и на води испод њега скелу.

„Да нису тамо господа маџарска?“ запита Маргита.

— „Бог зна где су ти сад господа маџарска! Може бити да су већ у Стамболу!“ одговори јој Рајко.

Маргита притегну узде па остави ластавицу.

„Шта рече?“ питаше га сва пренеражена.

— „Не знам ти ја казати где су сада господа маџарска!“ понови Рајко, а беше га мало и зачудило што га она тако пита.

„Зар ти мене не водиш к њима? Зар ти ниси од њих к мени послат? питаше она у чуду; веће јој се саставише и очи јој засенуше као да је на њих пала сенка тешког неког облака.

— „Е, моја госпођо! Побојаше се они да се због тебе не заметне кавга с Турцима, па одоше својим послом! А ја рекох да огледам да ти послужим, те да се тешког ропства избавиш, ако би нам Бог пе-

„могаo!“ говораше Рајко мирно и просто као о нечем што је сасвим обично.

Она сеђаше у седлу као да се скаменила, па га гледаше непомично очима ширимице отвореним.

„Зар си се збиља“, поче она после подужег Ђутања, „зар си се збиља ти сам у себе поуздао да ми помогнеш да до слободе дођем!“

„Небих се ја смео поуздати у се да се не поуздах у Бога и сво се у њ и уздам!“ рече он скромно.

Зађуташе опет оба двоје. Ластавица погледа у Рајка, па онда сави главу на десно и гледаше на црвену чизму у широкој бакрачлији. Маргита не знађаше ништа да мисли ништа да каже, него онако занемела од чуда, не скидаше својих погледа са Рајка.

„Видим!“ узе Рајко спужден да говори; „видим немаш вере у мене! Може бити баш да ме се и побојаваш! А тако ми образа и српског поштења ево сам те узео на душу као свети аманет. Могу да не умеднем да те послужим и подворим како треба док смо заједно, али се не бој да ћу се заборавити ма у чем. И да ниси госпођа робњица си, и да ниси робњица жена си, жудиш за завичајем и за слободом својом. Вала тринута си ми света! Не бој се, госпођо; не сумњај се; удај се у Бога и веруј у моје српско поштење!“

Ударише Рајку пламенови у образе. Очи му се разгореше топлом ватром. Изгледаше дивно у оном јутарњем зраку онако узбуђен и онако поносито стојећи пред оном лепом и младом женом.

„Како ти беше име?“ запита га она.

— „Рајко“, одговори он; „зову ме и „од Расине Рајко“ јер ми је задруга у Расини“.

„Рајко“, поче она тако милозвучно, да се младоме човеку први пут у његовоме животу учини да у његовоме имену има као почетак од некакве песме,

„Рајко! Боље од твојих речи очи ми твоје казују да поштено мислиш, витешки осећаш и поштено говориш. Видим те много млада за тешки посао кога си се латио; али осећам!, ето сад овде у овоме часу, на овом лепом јутру, под овом првом зраком сунчаном, осећам да си витез. Стављам ево сву своју веру на твој српски образ! Рајко, витеже, дај ми твоју руку!“

Он јој пружи своју десну руку. Она је стеже у својој и пустив је, рече: „сад, хајде напред, води како знаш!“

„Хвала ти, госпођо! А Бог нек нас води!“ рече Рајко радосно узбуђен и пође напред.

*

Сиђоше ка скели. Једно младо сељаче чуваше је,
„Камо скелеџија?“ викну Рајко.

— „Ама ето, мало час отиде с весларима у брдо у виноград!“ рече дечко: „баш говорише нико неће тако сабаиле ударити на скелу!“

„Где је виноград?“ питаше Рајко, коме нова једна мисао сину.

— „Ето га у брду! Није далеко!“

„Чујеш момче, није мени за чекање. Него ево ти сребрни грош, да потрчиш у виноград да зовнеш скелеџију, и ево му носи сребрни талир, да одмах дође да нас превезе!“

Сељаче није никада видело толико благо у својој руци. Узе грош и узе талир па без и једне речи појури к брду. Чим зађе за неко дрвеће, Рајко рече Маргити

„Одјахуј, па хајдмо у скелу!“

Она уведе ластавицу у скелу а он, одрешив ужо од коца, отисну је скочи у њу, зграби оба весла и Маргити рече, да слободно пусти ластавицу па да прихвати крму. После живог веслања, не без силног

напрезања, сав црвен у лицу и са крупним знојем на челу, Рајко једним скоком искочи на леву обалу Мораве, привуче скелу конопцем, викну ластавици те ова сама врло пажљиво, али сасвим сигурном ногом, изађе на суво, па кад за ластавицом и Маргита поред свих шалвара, кафтана и чизама хитро искочи он онда пусти скелу низ Мораву.

Њих двоје се одмах прихватише уз једно брдо. Кад изађоше на врх, и пре него ће ући у густу једну шуму растову, зачуше како од скелецијског чардака пушке пуцају. Скелеција и његови људи даваху абер сељанима у околини, да им је нека велика невоља.

„Вала, госпођо“, рече Рајко Маргити; „ако ти Бог помогне те стигнеш у свој дом, да пошаљеш скелецији наре што му скелу низ воду отиснусмо. Знам ухватиће је, али ће имати штете и дангубе. Сад смо на невољи на нек нам Бог опрости; а кад будеш у срећи и господству сети се на ово!“

— „Та само да стигнемо у Мацареку!“ рече Маргита; „видећеш, мој старац мене толико воли, да ће он скелецији скелу позлатити. Па већ видећеш и сам!“

2.

Путовали су цео тај дан скоро без одмора, јер оно нешто мало времена што проведоше под једним грмом, заложивши се мало хлебом, једва да се могло узвати одмором. Жураху се да још за видеља изађу на један вис, на коме још из далека видеше зидине од некаквог старог порушеног града.

Али се већ мрак ухватио био кад изађоше на тај вис. Под самим градом опазе једну малу ватру.

Рајко мишљаше да ће је бити какви козари наложили били. Али кад јој приђоше ближе, опазе да ватра гори пред једном пећином, у стени под самим некадашњим градом, и да поред ватре седи један старац са дугом белом брадом, у црној ризи до земље и са црном камилавком од грубог сукна на глави.

Рајко се чисто препаде па остави ластавицу а руком показа Маргити на старца. Него после неколико тренутака, и више да би Маргиту ослободио рече јој: „а знаш ко ће то бити? Сад се сетих да сам слушао да овде негде у рудничким планинама има неки Светогорац испосник, за кога народ прича да чуда чини. Не знам да л' му смемо прићи?!

У том их је и старац опазио. У место да као какав полудивљи пустињак, светомрзац, бега од њих у пећину, он их мирно посматраше за неко време, па кад виде да се устручавају да му приђу, он им за чудо јасним гласом разговетно викну:

„Не бојте се децо приступите слободно. Ако бисте и турске вере били приступите. Уморни путник, ма које вере био, свуда је под божјим небом добро дошао!“

Било је тако пуно срдачности у том поздраву, да на мах несташе зебње у Рајка и у Маргите. Он одмах скиде шубару и приђе к руци старчевој. Маргита сјахав, застаде са неколико тренутака у забуни и нерешљивости, па онда и сама приђе к руци која и њу, као оно и Рајка живо благослови. Беше то некакав жив и крепак старац, са бистрим очима испод густих веђа и руменим образима.

„Куд сте ви двоје млади овако позно залутали на овај вис?“ проговори старац погледајући час на Рајка час на Маргиту, па му се најпоследње на овој очи зауставише. „Или ме старе моје очи варају, или баш никад не видех тако младоликог јаничара! Добро си ми дошао, аго!“

Њих се двоје насмејаше а Рајко прихвати: „причаћемо ти све по реду оче. Није ово младолики јаничар, већ је ово млада једна госпођа из земље маџарске, која бега из турског ропства, да се спасе ако буде воља божја! Причаћемо ти све по реду само ако нас пустиш да се где год овде преко ноћ склонимо!“

— „У добри час да Бог да!“ узвикну старац; „добар је Бог децо! Камо да те боље видим кћери моја!“ па је онда узе за обе руке и окрену лицем к ватри, те је са пуно очинског саучешћа гледаше, па гледајући је збораше више као самом себи: „кћи земље маџарске!.. госпођа!.. робинја!,, турска робинја!.. да сам јуче умр'о умр'о бих не видех тако чудо, све то троје заједно, па још све то троје пој рувом јаничарским!“

Па онда посади поред ватре, изнесе јој у једној заструзи млека, у другој дрвеној здели сат меда, изнесе једну костретну врећницу старих ораја и лешника и другу једну сељачку шареницу пуцу јабука. Изнесе некакве мале и велике чутуре. Све то метну пред њу и око ње и наваљиваше на њу да се прихвати. Она се жудно напи млека, одломи један комадић погаче, па поче да једе с њоме липов мед. „А“, рече она са несташним осмехом на уснама и у очима, „па са медом овако мирисним, и млеком тако слатким, и погачом овако белом, и са овако пуно добрих ствари, па са пуном слободом, и са слатком тишином, и са овако свежим поветарцем, који оживљава и умор односи, није тешко бити испосник, и баш је слатко бити пустињик!“

„Дете моје“, узе старац благо да говори, „има сладости у сваком животу, само кад човек уме да се удуби па да је нађе. Зар пчела само са руже и крина мед купи? А пустињинство има пуно сладости и без тога млека, које ја добијам за једнога мога

горског пријатеља, кога ћу ти може бити сутра и показати, и без тога меда, који ја за горске пчеле чувам, и без тих ораха које ја с веверицама делим. Чак и слободу делим с орловима, који изнад овог виса воле да се носе, и тишину делим с овим стенама и зидинама. Нема пустињиштва које пустињик не би могао с ким да подели, и оно може да се сноси баш за то, што може тако да се дели!“

„Како лепо говориш! Слађе ми је да те слушам него да овај мед у устима топим!“ рече Маргита, па јој онако уморној очи затрепташе топлим ватром, а лице јој се озари новим осмехом.

— „Хе хе хе!“ насмеја се старац срдачно: „а ко то тако из тебе говори? да ли је то госпођа или робиња, или кћи земље маџарске?“

„Кћи земље маџарске!“ рече она мирно али и свечано.

Рајко је међу тим био скинуо седло и узду са ластавице, протро је мало рукама својим и чешагијом и одвео је на једну ледину у присоју испод града. Кад се врати к ватри, нађе старца и Маргиту како ћеретају као да су пријатељи од вајкада.

„Заповеди јој оче“, рече Рајко, „заповеди јој да иде да се испава, Уморна је. Није ни чудо од кад се то путује! А сутра опет ваља рано ранити; далеко је тиха вода Дунаво!“

Маргита оде у пећину те по мирисном сену што у једном куту беше положено, разастре црвени плашт Рајков и на њему убрзо заспа слатко како можда још никада у своме младом животу заспала није.

Старац и Рајко остадоше да преноће поред оне ватрице испред пећине. Рајко је испричао старцу све како је било у Крушевцу, а после и све што је по Београду слушао о последњем рату између султана

и Бесара. А старац њему причаше о српским манастирима на Св. Гори и о светогорским испосницима. Разговараху се тако скоро сву ноћ.

3.

Кад је јутро освануло не даде им старац да се крену.

„Причекајте“, рече им; „ја сам већ ударио белеге које ће сељаци оздо из села видети и разумети. Кроз сат или два доћи ће двојица да вас пропрате кроз Венчац. Има тамо сад хајдука који ће да нуцају на саркол јаничарски чим га из далека угледају. Ваља да пошаљем људе који ће дати знак да сте наши!“

Маргита се била умилна на бистром планинском извору испод града, па се осећаше хитра као срна и свежа као тига на грани. Вераше се по рушевинама од града као веверица; час би се дреко успела на највиши зид па се усравила да стоји као кин, и са усхићењем погледала би по таласима од зелене горе, који се пружаху на све стране докле око допираше; час би опет скочила у остатак од градског рова, па по њему тражила комадиће од градског кристала.

„Умориће се те нећемо моћи путем одмитати; него да је зовнемо да седи с нама на миру док твоји људи не дођу“, рече Рајко старцу, па је онда викнуо:

„Какве су оно оловне цеви што па два три места стрче кроз зидине и из рушевина?“ питање она старца, седајући поред њега.

— „Ене сад, зар си и то видеала?“ прихвати старац очевидно изненађен онаквим питањем, па онда одмах мирно настави: „биће да су то цеви од каквог

старог водопада! Него ето ћемо се скоро и растати, а ништа нам ниси причала о твоме робовању у Турака! Дед' нам причај што!"

„О, грозим се и да погледам натраг!“ рече Маргита па се сва стресе, „Ово ми је први дан среће после тако дуге, дуге, и тако страшне несреће! .. А шта да вам причам?! .. Ко није сам патио што сам ја патила, или ко није очима гледао моје муке, тај не може да замисли сву страхоту њихову... Речима се то не да описати... Чудим се како нисам полудела. Кад ме је Бекри-Бекир унео везану у ону мрачну и прљаву јазбину своју у Крушевцу, и кад помислих у каквом сам добру и на каквој нези одрасла, каква сам госпођа била и куда ето доспех, ја падох на земљу као мртва. Једног се дана хтедох заклати, па ми он истрже нож из руку. Другог једног дана утекох, али ме Турци ухватише још у самом Крушевцу и доведоше њему натраг. Избише ме љуто камцијом док опет не обамрех. Кад дођох к себи нађох се у некаквом гвозденем кавезу, па још окована у ланце по ногама и по рукама! Молила сам се по цео дан и по целу ноћ Богу из гласа и на коленима, купала сам се у сузама, па ништа, и никакве помоћи. Неколико сам пута покушавала да се глађу и жеђу уморим, али кад већ клонем и обамрем Бекри-Бекир доведе жене, те ми силом сипљу млеко у уста и ко зна шта још те ме поврате. Нит' могу да утечем, нит' могу да се убијем; узела сам се онда молити Бога, нека ми бар памет преврну, те да у лудилу и не знам ништа и не осећам ништа. Па као у инат онда ми тек долажаше, да све то с већим болом осећам сву грозност свога положаја, све своје и телесне и душевне муке. Видех, бадава све, нема ту помоћи ни ослобођења. Рекох Бекри-Бекиру: „ево дајем ти реч нећу бегати, пристајем да те служим, да носим воду, да цепам дрва, да ложим ватру, да перем и да кувам, да чекићем кујем

потковице и клинце, само — не тражи ништа више од мене и не udaraј ме камцијом кад ми дође да се заплачем“. Он тобож пристаде. Откова ме, пусти ме из кавеза. Узех радити по ковачници као да сам се у циганској черзи и родила. Од тешких мука у оковима била сам остала сама кожа и кост. Он навали да ме рани сутлијашем. На моју несрећу дођох к себи и поправих се, а он онда поново побесни. Уз то се био пропио, па кад је пијан онда је прави сотона. Кад не би хтела да му играм што он прозва великим и малим чардашем, он би ме најпре ладним кљештима штисао, а кад ја упорно нећу него стегнем срце и стиснем зубе па и не јаукнем, он метне кљеште у ватру, па ми онда кад се усијају, месо са мишића и плећа живој хоће да откида!“ Маргита се ту устави па се сва стресаше као да је грозничава језа ухватила.

„Ја да скота једног!“ викну старац сав поражен. „да Бог да га вуци живог растргали, а већ тамо ће га сотоне усијаним кљештима вући по паклу! О јадна кћери, како си од таког чуда жива остала?“

— „Па и не могу све да вам причам. Не можете ви замислити ни стотинити део оних грозних мука што сам ја у оној зверској јазбини претрпела! Мало по мало па осећах како се и сама претварам као у неку звер. Завадих се с Богом...“

„Како јадна да се завадиш с Богом?!“ прекиде је старац запрепашћен.

— На тако; дуго би било да вам то причам; уверих се, да њега или и нема, или да баш неће да чује моје молитве, нити да види моје муке и моје сузе; он се окрену од мене, ја се окренух од њега. Кад Бекри-Бекир узме да ме усијаним кљештима наморава да пред Турцима играм... ех, не могу вам од зазора ни казати како... ја онда онет једне ноћи кад оно беше трештен пијан, покунам поново

срећу да бегам. Ишла сам целу ноћ, нисам ни сама знала куда! Гладна, жедна прашњава, посрћући од умора, стремила сам само даље и даље. Сунце је већ било прилично одскочило кад угледах реку. „То ће бити Моравал“ рекох, „ах, да ли ћу наћи какав чун па да се њиме низ реку пустим!“ Тек то рекох а учини ми се да чујем вику неку и лавез паса у даљини. Окренух се и имадох шта да видим! Чета Турака на коњима и читава руља самсова испред њих јуре право к мени!... Стадох! Скамених се! Шта ћу сад једна!.., Гледах их како јуре као да су се помамили; засукали рукаве до рамена, завалили турбане и сарколе, витлају дугачким татарским камцијама, напуцкавају самсове, а сами урлају; самсови јуре њушкајући све мојим трагом, па кад ме издалека опазише ударише у лавез, који се помеша с оним халакањем Турака, да ме језа подухвати и сва се стресох! Шта ћу једна и кукавна! Ох, (не желим ни свом душманину да прође кроз онакве тренутке, кроз какве сам ја у оном часу душом својом пролазила!...

„Па онда ... од једанпут као да нека невидљива рука откова срце моје од окова у које га је страх везао био; моја памет која мало час хтеде да прсне, нађе опет своју присебност. Моје очи мирно погледаше на реку, која тако бистра, тако тиха, нешто канда мени шапуташе. И што урлање и лавез све то ближе долажаху, све то разговетније чух шапат Мораве: „грофице од Нађ-Бање, кћери земље мацарске, кад си се ти још смрти бојала? Зар је ниси толико пута преклињала да ти дође да те избави? Зар да те самсови вуку у јазбину оне црце звери?! Предај се мојим бистрим таласима, пусти нека те загрле, нека те својим шапутом успавају, нека те успавану љубе, нека те нежно миловану однесу старом Дунаву, Дунаво ће те изнети на песак земље мацарске, и предаће те твоме роду и твом завичају!“

„Кад разабрах тај шапат, ударише ми сузе од милине. Верујте ми од милине, а не од страха. Зајецих гласно, раширих руке, потрчах и — скочих у Мораву!“

Маргита се ту устави, ћуташе и гледаше озбиљно и невесело преда се; бејаше мало побледела а углови од усана грчевито задрхтаваху, као оно у деце кад хоће да бризну у плач. Ал' се још не заплака него настави:

„Кад ме вода изнесе горе, два ме самсова дохватише. На левој мишици и сад ми се познаје где ме је један зубима докопао. Извукоше ме на обалу! Еј, грофице од Нађ-Бање, еј госпођо од толиких баштина, еј, девојко око које су се највећа господа мацарска и највећи наши јунаци купили, да им траке на застави везује, или да им пољунцем једним на балчак од сабље, сабље посвећује, — шта си ти тако тешко Богу згренила да те пси као јареб гоне и да те самсови као мрцину вуку?!... Ах!“ јекну Маргита и онда оно севање од узбуђености око лепо срезаних усана прсну у дажду од крупних суза из крупних очију и у гласно јецанье.

Старац и Рајко беху и сами дубоко узбуђени и погледаху један у другога, не знајући шта да почну.

„Госпођо“, поче Рајко; „док си причала ја све себе питах: „кад је ова жена такав јунак, ја какви су јунаци људи у њеној земљи?“ А сад видим, да ако у вас има много срчаности још више има суза. Никада ја не видех нашу Сркињу да такве сузе лије! Немој госпођо; пусти нека опет сине јуначко срце и нека одгони тај облачак!“

„Немој кћери моја!“ прихвати старац; „ево ми је сад тешко што те наведох да причаш!“

„Немој да ти је тешко, добри оче; ево ће ми одмах лакнути! „Него... шта је то?!“ рече Маргита сва успламтирена, па сави главу мало на десно, као да левим ухом боље чује.

Подиге се са камена на коме сеђаше, пође два три корака низ косу, устави се и опет послушничаше. Па се онда окрете према старцу и Рајку, бледа као крпа, отворила уста, разрогачила очи, изгледаше престрављена као да је авет неку угледала. Посрћући пође к њима, удари се руком у чело, стропошта се поред старца и просто цикну:

„Ах, авај мени! ... Ево Турака!.., Ево самсова!“

4.

Рајко јој приђе ближе, а старац је узе за обе хладне руке па је дрмаше, као да хоће да је из заноса разбуди.

„Какви самсови, кћери моја? Мало час си о њима причала, па ти се причињава да их чујеш!“ рече старац.

— „Није, није оче! Чула сам, ево и сад чујем лавез и скамукање њихово! Еј тешко мени! Шта ћемо сад јадни Рајко?“

И онда се и опет подиге, склопи руке и послушничаше.

Ослушничаше и Рајко, послушничаше и старац. Њих се двоје погледаше, а Рајку се промени боја у лицу. „Бога ми ово иде нека ломњава оздо уз плавину!“ рече он.

„Јесте, синко! Баш као да је хајка! На звериње нема за што да је, а није ни па хајдуке, јер иховуда

нема. Чудо ми је да ми сељаци ништа не јавише!“ говораше старац и сам беше очевидно узбуђен и збуђен.

У том се доста разговетно зачу вика једног громгласног сељака: „ој, хој, хој, Јоване ... море Јоване ... ој, чујеш ли Јоване! Моли бега да савијемо у лево да не удара хајка на свечеву пећину! Немој, беже! ... немој амана ти! ... Неће нам се на добро проћи ако тамо ударимо!“

„Рекао бих да је глас Милисава кнеза из Доње Букве! Баш је он!“ говораше старац више сам себи: „он то довикује Јовану кнезу од Богдана! Није друго иду с неким Турцима! А сто сад опет ударише пси у лавез! Децо, да нам сам Бог помогне, ово се ваља на нас мука и невоља!“

„Рајко, хајде да бегамо! Где ти је ластавица?! Оче, нема ли где да се сакријемо у овим урвинама?“ питаше Маргита па дрхташе као прут, и грчевито крхаше прсте своје. А кад ветар донесе нов талас од лавези паса, она као преплашена српа утече у пустињкову пећину.

Рајку се за неколико тренутака било смркло пред очима, као да га је неко буздованом у главу ударио. Не могаше ни да мисли ни да осећа. Али кад Маргита хитро скочи унутра у пећину, он пође за њом а за њиме и старац.

„Госпођо“, узне Рајко да говори као из сна пробуђен и тек осетивши да има и срца и памети: „госпођо, док бих ја нашао и довео ластавицу, докле би и Турци са самсовима, или бар самсови без Турака, стигли овамо. Ако нам свети отац не зна показати каква сигурна склоништа у овим урвинама, онда нас само Бог једини чудом каквим спасти може, а друку је ил' се ваља предавати или — мрети!“

Овај мирни говор поврати мир у душу Маргитину.

и куцање њеног бурно узбуђеног срца поче да се стишава.

— „Ако нас свети отац нема где да сакрије, онда ваља мрети, — јер ја се Турцима жива не предајем!“ рече Маргита. Усправила се, подигла главу у вис, лице јој пуно озбиљности, али и пуно мирне одважности. Сад се тек учини Рајку да је дивно лепа.

„Децо, у урвинама и што би било склоништа од погледа људских, нема склоништа од њушкања самсовског. Доиста, само једини Бог чудом својим може да вас спасе! „О Господе“, узне старац гласно да виче Бога, па се прекрсти неколико пута; „о, Господе, који си иј милостив и свесилан, смилуј се на ову децу! Смилуј се и на моју грешну старост, отвори ми очи да у овоме тешком часу видим шта је твоја света воља!“

И старац се онда спусти на колена пред један у стени грубо урезани крст и шапуташе још некакве молитве за неколико тренутака, па се онда диже и окренув се Рајку и Маргити запита их: „шта мислите?“

„Ја сам се смислила!“ рече Маргита мирно и готово хладно. „Рајко, који ми се довде показао као витез, нека ми у овоме часу буде као брат рођени, па нека ми позајми свој нож. Ти оче, и Рајко изиђите овога часа у гору и склоните се мало. Кад турски самсови дојуре у пећину, наћи ће Маргиту с ножем у срцу! А кад Турци виде да је самном свршено, неће марити да вама зло какво чине!“

„Није право што говориш, госпођо!“ рече Рајко; „ја те наведох да бегаш, ја те доведох у ову клопку, па зар ја да останем да жив тебе мртву на души носим?!... Не може тако!...“ „Ако се не мислиш жива предавати, онда ... ево ти мој мали пи-

Бал; оштар је као гуја. Седи тамо у дну пећине, па кад видиш да Турци преко мене мртва к теби скачу, ради како ти Бог кроз то твоје срце казао буде“.

Рајко је говорио мирно али с потресеним гласом. Био је блед; у очима му збиља и туга уједно; обрве саставно, чело наоблачио. Дохвати своју арнаутку огледа јој кремен, подасу јој чанак, подасу оба пиштоља, па их онда намешташе по земљи једно поред другог на самом уласку од пећине.

Старац изшао мало пред пећину, али се одмах врати.

„Примичу се скотови!“ рече он не толико уплашен колико љутит, и шкргутну зубма као да кроз њих меље не више какву кратку молитву, него неку крушну псовку.

Лавез наса и вика од људи све се јасније чујаше.

„Ама немојте тамо, ако Бога знате! Немојте на вечеву пећину, хоће нас белај снаћи! Аман беже, да скренемо у лево!“ викаше опет онај сељак којег ас сад већ беше орапавио од многе вике.

„Примичу се скотови!“ промумља опет старац; вала Господе Боже мој, сад нл' никад; умудри ме шта да радим с ово двоје младих да у лудо главе не изгубе!“

— „Оче!“ прихвати Рајко смерно скинув шубару. „Опрости ми! ... Ја из ове пећине жив изаћи нећу, ти ако жив останеш, сахрани ме негде овде у планини, па ми обиђи гроб молитвом и поменом, сви мојима у Расини! Саже се па с пуно побожности пољуби старца у руку. Па онда приђе гологлав Маргити, метну фуку на срце, поклони јој се смерно и говораше мирно али са уздрхтаним гласом:

„Госпођо, опрости ми! Хтедох да ти послужим али ето није тако воба божја! ... Опрости ми твоје

муке ако уживиш!... опрости ми рану смрт своју ако им се жива нећеш да предаш!“

Маргита која је мало час села на земљу, диже се сад у висину. Приђе к Рајку, положи му обе своје руке на рамена, загледа се неколико тренутака својим крупним очима у његове очи, и онда поче полагаано својим милозвучним гласом да говори:

„О витеже, од Расиње Рајко, — хвала теби на витештву твоме! Не пада смрт моја на твоју душу, али пада *на моју душу*, што због мене тако млад гинеш. Немам шта ја теби да праштам и опет ћу да кажем: нека ти је просто! А прости ти мени што ће младост твоју прерани гроб у овој гори да покрива!

И онда му се примаче још ближе и — пољуби га у уста!“

Као да је из Маргите муња севнула, и као да је гром поред њега пукао, тако Рајко беше загнуо, занемео и задрхтао. За неколико тренутака није ништа ни мислио; заборавио Турке и самсове; заборавио живот и смрт. Знао је само да пред њим стоји Маргита, и да га својим лепим очима кроз сузе гледа.

— „Ама, луда децо, зар не чујете да вас вичем? Што сте се обадвоје скаменили, Бог вас видео?! Овамо, брзо овамо!“ викаше стари пустињик, па их крепко дохвати обадвоје за руке и повуче — к једном отвору у стени од пећине.

5.

Онај део стене, на коме је био урезан крст, нагнуо се у пећину као да је био на каквој осовини. Испод ње се могао човек ниско погнут провући некуда унутра у мрак.

Кад их старац доведе пред тај отвор, дубоко узбуђен и сав блед, подиже у вис обе руке које дрхтаху као прут, па им свечано рече: „закуните ми се свим што вам је на овом свету свето, да никада и никоме казати нећете ако што будете видели!“

„Заклињем се, тако ми Бог на страшном суду милостив био!“ викну Рајко тако исто свечано.

— „Гробом моје мајке . . . небом и земљом моје стабине . . . заклињем се!“ говораше Маргита мирно, озбиљно и свечано. Учини се Рајку да јој глас никада није био тако слadak, тако мек и опет тако јасан.

„Улазите унутра и не бојте се!“ рече им старац.

Рајко уђе први, провукав се готово на коленима испод огромне камене плоче што изнад њега висаше. За њим уђе Маргита. Плоча се вину па својој осовини и затвори пећину. Њих двоје беху у једном мрачном узаном ходнику. Мрак бејаше тако густ и црн да не могаху једно друго видети.

— „Рајко!“ дозивање га Маргита шапучом; „Рајко, где си? Дај ми руку твоју. Страх ме је! Ово је каида нека гробница! Чини ми се да мирисем кости мртвачке!“

Рајко јој пружи руку те дохвати њену која беше млада као иста стена.

А стена се опет пови на осовини. Један сунтоски прамен наде из пећине унутра у мрачни ходник а с њиме и глас старог пустињака:

„Рајко, брзо хватај твоје оружје да га Турци овде не пађу. Тако... На, хватај и овај зембил... и ову тикву с водом... Дед', дед' брзо само! Слушај, корачај на десно док не изађеш на светлост! и сад пека је Бог с вама!“

Зачуше и лавезж паса и вику од људи сасвим близу пећине. Стена се опет окрете и паде на

земљу са већом силином но пре, као да хоће да згњечи онај прамен сутона, што је из пећине дрзнуо да завири у ону црну гробницу, или као да се журила да заклони велику једну тајну од турских погледа. И ништа се више не зачу.

Маргита се приљубила беше уз Рајка и чврсто се држаше једном руком за његову руку а другом за раме његово. Обадвоје стојаху позадуго пред стеном, која их раздвајаше од пећине и ослушкиваху не би ли што чули. Мало час па она поче грчевито да притискује руку његову, као да му тиме обрати пажњу на страхоте које види и од којих стрепи.

„Чујеш ли самсове?“ питаше га тихим и устрептаним шапутом на ухо.

— „Не чујем?“ одговори он тако исто шапутом.

„О, ја их чујем! Ето их с ону страну ове стене. Гребу и скачу уз њу скамучући! Молим те метни ухо на сам камен па слушај!“

Рајко прислони ухо к стени и после неколико тренутака рече: „јест, гребу ову стену и лају пемамно. Велика је вика у пећини. Рекао бих да се свађају ако се још и не бију!“

И онда опет обадвоје мирно а радознано ослушкиваху. Од часа на час Маргита би грчевитим притискавањем својих танких прстију у руке Рајкову давала му на знање, кад год би појачана вика у пећини одјекнула у јачем куцању срца њеног.

И Рајко се беше сав претворио у слух. Већ је и напустио био сваку наду, да може што разабрати у оној потмулој и неразговорној вици. Тек опет ослушкиваше да ли ће и кад ће онај жубор престати.

Па дође час кад престаде. Изгуби се и последње неразговорно одјекивање говора људског у даљини. Савршена тишина, у којој он само лупање свога срца чујаше, казиваше му да у пећини нема више никог

ивог. Тада прва мисао Рајкова беше: „ако су Турци били старца, па нема ко да отвори ову гробницу, шта ће да буде од ове јадне жене поред мене?!“ Сав се гресе од ужаса, али не рече ни речи.

„Што ти је од једанпут рука тако хладна?“ шапуташе Маргита својим топлим дахом.

— „Ваљада од ове хладне стене. А и твоја је рука ладна!“ рече он.

„О, мене је страва пека ухватила. Као да ми еко на ухо шапуће, да сам жива у гроб закопана! Јини ми се свисла би од страха да нисам поред себе!“

„Не бој се!“ рече јој Рајко, па узе и даље да слушајује.

Али га сад нов ужас обузе. Десило му се нешто што никада дотле у животу. Учини му се као да му се душа поделила у двоје. Једна половина скушане кроз ухо уз стену прислоњено, да ли се тамо иза стене што збива; друга половина слушање истом таквом жудњом највише један тихи гласић, који у њему домом и од њега самог тихо шапуташе. Да ли тај шапут долазаше из срца његова, или са лева рамена његова, то не знађаше ни сам; али знађаше да није са десна рамена, јер је ту лежала њена рука, па коју она баш мало час наслони лице своје. Тек онај тајни тихи гласић шапуташе:

„Како оно сину муња кад се њене усне дотакне твојих усана!... како дивне беху оне сузне очи!... како је тонао дах усана њених... како је пуно милине у гинкосту овог вилинског стаса, што се тако поверљиво уза те приљубљује... шта ли је слађе: живети па љубити онако слатка уста, или умрети љубећи их?... Лудо једна, је л' ти она род какав? Није ти сестра, није ти посестрима; какав су ти род њена младост, њена ленота и њена милина? За што

да ти не буде присна и најприснија рођена и најрођенија... зашто да је јакoм својом мишицом не загрлиш и на мушка своја прса не пригњечиш...“

На ове последње речи Рајку срце бурно закуца. Он се препаде од самога себе. Трже десну руку своју из деснице Маргитине, скиде њену руку са рамена свога, одгурну је обема рукама својим, али тихо, од себе, и крочи неколико корачаја сам за себе у мрак, као да хоће да бега од ње.

„Не, Рајко!... не остављај ме саму у овој гробници!“ цикну Маргита; „где си?! Шта ти би?!... О, дај ми да чујем глас твој! Дај ми опет руку твоју!“

Рајко се у мраку три пута беше прекрстио, и одмах дође к себи. Сад га гану њен жалостив глас.

„Не бој се, госпођо!“ рече јој; ево мене! Нешто ми се смучило. У души ми беше помрчало, али је хвала Богу све светло предамном. Не бој се ево моје руке!“

У мраку наиђоше једно на друго. Обема рукама својим обеси му се она о десно раме, и са слободом и поверљивошћу сестринском према брату своме, наслони главу своју на његову мишицу.

„О, шта ли ће најпосле да буде од нас двоје?!“ рече она својим слатким гласом.

То није био глас него музика; музика у којој су се тужни звек од зебње, и радосни трепер од жудње, и шумна зрачност од надежде, и сребрни талас од чисте и невинне једне мисли, стапале у чудесну у дивну једну хармонију.

6.

Још су дуго стојали пред оном стеном што их од пећине растављаше. Дуго су са све већим напрезањем и притајивањем свога дихања ослушкивали,

да ли се што из пећине чује. Али се више ништа није чуло.

— „Хајде да погледамо где смо“, рећи ће Рајко Маргити. „Старац ће доћи по нас кад се отресе Турака. А можда се боји да га иза каквог цбуна или грма шпијуни турски не вребају. Било је пред подне кад нас овде затвори. По свој прилици чекаће да се добро смркне па да нас изведе“.

„Он ти рече“, прихвати Маргита, „да на десно пођеш“.

— „Да пођемо“, рече Рајко, па узе оцилом кресати у кремен. Прамену варница као да милије бејаше да загледа, и ако за тренут, у лице Маргитино, него да завирује у мрачну дубину онога ходника испред њих. А Рајко живо кресаше и живо гледаше да види очи њене.

„Срећа те нисам труд“, рече она са тихим осмехом; „запалио би ме те бих изгорела“.

— „Збиља, да запалим парче труда. Биће боље“. прихвати он; и запали повелико парче труда и махаше њиме десно и лево и пођоше напред корак по корак.

„Ево једних врата!“ привика Маргита живо, и показа руком лево од себе.

Рајко једним кроком дође до њих. „Окована су гвожђем!“ рече, „али нису забрављена“. Повуче за алку и врата се отворише, Влажан и хладан ваздух удари им у лице из оне просторије. Рајко рече Маргити, да са запаљеним трудом остане ту где је, а он сам уђе унутра. Кресну овде, кресну онде; виде и с једне и с друге стране три реда камених широких полица на стубовима од камена, а на полицама — дугачки неки ковчези од олова све један до другог; „а, ово ће бити да је гробница старе господе овога града изнад нас, и ово су све мртвачки ковчези. Их

шта их је! Да ћутим, да се оно господско дете не поплаши“. Тако говораше Рајко сам у себи, а кад се врати у ходник к Маргити рече јој: „нема овде ништа особито. Хајмо даље“.

Једва су учинили седам ил осам корачаја, па нађоше на друга гвоздена врата, па онда и на трећа. И на њих улажаше Рајко да у просторијама, које затвараху, пађе онако исто по неколико катова широких полица, а на њима мртвачке ковчеге. Кад и из треће просторије изађе Маргита му рече: „чини ми се да миришем тамњан. Долази од те стране испред нас. Овде ће бити негде нека светиња“.

Пођоше још неколико корачаја напред и угледаше један мали и сићушан аледи пламичак, који наизменце засветли, па побледи, засветли па се чисто угаси. Похиташе брже па се нађоше пред једним кандилом, које изнад једних сниских растових врата гораше сад већ последњим капљицама уља, те пршташе као да се гласно срди што ово двоје дођоше да га гледају како се гаси.

Рајко отвори она сниска врата од растовине и онда њих двоје угледаше пред собом једну малу а прилично осветљену канделу. У два велика гвоздена светњака, пред иконостасом, гореле су две велике жуте воштанице. Пред иконама Исуса и Богородице горело је уље у великим сребрним кандилима. Све друге иконе беху поцрнеле и испуцале и само се светлуцаху златни и сребрни окви на по некима од њих. Владала је нека света тишина, прекидана само прштањем онога кандилоца што пред вратима издисаше.

Њих двоје уђоше ћутећи унутра. Рајко метну своју шубару под лево назухо, прекрсти се по неколико пута, склопи руке на оружје у силаву и стаде на сред канделе мирно. Није да се молио Богу, него је тако само стајао, миран, скроман, као да беше занемео,

видевши изненада како је човек једно грешно ништа, а како је Бог велика, свемогућна и страшна светиња.

Маргита најпре и не гледаше у иконостас него у њега. Учини јој се да се он виноу некуда високо и далеко мислима, те њу више и не узима на ум. Отиде за тим полагао и све на прстима до самог иконостаса, погледаше све иконе редом док не дође пред велику икону на којој Богородица држаше малог Исуса у наручју. Ту се она спусти на колена а душа јој се виноу к девојци, мајци божјој. Дуго је ту клечала са склопљеним рукама. Потекоше јој сузе низ образе, и онда поче гласно да јеча, просто грцајући од плача.

Рајку се најпре учини да се негде неко велико сребрно кандило гаси прштећи, и потраја неко време док се разабра да то Маргита јеча. Приђе јој палагано, крстећи се као да светињи некој пристуна, до таче се руком њеног рамена, и рече само — опет шапнутом као да не разбуди свеце — „госпођо, прибери се“.

Она нежно скиде руку његову са свога рамена и рече:

„Пусти ме, Рајко, да се код ње исплачем“.

Рајко се све на прстима повуче од ње и склони иза леве певнице. Како седаше у један сто, поглед му падоше на једна узана вратаоца, која стајаху онкринута, и на која се улазило из те леве певнице у сами зид иза олтара. У ходник у томе зиду допирала је од некуд светлост нека, много јача но што је била она у капели. Хтеде одмах да пође да види од куд та светлост. Али се побоја да се Маргита не преплаши кад се са молитве дигне, па њега не види. Савлада своју радозналост и оста у столу, погледајући час у Маргиту час у ону тајанствену светлост.

Није дуго трајало па Маргита устаде. Приђе на ижљуби икону; богородичину, али не побожним це-

ливом, како то побожни Хришћани чине, него са једном батром, са једном страшћу, са једном љубављу, која је кипела, као кад би нежна кћи после дугог страдања и лутања наишла изненадно на још нежнију матер своју, па јој пала о врат и обасула је хиљадама топлих пољубаца.

„Е, Рајко“, рече му ведро, „сад сам се исплакала, сад ми је лакнуло. Осећам се лака као птица и храбра као сваки Маџар витез. Мрштиш се?! Е, добро, храбра сам као какав Србин витез. Је л' ти то боље по вољи?“

— „Само кад си се разведрила, па не мари, нека је како год хоћеш. Дугачке су те ваше маџарске молитве. Ми Срби то на краће свршимо!“

„О, ти мислиш ја сам се молила Богородици!? Није, него сам се њоме разговарала као обично, изјадала сам јој се, причала сам јој ко си ти, рекла сам јој да ти не замери што си од друге цркве, јер си добар и имаш дух витешки. Исплакала сам се на њеном крилу, ижљубила сам је и ево ме сад са оживелим и храбрим срцем. Не знаш ти како је она добра! Кад се Бог није хтео да окрене на толике моје молитве и кад ни један светац не хте да ми помогне, она једина не остављаше ме, него ми долажаше на сну да ме храбри!“

„Истину велиш?“ упале јој у реч Рајко изненађен и пуно заинтересован овом причом.

— „Истину, истину!“ настави Маргита. „Када ми је најтеже бивало, па бих, окупана у сузама, заспала под зидином оног старог града у Крушевцу ето ње к мени, на сну праћена још једном женом. Села би поред мене па би ме тако нежно и мило гледала, очи би јој засузиле, па би тихо проговорила: „јадна жено, јадна жено! не бој се дете моје, доћи ће он!“ — „Ко је тај „он?“ — ја бих се ослободила да запитам. „Твој спас!“ одговорила би она“.

„Чекај молим те“, упаде јој опет у реч Рајко; „је ли та жена, што ти је на сну долазила, говорила српски и носила круну на глави?“

— „Говорила је српски, али није имала круну; него је била обучена у црно као калуђерица, а тако је била и она друга жена за коју сам ја мислила да је света Марија Магдалена, док не чух да се она зове Ефимијом!“

„Е, онда неће бити што сам ја помишљао!“ рече Рајко невесело; „ја помислих да ти се то јављала наша српска царица Милица, која је била тако доброга срца, па би се над твојом судбином заплакати могла. Али видим није!“ *)

7.

„А гле каква је то светлост тамо?“ ушита га Маргита, кад јој и самој погледи падоше на онај ходник у зиду од леве певнице.

„Ама ја тебе чеках. Не хтедох у светлост без тебе. Ходи!“ рече Рајко и одмах пође напред.

Узани ходник у зиду савијаше у лево од олтара и излажаше у једну велику округлу просторију, по једним високим и широким сводом као под неким кубетом. Кад њих двоје изиђоше из ходника па стадоше на праг, преко кога се у ону округлу дворану силазило, и кад погледаше пред собом, оба двоје се уставеше и занемеше од чуда.

Озго са средсреде свода спуштао се један гвозден ланац, о коме је висео велики један и поширок златан обруч; са обруча се о златним ланцима спуш-

*) Биће да је то царица Милица са својом сродницом калуђерицом Ефимијом?!

тало дванаест великих златних кандила. Осим тога, које са свода, које са гвоздених полуга што су се пружале од једног зида до другог у сва четири правца, висили су многобројни мањи обручеви од сребра са сребрним кандилима, неки ниже други више, те изгледаше као да под сводом лебди читав рој од некаквих циновских златних и сребрних светлица. Сам свод као да је био сребром покован, те је светлост од стотине кандила хватала у се, као какав преврнути пехар од углађенога сребра, па је онда спуштао као неку топлу месечину на целу дворану, те се у њој свака тварка доста лепо могла да види.

Маргита узе да трља очи, па онда погледа у немом чуду у Рајка. Рајко, као да је чуо шта она сама у себи говори, рече: „ама и ја се питам, је ли ово сан, или машта! или је ово све у истини пред нама јавна!“

— „Хајде да сиђемо да разгледамо шта је све то“, рече Маргита. Али пре него што ће са прага у дворану коракнути, Рајко задржа руком Маргиту, па онда онако узбуђен викну: „има ли овде живога кога?“

Вика његова узе да се промала испод свода, ударише у зидине, па се у потмулој грмљавини врати к њима двома, неразговетно понављајући последње две речи: „живога кога?“

— „Живога Бога!“ рече Рајко радосно узбуђено; „чу ли госпођо шта одзив рече: „живога Бога!“ И не треба нам бољи одговор. Не бојмо се!“

„Учинило ти се. Одјек је поновно само твоје речи“, говораше му Маргита.

— „Не, не, чуо сам ја добро; одговор је био: *живога Бога!* Ми ће мо ево у име живога Бога напред. Држ' се, госпођо, моје руке ако се бојиш, а ја ћу његове“

„Не бојим се ја ничега кад има светлости. Мене је страх само у мраку. Хајдмо“, рече Маргита.

Узеше да разгледају око себе. У округлој зидини од дворане било је дванаест гвоздених вратаоца, која су некуда у друге ходнике и просторије водила. Једна од тих вратаоца била су она на која њих двоје дођоше. Између сваких двојих врата беху уза зид прислоњени гвоздени оклопи са шлемовима и са дугим копљима у гвозденим рукавицама. Изгледало је као да су се циновски оклопници, у пуноме ратничком окруту, поређали један до другог, да чувају стражу и да подупру зидину својим гвозденим плећима. Изнад њих су овде и онде биле уз зид прикуцане многе заставе, турске, бугарске, маџарске и млетачке.

Са онога прага, на коме се најпре онако у чуду зауставише, ваљало је силазити преко четири врло широка мраморна ступња, па да се сиђе на под од саме дворане. Ти су ступњеве ишли целим кругом дворане. Прва два ступња била су запремљена онаквим основним ковчезима, какве је Рајко већ видео, а за које је мислио да су мртвачки. Сад је видео да уједнима од њих леже смештена копља у другима мачеви, а у трећима буздовани.

„А, сад се тек разбирам!“ рече Рајко; „ово је подземна оружница онога града била!“

На трећем ступњу, а дуж целог круга, — остављајући слободан пролаз тек само за једног човека, који би од малених врата у зиду силазио на под дворане или из дворане ишао к вратима, — биле су поређане петачке, све буре до бурета, па повезане једне с другима гвозденим ланцима.

„Биће да је то каква стара малвасија којом су се наши стари јунаци и господа појили!“ рече Рајко.

Док он тако још збораше Маргита се беше прегла над најближим буретом, виде да на данцету нема

чепа, него обло једно заклопче, продрма га обема рукама, отвори га, и онда гласно узкликну: „каква малвасија? Та ово су сребрни новци!“ па онда загнури руку у буре, извади је пуну сребрнога ситног новца, и пусти га да са танким звуком пада на данце од бурета.

Па онда као дивља мачка скочи на четврти ступањ, на коме беху поређана и ланцима повезана аковчад. Отрже силним једним напором заклопче са првог акова, загнури руку, подиже је у вис и пусти да млаз од златнога новца цури натраг у буре.

„А, ово не може бити друго, ово је један луд сан! Рајко, молим те, јесам ли ја будна? јеси ли ти будан?! Да нисмо оба двоје излудели?! Протрљај, молим те, своје очи, па види и кажи ми, је ли ово доиста злато, а оно тамо сребро?! говораше Маргита збуњена и готово збиљски у бризи, да јој се памет преврнула није.

Рајко сад трљаше очи, уштину се у мишицу једну, па другу, скиде шубару, прекрсти се, провуче прете кроз косу једанпут и други пут да главу расхлади, извади из свога гуњица убрус те убриса зној са чела и лица. И онда приђе лагано бурету једном на трећој степеници, отвори заклопче, диже аспре и пусти их да падају као плева; сиђе на четврту степеницу, отвори једно аковче, извади један златан цекли, метну га себи на длан и преврташе га то на једну то на другу страну.

„Хвалимо те Боже! Ово је у истини и сребро и злато! Нисам истина никада до сада видео ни овакве грошчеве ни овакве дукате, али видим ово је злато а оно је тамо сребро. Их, да силна блага ако су сва та бурад пуна!“ говораше Рајко силно узбуђен.

„Пуна су сва! Пуна су за цело!“ довикиваше му Маргита, која беше подалеко од њега одмакла отварајући овде и онде по неко ново аковче. П

онда враћајући му се пуна усхићења и са пуно поузданости рече: „еј, мој витеже Рајко, сад тек видим шта ће од тебе да буде! Само нека нас срећа послужи да се дохватимо лепе земље маџарске, па да видниш шта ћу ја од тебе да начиним“.

— „Ама, ходи, молим те, госпођо, да разгледамо све ово чудо око нас!“ рече јој Рајко, па онда с њоме заједно сиђе с последње мраморне ступнице на под, који је све ситним шареним камичцима био нишаран у свакојаке цветове и гране.

Од прилике дуж три четвртине круга, а прислоњени уз сами онај четврти ступањ од мрамора запремљени бурадма са златом, били су поређани високи столови од дебеле и већ поцрнеле растовине, изрезане у свакојаке шаре, слике и прилике, у орлове, соколлове, лавове, вукове, змије и змајеве. У свакоме столу лежао је по један широки плашт, понеки од свиле, понеки од кадифе, понеки од тканине сребрне и златне жице, а сваки уз то бејаше постављен и оперважен зибелиницама. На плашттовима су били понаместани калпаци са челенкама од сребра и злата, или са перјаницама од орлова и соколова перја. И још у сваком столу беше уз плашт прислоњен по један дуг и широк маџ, већином у зеленим кожним корицама, па са сребрним или златним пафтама, а дршком некићеном понеким драгим каменом.

Него ово двоје младих људи само прелетеше погледима ове столове, па се окренуше к средњој дворани и њеном зачељу.

Из средњој дворани стајале су три високе и широке трпезе. Она у средини била је за читаву стову виша од оне друге две, стојала је на ногама од црног углађеног мрамора, застрвена је била платаницом, која је била дивно извезена свилом, златом и ситним бисером. На сред платанице стајао је велики златан крет сав носут драгим камењем, која тако

прскаше варницама, да се у њ није дало гледати. Беше ту још поређан велик број мањих и већих златних крстова, богато искићених бисером и драгим камењем, и пуно књига у златним корицама и иконе у злато и драго камење окованих. Она мало нижа трпеза у зачелју била је од углачаног плавог камена, са млазевима од златног песка у њему. На њему је, на једној богато извезеној плаштаници, стојала царска круна, на којој је блистао крст од пет алемова, од којих онај у средини беше крупан као крупан ораж а они други као јаја голубија. Пред круном беше положен у накрет царски скиптар и мач, и један и други просто засути драгим камењем. Ту беху још и неколике мање круне и дијадеме, по свој прилици царичине, краљевске и деспотске. Она трећа трпеза у прочелју беше од углађенога зеленог камена малахита, а беше застрвена просто једном хрном од златних кондира и пехара, од сребрних скрњица и скрњица, од свакојаког златног посуђа. И да није било оноликих кандила, само драго камење, што се згрнуло на ове три трпезе, могло би да осветли дворану око себе.

С једне и с друге стране ове три трпезе поређано је било по шест престола од сребра. На сваком од њих стојала је по једна владичанска митра искићена иконицама и драгим камењем, и поред сваке митре беше прислоњена уз престо по једна владичанска штака, по нека од седефа а по нека од сребра. У зачелју свих сребрних престола стојао је један позлаћен престо са златном митром и златном штаком. Пред самим тим престолом, и управо на средини између њега и оне трпезе са царском круном, стојао је један златан стуб, тако своје четири стопе висок, на њему велика златна јабука, на јабуци велики двоглави орао од сребра, раширио крила таман да полети, као да хоће у небо да носи оно у злато оковано еванђеље, што му по крилима положено беше.

Иза овог златног престола под се подизао на две степенице од плавичастог мрамора, па онда пружао у широку једну заравањ од руменог мрамора. Од прилике на средини те заравњи два велика лава као да су се у сред хода и у сред рикања зауставила, скаменила и позлатила, тако природно изгледаху са отвореним чељустима и са мало спуштеним и одуженим вратом, које густа грива покриваше. Иза њих друга два златна лава беху се пропела у вис, па предњим шапама држаху један дугуљаст штит онако полошке. Са средине штита дизаше се велики двоглави орао од сребра; раширио крила па као да, полећући у висине, кликће, тако беше отворио оба кљуна своја. С једне и друге стране овога знамења стојао је по један висок оклопник, са сребрним оклопом на прсима са сребрним шлемом на глави, са сребрним нацаком у једној а сребрним штитом у другој руци. А на пола хвата од ових оклопника беху два повисока млада раста, којима и стабло и грање и лишће беше од сувога злата, а жирке његове од сребра, а у многобројне сребрне чашице од жира беху утврђене беле воштанице. Поред и једног и другог златног раста, стојала је, и управо иза њега плашљиво на златне лавове погледала па једна од злата саливена кошута.

Кад би се она два златна лава што ричу и они усправљени лавови с орлом на штиту приближили и саставили, од њих би се склопио био велики један царски престо. А овако изгледаше то као неки разглављени и у делове своје растурени престо. Што је Рајка највише зачудило, беше што по средини између она два лава, што ричу, и испред орла на штиту, стојаше поснизак један, право и равно пресечен — растов пањ.

„Шта ли му је ово сад?! Кад угледах ове златне лавове и сребрног орла помислих: ето, то је царски престо! А оно се ево престо разглавио у ку-

кове своје и расточио, као буре кад му прсну обручи а по средини остало само сељачко седало — растов пањ!“ рече Рајко, замишљен ставши између она два лава и пред самим пањем.

Маргита се најпре дохвати руком својом за рукав од његова гуњца, па се ниско пригну над самим пањем и оштро га посматраше, као да броји прстенове његове старости.

— „Не, нема!“ рече усправивши се. „Мислила сам да је то можда пањ на коме сте ви Срби секли главе вашим краљевима; али нема трага ни од крви ни од секире!“

„Бог с тобом, госпођо! Кад смо ми секли главе вашим краљевима?“ питаше Рајко гласом који издаваше да му је криво.

— „Шта вас ја знам кад сте! Него ми се некако чини да сам негде и некад слушала, да ваши краљеви нису добро пролазили!“

„Ако нису они, нисмо ни ми!“ рече Рајко сасвим мирно, па онда настави: „е, баш ме копка да знам шта ће овај растов пањ овде?“

— „Махни се пања него казуј ако знаш шта је ово?“ рече Маргита па показа руком на оно што се иза овог растављеног престола подизаше уз зидницу.

На једној широкој и повисокој коцки од мрамора беху саливене па позлаћене некакве људске прилике. Један висок човек у владичанском окруту, с митром на глави, с крстом у руци, с изразом неке племените одважности и радосног поноса у лицу, благосиљаше два млада витеза, који се над једним ливотом беху чврсто загрљили. Доле поред њихових ногу лежаху бачене две руце, два пребијена мача и два поломљена буздована. Прилике ове беху све у већој него обичној људској величини. Десно од њих на једној, нешто мало ситној, мраморној коцки, био је начињен цар један на ватреном коњу, који се провиње у вис да

скочи унапред. Цар је на глави имао шлем, по коме се око чела повијао царски венац; у левој руци држао је крстату заставу, од које тешке кићанке падаху му по плећима; у десници држао је го мач, па њиме показивао у напред; главу беше мало повио на лево и патраг, као да се окреће к јунацима својим и као да им кроз отворена своја уста довикује: „овамо, напред! ко је Србину и српскога рода!“ Цела та прилика, и онај јунак са изразом одушевљења у лицу, и онај ватрени коњаник, беху тако пуни живота, да Рајко осети како га чудна једна ватра загрејава и како му срце узе куцати све бурније. Учини му се чисто да чује како цар виче: „напред, јунаци! напред српски соколови!“ на поче и сам као у неком наступу заноса да виче: „напред! напред браћо! Ха, нек се зна ко смо! Напред за нашим царем, напред!“ И његова се вика узе да ломе испод свода и по зидинама, и загрме сва дворана и готово као да из сваког оног оклопа уз зидине одјекивање узвик: „напред, напред!“

Маргита не беше поред њега: беше крочила у десно, те стојаше шред трећом једном сликом, која беше наменшена лево од оне велике у средини, а на онако исто носинској коцки мраморној, као оно Рајков цар. А кад чу како Рајко поче викати и одјеке изазивати, и кад га виде како баца шубару у вис, она му хитро приђе и продрма га за руку.

„Јеси ли при себи Рајко? Шта ти је витеже млади?“ питаше га ме са бригом, него са задовољним а једва прикривеним осмехом, као оно млада мати кад тобож хоће да покара свога синчића, а у самој ствари кој је мило што он показује да има своју вољу.

„Ал' је ово мајсторски! Је ли да је као жив? и коњ жив и јунак жив! А знаш ти ко је ово?“ говораше Рајко с веселим узбуђењем, па накриви мало своју шубару.

— „Откуд ја могу знати ко је!“ рече Маргита.

„Е, да ти кажем. То је наш цар Душан! Чула си за српског цара Душана!“

— „Баш нисам. А откуда ти знаш да је то цар Душан?“ рече Маргита мирно.

„Ниси чула за нашег цара Душана!“ викну Рајко запренашћен и погледа је чисто са сажаљењем. „Па шта си ти то онда чула?!... А питаш ме откуда га ја знам? Па познао сам га чим сам га видео. То је он и нико други!“

— „Кад си ти видео цара Душана, те да га можеш одмах да познаш?... Него ходи да видиш нешто много лепше!“ и онда га повуче к трећој прилици на мраморној коцки, лево од оне велике у средини.

Рајко полазећи за њом говораше како би он дао своју главу на оном пању одсећи, ако оно није цар Душан. „За ово“, рече показујући руком на прилику у средини, „не знам шта је, али оно је тамо цар Душан!“

„А што је ово?“ запита Маргита, пружив руку према трећој прилици.

Један висок леп старац, са широким челом, орловским носом, дугом брадом и дугом косом седео је на престолу, наслонив обе руке на велики и широк мач, којег је држак у крст извијен био. Круна, скиптар и златна јабука с крстом лежали су доле поред престола као бачени тамо немарно и небрижљиво. На доњој степеници од престола седела су два младића, госпоцки обучена у доламе, на којима су у испупченом исзу извезени били двоглави орлови, кринови и лавови, који се пропињу да дохвате звезде. Тако је извезен био и онај велики и широки јермелином постављени плашт, који је са рамена онога старца падао на престо. Један је младић склопио своје руке на десном колену старчевом, а онај други на левој страни, гуђаше у

гусле, лице своје подигао горе к лицу старчевом, а уста мало отворио као да пева. Старац се пригнуо мало к младићима па се загледао у лице младога гуслара с једним изразом, који је тешко укратко описати, али у коме су се и осећање достојанства и неизмерна једна туга и опет жива чежња да чује баш све што гуслар има да каже, стапале. Оба младића беху у лицу од изванредне лепоте, али у обојнице очи беху дубоко упале и — очним поклопцима поклопљене, као да оба беху слепа. Цела је прилика била пуна лепоте, мирноће и нежности, и имала је у себи нешто што је растуживало.

„Ко је ово? Како је господствен овај старац, како је озбиљан и тужан! Како се невесео загледао у младог гуслара! А шта ли му овај уз гусле пева?“ ни-
таше Маргита и осећаше како јој се срце размекшава.

— „Не знам!“ рече Рајко; „не знам, мањ'... чекај молим те!... јест, мањ' ако то не буде деспот Ђурађ Смедеревац са његова два сина, два деспотовића, које је маћеха њихова, проклета Јерина послала зету своме цару Отмановићу да их ослепи. Али опет не знам поуздано. За оно тамо знам да је цар Душан. Еј, капе!“ И Рајко отиде опет да изближе гледа свога цара, а Маргита остаде да гледа расту-
жена у старог деспота и у два лепа а слепа млада Деспотовића.

8.

Мало после па се вратише к оној трпези од зеленог камена, што беше претрпана пехарима, кондирима, скрињницама и ковчезима. Маргита дохвати прву скрињницу од сребрне срме, која јој под руку

дође, отвори је па узвикну упрепашћена: „Рајко, да видиш!“ и извади и подиже у висину низове крупнога бисера и бројанице од смарагда, сафира и рубина. Отворише другу скрињицу и избројаше у њој седамдесет и седам златних прстенова, у свакоме по један алем драги камен, крупан као лешњик. У другима нађоше цветове од бисера и грање од драгог камења, обоце, гривне, просто да се не зна шта је лепше, богатије и сјајније. Просто им већ очи засенуше.

Маргита сва дрхташе од узбуђења и само узвикиваше: „ах да силног блага! Е баш се види да сте царевину имали!“ Отвори један повећи ковчежић. Извади из њега једну високу дијадему. Баци доле јаничарски саркол са главе своје, па онда подиже дијадему и метну је на своју главу и с осмехом једног сујетног детета рече Рајку: „шта велиш, нисам ли сад лепша?“

Али не дочека Рајкова одговора. Као да је жеравницу на главу ставила, тако живо скиде дијадему, па је брже боље у ковчег баци. Па онда посрћући крочи до најближег сребрног престола, брзо пребаци митру са њега на престо до њега, и онда ту клону, као да је неко пожем у срце ударио, и једва промуца:

— „Рајко... воде! воде!... хоће нешто да ме угуши!... воде!“ Узе грчевито откопчавати јелек са грла и са груди својих, промуца још једном да се једва чуло: „воде... воде!“ и онесвесну у оном сребрном престолу.

Рајко мегаше само да викне: „не бој се, госпођо! Сад ћу ти довести воде!“ па у нетом скоку бејаше већ у капели, а на десетом кораку спотаче се о зембил у оном мрачном ходнику и напипа руком ону тикву с водом. После неколико тренутака био је с водом поред г.е.

Дохвати један златан пехар, цецлакну га и насу воде и онда јој приђе.

Маргита је лежала и главом и једном руком преко наслона од сребрног престола. Била је бела у лицу као неуглачано сребро; и уста јој беху побледела и полуотворена показиваху њене беле зубе. Коса јој се пореметила па пала низ плећа. Рајко застаде за један тренутак збуњен, како ће да је у таквом положају запоји. Немаде куд већ мораде да јој својом левом руком прихвати густу косу и лепу главу, да ову мало подигне. Како је мало по мало запајаше, виде да је готово у своје левом наручју загрљену држи, и да је њена глава наслоњена на срце његово. И још је нешто видео.

На јелеку њеном горња пуцад са грла и са груди беху покривана, и сам јелек и танко турско ткиво испод њега са грла и нешто мало са средине груди размакнуто. И онај низ крупног црвеног мерџана, што га је око врата носила, био је раскинут и спуштао се у снежнобелу долину између две снежнобеле груде, по којима се танка бела ћерћелија тек као сива магла у вие тихо повијала и још тише спуштала. Никада до тада Рајко није стојао тако близу једној младој и тако дражи пуној жени. Никад дотле није његов чисти поглед пао на толику и тако белу нежност, на тако топлу снежност и на тако свету дражност. Застиде се сам од себе и збуни се као да је крив што је дрзнуо да види једну светињу, коју није слободно видети, и као да је дрзнуо да сазна једну страшну тајну коју није слободно сазнати. Не смеде више да погледа ни у мерџан; а још мање у оне сенке у које се мерџан губио. Гледаше постојано у лице Маргитино и нажљиво је напаяше хладном водом из златног пехара. Мало час на она подиже трепавице те уморно и жалостиво погледа у Рајка.

„Жао ме те је јадни мој витеже!... На какве те труде стављам!“ рече му тихо.

— „Нису то никакви труди. Право је да те по-

служим а и мило ми је. Кад будеш у својој земљи у слави и срећи, сетићеш се да и у овој земљи има људи, који знају за Бога. Ето то ми је доста“.

Док он то говораше она спази да јој танка тканица није у реду. Извуче онај низ мерцана из тајанственога збега у који се завукао био, спусти га у руку Рајку да јој га придржи, а сама, намештајући ћерћелију на грудима и закопчавајући јелек, мало порумене.

„Како је... крупан овај твој мерцан!“ рече Рајко нешто као запињући, и збуњен гледаше у мерцан на своме длану.

Хтео је нешто друго да каже па се уставно. Мерцан је донео у руку његову пријатну топлоту, коју је на грудима њеним у себе унио, и која сад са длана руке Рајкове струјаше све топлије чак до у срце његово. По дужем ћутању рећи ће Рајко. „Ти си госпођо уморна. Али се све мислим овн ће сребрни столови бити да су за велике какве светиње. Хајдмо да седнемо на који од оних ковчега горе, па да се мало прихватим и одморим, а у том ће ваља да и старац доћи по нас“.

У зембилу старчевом нађоше једно парче погаче, једну или две прегрштн ораха и три четири јабуке. Прихватише се својски и не мислећи шта све још може бити. Па онда Рајко скиде своје гуњче, сави га у дбоје у троје и положи га на оловни ковчег до саме горње ивице.

„Ето ти под главу да имаш. Лези ту па се одмори и испавај док нам старац не дође. А ја ћу ено тамо поред оног оклопника пред царем Душаном. Лећи ћу да се одморим, али заспати нећу, а чим чујем старца доћи ћу да те пробудим“.

— „Па то је преко света! Гледај само где ти је далеко твој цар Душан!“ па Маргита показа ру-

ком у правцу преко целе дворане к оном коњанику на мрамору. „И онда, што ти да остајеш само у твојем цемадану, и што ја да лежим на овом тврдом оловном поклопцу, кад сно ваља да педесет широких и дугачких плаштева од меке кадифе и још мекшег зибелина!“

„Јесте, госпођо, ама су оно плаштеви велике господе и великих јунака, који су с нашим царевима лицем у лице говорили! Како ћеш да од њих сад пољаве правимо?!“

— „Ако су они били господа, била сам и ја госпођа!“ рече Маргита поносито; „ако су они јунаци, и ја сам кћи једне јуначке земље. Ти ми пудиш твоје мало гуњче; за што да си ти већи витез од њих?! Мислиш да ми не би сваки од њих, да су сад живи онде у ктоловима, радосно понудио свој мекани плашт? Та мачевима би се секли, ко ће само пре да ми дода плашт свој!“

„И веруј, би се секли! Али су њихови плаштеви и њихови мачеви, па би и главе своје дали били! Али како ћу ја, један сељак, да дижем и теби за пољаву додајем плашт, који је покривао господска прса и јуначка рамена?“

— „А, сад видим!... Сад те разумем! Теби је све то тамо свето. Имаш право. Дај ми твоје гуњче. Тако; добро је. И боље је овако! Ко зна какав би ми се дух са белом косом и белом брадом и са срдитим погледом испод густих веђа на сну јавио, кад бих заспала на зибелинском плашту каквом! Овако, на твоје гуњчећету спеваћу само о теби и о нашем добром старцу! Али нећу ни ја да спавам, хоћу само кости да одморим. Седи ту спрочи мене на том ковчегу преко пута па ми причај што. Не; чекај! Хтела сам те већ једном питати: где си ти учио школу њатештва?!“

Између онога оловног ковчега по коме је Маргита легла, положив себи под главу гуњче Рајково, и онога на коме је Рајко седео, водио је пут од једних од оних гвоздених вратаоца у зиду доле на под од дворане. Пут тај није био ни пуне три стопе широк.

Насмеја се Рајко на овакво питање.

„Бог с тобом, госпођо, шта ти зовеш школом витештва? У нас има по манастирима школа, где се учи књига и летургија, али нема школе за витештво. Има ли такве школе у вас?!“

— „У нас?“, рече Маргита поносито, на јој се очи још топлије засветлише; „у нас је цела властела једна велика школа за витештво. Син учи од оца, брат од брата, властелин од властелина, и сви се надмећу витешком службом слабом женскињу, нејакој сиротици, правди и отаџбини. Моја је земља румена од јувачке крви и светла од витештва. Знам заволећеш је кад је познаш, јер је и у тебе срце витешко!“

У ње је срце закуцало јаче и топлије; образи јој се заруменише, очи жарко засветлише. Ако јој је у истини отаџбина била онако румена и онако светла, како је румена и светла била њена љубављу зажарена лепота, онда је лако могућно, да би је свако витешко срце заволело. Рајку се ширила зеница у очима, те гуташе нови сјај од њене лепоте.

„Е, госпођо, и треба тако кад имате своју царевину и своју господу. Тако је било и у нас за нашег цара Душана. Ето, погледај га, какав је то соко! Него — ми имадосмо па изгубисмо и сад смо ет „сиротиња раја“. Опет, хвала Богу, имамо ми нешто што ви немате. Имамо ми нашег Краљевића Марка, па Милоша Обилића, па Страхинића Бана, па Рељу Крилатицу,

па старог Југ-Богдана, па толике друге наше јунаке! Знаш како је? Бога ми као да су живи па једнако по народу пролазе. Пође народ к цркви на сабор. Помоли се Богу приложи цркви што ко може, искупи се око гуслара да чује. како је Марко укинуо свадбарину, како је Бан-Страхиња савладао бесног Влах-Алију, како је Милош показао на Косову ко је вера а ко је невера; и онда сваки пође своме селу и своме дому; весео и поносан, као да се љубио лицем у лице с ошим великим јунацима, и као да се питао с њима за јуначко здравље. Ето видиш, кад оно твоји земљаци, она велика господа не хтеше да чују што им ја говорим, да је право или да те отму или откупе, ја рекох у себи: „може им се! немају они ни Краљевића Марка, ни Милоша Обилића, ни Страхињу!“

„А, сад тек видим!“ упаде му Маргита живо у реч; „сад тек видим ко су твоји учитељи... Марко..., Милош... Страхиња!“

Рајко се мало насмехну што ова млада Маџарица од онаких јунака начини учитеље, па онда настави: „Оно... у неку руку право и велиш! Кад изађох љут од твоје госпде и стадох у оном забрану иза караван-сераја под звездама на небу, сетих се што је наш покојни стриц, Бог да му душу прости, нама момчадији свагда говорио: кад си у неприлици па не знаш па коју ћеш страну, запитај се: как би радио Краљевић Марко и како би радио Бан Страхиња на твоме месту? па онда ради како видиш да би они радили. Не можеш да их стигнеш, али можеш бар из далека да трчиш за њима!“

Маргита се подиже мало, наслони лакат од леве руке на узглавицу од Рајкова гуњца, а пусти главу на руку па рече:

„Видим, видим, све боље видим где ти је школа за витештво! Твој стриц мора да је био честит чо-

век! Нека му је лака земља! Благо њену на ономе свету!“

Како јој звечаше глас слатко, пуно и топло! Учини се Рајку као да са неке свете цркве зазвони сребрно звоно, па му се јека стопи у милозвучно појање црквено, те му потресе срце и на очи на-тера сузу. Он се диже, скиде шубарицу и поклони се пред Маргитом и рече јој узбуђеним гласом, али топло и смерно:

„Хвала ти госпођо! Бог нека те чује! Ако сам те задужио ма чим, ево си ми богато платила и преплатила твојом господском беседом!“

Па кад се опет посади, настави да говори:

„Јест, стриц ми је био честит човек и добар Србин. У задрузи је нашој било пуно дечака и момчадије. Сваког празника, — а у нас је, не знам да л' знаш, пуно празника — искупио би нас све, па у поље да се пред њим бацамо камена с рамена, да се надскакујемо, надтркујемо и да гађамо из пушке. А радним данима би у вече, кад сврши распоред за сутрашње радове, посадио све задруге по стolicицама око огњишта, пустио и женскадију да стане иза муш-киња, а нас момчадију посадио би на земљу право испред себе, дохватио гусле, превукао неколико пута па онда јасним грлом запевао по неку песму јуначку. Ваљало нам је добро да утувимо што пева, јер би нас после питао шта је радио и како је говорио онај јунак, и шта се коме најбоље свидело у оној песми. У песми с Страхини мени се најлепше учинило да је оно, како је тај наш јунак изводио из тамнице свога сужња, заробљеног Турчина, како га је хранио белим хлебом и појио црвеником вином, и најпосле пустио на веру, да иде да откуп саставља. С тога ме је стриц прозвао „Страхиниом“. А његова сина Марка ми смо сами прозвали Краљевићем Марком, не због имењаштва, него што је он од све момчадије био најје чи

Није било лако ни од шале носити таква јуначка имена. Ваљало је да пазиш шта говориш и како радиш!“

Ту се Рајко мало устави; поћута али му око усана обиграваше осмех, те га издаваше да мисли на нешто што га весели. Па онда опет настави:

„Један пут пред вече сто ти нашег Краљевића, Марка из планине, па као узгред прича, како је у лугу видео Аћима Главоњу како се мучи. Претоварио кола неком грађом па им прсла осовина, те Аћим растоварује љуто кунући и кола и мајстора који их начини и волове теглиоце. „Ко је с Аћимом?“ запита мој стриц. „Нико! сам је!“ одговори наш Краљевић Марко. „Јеси ли му се понудио да му помогнеш?“ питаше га отац. „Бог с тобом, бабо! нисмо ли с њиме у завади због оних заватина у потоку?!“ рече Марко. „Одмах сикиру у руку, једно осје на раме, па право у луг Аћиму! Да му помогнеш кола оправити, патоварити и кући отерати!“ Оде сиромас Марко без речи и вечере. Него то је још најмање јада. Кад се позно у ноћ врати, искуни нас стриц све и старо и младо око огњишта, изведе Марка на среду те пред свима: „прошао си данас поред човека, коме се десила неприлика, прођу си а ниси ни малим претом врдице да му помогнеш. Што си тако мене и задругу нашу осрамотио, ја и задруга можемо ти и опростити и сво ти и праитамо. Али што си осрамотио име које носиш, не можемо ти опростити. Него од сада да се ниси усудио да се зовеш Краљевић Марко, нити ко од вас, децо, да се усуди да га тим јуначким именом зове!“ Ја да си видела оне бруке и онога јада! Моли се јадаи Марко на све прете да поломи кришећи их, „опрости ми, бабо, молим те, и не брукај ме тако за Бога!“ Па Маркова мајка, моја добра стрина Круна, удри у плач и у кукљаву; а мој стриц Павле као стена хладан, па тек само по једну: „не може!...“ „нек се потруди па нек онет заслужи!“ Шта се онет

десило једном другом моме брату од стрица, кога смо били звали Сибињанин Јанком...“

„Сибињанин Јанком?!“ упале му живо у реч Маргита; „то је наш маџарски јунак Хуњадија Јанош!“

— „Ене сад!“ рече Рајко, па је погледа зачуђено; „Бог с тобом, госпођо, Јанко је наш јунак, и наши други јунаци нит' се жене, нит' се бију нити вино пију, док не зову у дружину Сибињанин Јанка! Веруј, тукао се он и за вас као и многи други наши јунак, и право је да га се сећате!“

„Е, мој Рајко, много се што пева чему ван песме нема станка. Али ја знам да је Хуњадија Јанош од наше горе лист, а знам најбоље по томе, што је прадед или чукудед моје старе мајке, један Кемењија, погинуо на Косову бранећи од турске сабље главу Јанкову!“

— „Ако ти је неко од твојих на Косову погинуо, еј, вала му!“ па Рајко подиже мало са главе шубарицу; „на бољем месту и није могао погинути! Их, шта је несама мој стриц знао о војводи Сибињанин Јанку и јунаку Бановић Секули! И ја знам по неку... Хоћеш да ти кажем једну како се Јанко оженио?... Хајде баш!..“

И онда Рајко поче лаганим гласом, али онако мало ко попевајући уз гусле:

„Кад се жени од Сибиња Јанко
Далеко је цуру запросио,
У Божуну граду бијеломе,
У онога од Божуна Бана!“

Маргита спусти главу на Рајково гуњче, намести се и пови се гинко телом до на саму ивицу од оловна ковчега, само као да боље чује певача и да му је ближе. Загледа се најпре у Рајково лице и не трепташе док он описиваше троглавог Арапина.

„На граници турској и арапској,
 Вагда сједи троглав Арапине,
 Једном главом вихар ветар диже
 А из друге мавен пламен лиже
 А трећа му проговара глава.
 Њега царе на граници храни,
 Да од Срба царевину брани.
 Он му купи данке и хараче,
 Што ће отме да питања нема,
 Цурама је срећу заставно,
 Јунацима скеле затворио!

Али кад се оно српске војводе Реља од Пазара, Милош Обилић, Милан од Топлице, Љутица Богдан и Краљевић Марко, један за другим искупише на белој кули Сибџињанин Јанка и узеше рујно вино пити, Маргита поче полагаано да склапа своје трепавице, и тамаи „удареше бубњи и свирале, — чауш викну, Дабулана рикну, — Хазуралах! кићени сватови!“ — а она... заспа.

10.

Рајко није то одмах ни опазио, него казиваше песму и даље. Али кад Краљевић Марко осече прву главу Арапину, а она не рече ни речи, нити мрдну прстом, па ни после кад Марко осече другу па и трећу главу Арапову, онда већ Рајку поста јасно да она тихо и равномерно дише, и да је заспала. Не хтеде се одмах прекидати да је наглим прекидом не би разбудило, него све лакше и лакше казиваше оно што је још остало од песме, док последње врсте „свадба била па се раставила, — сваки оде своме завичају,

— оста Јанко на бијелој кули, — и са њиме госпођа девојка“, — не изговори тако полаганим шапатом, да се овај јутапаше у тих дах, што са меким шумом лептирових крила одлеташе са полурастављених усана Маргитиних.

Рајко ућута. Слушаше и гледаше само како Маргита дише. Не смеде да се макне да је не разбуди. „Уморна је јадница! Нека се бар испава. Ко зна на какве ће се нове јаде и невоље разбудити!“ говораше сам у себи.

И не могаше да одвоји очи од ње. Учини му се да тек сад први пут виде како су јој дуге трепавице и како су јој обрве право повучене, и како је бела у лицу, и како чудном мимиком њен гринки и врти стас дише. „Вала“ говораше сам у себи, „ни дивна ћерка од Божуна Бана а Јанкова госпођа девојка, није лепша од ње!“

Тек то рече а у једној половини душе његове угаси се светлост и поста мрак, а у другој наста само нека тиха месечина. Све се оно благо око њега блеђаше пред њеном лепотом, и мало по мало па као да га несташе. Учини му се да је остао само с њом сам у свеколикој васељени. И онда опет онај тајни гласић у њему, од кога се већ једном пренао био, поче да шапуће:

„Благо оном ко њу као своју жену љуби!... Шта оно би с тобом јутрос у нећини, кад муња севну и гром пуче?... Тобож не смеи ти да се сетини..., и ти си ми неки јунак!... Ниси никада младу жену у уста пољубио, него си дочекао да прва млада жена тебе у уста пољуби!... Шта ли сад чекаш?... Јеси л' кад видео лепшу жену у Србина или у Турчина? Како се гринкос њена уз тебе у оном мрачном ходнику приљубила била?... А куд оно залуташе очи твоје, кад је оно у твоме наручју на сребрном столу а из златног пехара, водом зачаја?... Је ли да је вредно било за-

лутати?... Макни мало са лица њена на ниже погледе своје!... Што се бојиш?... Јелек је прикопчан, тесно прикопчан!... А куд је оно румени мерџан залутао био?... На каквој се чаробној месечини румен његова сунчевом топлотом напајала? Је л', каква се топлота из њега и каква миљина из те топлоте у те разливала?!... Будало једна, прави би човек с мушким срцем та слатка уста већ до сада пољубио, тај јелек распучио, тај виљински стас пригрлио... веруј, не би се она срдила!"

Рајко скочи са свога места као да га гуја уједи. Стегну песницу, и лево и десно удараше око себе, као да се бори с неким невидљивим црном „Лажеш сотоно!" муцаше он ономе тајном гласићу; лажеш! криво ти је што видиш поштenu једну жену поред поштевог једног Србина! Али нећеш куд си наумно!"

Чело му беше орошено крупним знојем, који он сад узе брврати час десним час левим рукавом. Стојећи-ки гледаше у лице Маргитино. Она се у сну нешто тако невинно осмејкиваше, да је миљина била видети је. Од тога осмеха као од неког сунчаног зрака осветли се душа Рајкова и онај тајни глас у њему умуче.

Седе опет поред ње и гледаше је. Она поче нешто спорје и теже да дише. Нови се мало на десно и лице њој се сад окрену право ка кубету од дворане. Нешто шапуташе, па се опет осмејкиваше и изгледаше тако срећна. Рајко као неком тајанственом силом везан, не могаше да скине својих погледа са ње. „Бадава", рече сам себи, „што јест, јест, и кад спава лепа је, а шта да кажем кад оним крупним црним очима узме да сишље благу ватру на све око себе, те све затрепти од радости и од топлоте!"

„Јест, тако је!" прихвати опет онај тајанствени шапат; „него још ти и не знаш колико је она и лепа и мила! Каква си несмелица нећеш никад ништа ни знати... Хајде, добро; али што не притиснеш бар

Један невин пољубац на њена уста? Она је у дубоком сну неће се разбудити; а то бар није грех. Ето, питај дванаест сребрних престола владичанских: је ли грех да поштен млад човек без икакве непоштене замисли притисне један невин пољубац на топла, реци баш на слатка, уста једне поштене младе жене, на њеш чути шта ће ти казати!“

Рајку закуца срце бурније. Као да га неко узме обе руке и повуче, диже се и приђе к Маргити. Пригну се полагао над њеном главом, гледаше је из близа у обрве, у очи, у уста њена. Осећаше како топли дах њен образе његове милује; виде како она, у сну, прикунља усне, као да их спрема да приме или да даду слатак један пољубац. А онај гласић у њему сад шапуташе у њему истом брзином којом му срце куцаше: „не бој се, не бој се; није грех, није грех; а сласт је, сласт, сласт!“

Као да је омађијан Рајко осети жеђ за том слашћу, и као са неким пркосом самом себи рече: „вала ако је само слатко, па баш нека је и грешно!“

Али у самом тренутку у коме се својим уснама ктеде дотаћи њезиних, један други глас у души његовој викну му: „Душан те гледа!“

Рајко се трже и не дотакнув се оне сласти, исправи се: покри лице рукама и — побеже од Маргите. Одјурн све на прстима кроз дворану право к мрамору, на коме цар Душан јахаше поносито свога коња од медајана. Ту се просто стропошта на под; мало не заплака од љуке и срамоте своје; дуго држаше лице своје скривено на рукама, а кад се мало умири он диже главу, погледа кип Душанов и рече полагао: „опрости ми царе господине!“ На онда се диже на ноге, скиде капу, погледа к оној трпези на којој светлуцаху у драгом камењу кретови и у златном покову еванђеља, прекрсти се три пута побожно и шапатам рече

„о часни крсте и свето еванђеље, одбите од мене нечистивог, који ме ето на зло навлачи!

Осети да му се мир и крепост у срце враћају. Али не смеде ни погледати к оном ковчегу на коме млада Мацарица спаваше. Спусти се на под, под ноге Душанова коња и намисли да ту будан ноћ проведе.

II.

Није мислио да засни, и онет га је умор савладао те је заспао. Није знао колико је дуго спавао, али кад отвори очи виде да је по рамену покривен својим малим гуњцем и да поред њега седи Маргита. Склонила руке на своја колена, па га чисто покриваше кадифом својих топлих и меких погледа. Он се живо и застиђено подиже. Беше га некако стид, да она поред њега успаваног бди. Него га Маргита брзо изведе из тренутне забуне, показав руком танке млазове беле светлости, која са свода а из неких цевн, падаше овамо под земљу па целу дворану прекригаше са два велика крста од сунчаних зракова.

„Сад знам шта значе оне неколике цевн, што их видех горе у зидинама од града!“ рече Маргита; па онда настави пуна збиље и сетности: „био је дан кад се од старца растависмо; и била је сто једна ноћ; и сто нам ове зраке казују да је на пољу онет освануо дан, а нашег старца нема! Страх ме њему се каква велика невоља десила те нам не долази!“

— „Нећу ти крити, госпођо, да и мене брига обузимље!“ прихвати Рајко исто тако сетан и озбиљан; „није вајде, ваља да гледамо шта ћемо. Турци су нашег старца или убили или у Крушевац одвукли да га у тамницу баце, или у прогон у Анадол пошљу!“

„Баш сам ти ја једна несрећна жена!“ настави Маргита све тужнија. „Не марим што ћу да се жива у гроб закопам, али да полагаано умирем под притиском странне мисли, да сам силазећи у гроб ставила на муке и уморила једну свету старост и једну невину младост... ох, како је то и горко и грозно!“

— „Не подаји се таквим мислима, него да пођемо одмах да тражимо излаза из овога подземнога двора. Ако није друкчије, мојим пожем просећићу стену, колико да се у пећину живи провучемо, па већ после како нам Бог да!“

„Да пођемо!“ рече Маргита; „али у напред знам да излаза нећемо наћи! По сну, који сам ноћас снела, вре ће бити да ћемо... или боље да кажем *да ћу ја* своје кости овде оставити!“

— „Ми Срби велимо: сан је лажа а Бог је истина!... А што ли си тако ружно уснела?“ питаше Рајко с неком детњинском радозналешћу.

„О, сан није био ружан; сан је био пун лепоте и милнице, али, бојим се, ружно ће да значи. Помисли сам, видела сам себе као дивно опремљену младу невесту. На глави ми она дијадема, под којом јуче онесвесних; од ње полазе све витице од бисера, па се спуштају низ моје образе и низ моје грло; стас сам утегла у један панцир од драгог камења Сва трепетим од светлости и блистам се од радости и тако ступам пред олтар једне велике цркве. Ту пред олтаром погледам ко ми је младожења, кад оно није више мој стари чича, него млад и красив један витез. Час ми се чини да га познајем а час да га не познајем. Он се окрену њему па га запита: хоћеш ли да узмеш ову жену за друга кроз живот? А он, на моју пренаст, гласно викину: *нећу!* Тек се иза нас продра мој старац: поне, питај мене, ја сам им кум! хоће се они, хоће само се ово момче стиди да призна; него чекај, да му најпре наместим срце! Па онда мој стари господин изађе напред, те моме младожењи прибоде на прса

један накит у облику срца, а сав од рујног рубина, онда мој млади витез рикну као лав да сва црква зајеча: „она је моја, ва веки векова, амин!“ И онда ме загрли: ја му поднесох усне, погледах га у очи познадох га, вриснух и пробудих се!“

— „Биће да свака млада жена највише о накиту и снови!“ рече Рајко као да је некакав старац пуно искуства; „а колико ти је лан и китњаст тај сан, опет је он само уморна сенка, која је на твоје успаване трепавице пала од оног драгог камења и бисера, што га сно тамо на трпезама. Него хајдмо да тражимо излаз на божје сунце!“

Узеше са светњака у канели обе велике воштанице, па пођоше да виде имали онај мрачни ходник гдегод каква излаза или бар краја. Очеvidно је било да се ходник повија у круг. Пођоше најпре на десно пођоше многа гвоздена врата и најпосле стигоше на једне степенице од камена, које су водиле на више до једне гвоздене плоче у таваници од ходника.

„Овуда немамо куда даље!“ рече Рајко понећ се по степеници и покушавајући да плећима подигне ону плочу. „Да смо цинови и да имамо пуно ковчег барута, па овде не би могли пролом учинити. Биће да се на ову плочу навалиле хрпе од градске рушевине! Хајдмо сад у другом правцу патраг!“

„Нешто ме је страх да идемо у лево!“ рече Маргита; „старац ти је довикнуо да се држиш десно. Мора бити да је он имао неки узрок за то!“

— „Та већ само да отворимо очи да не крочимо у какав попор, а за друго како Бог да!“ прихвати Рајко.

И онда пођоше патраг у лево. Пролазећи поред канеле Рајко угаси своју воштаницу и остави је у кућу од малих њених врата. „Ко зна колико ће нам дуго требати свећа. Да мало приштедимо. Доста је нека нас води та светлост у твојој руци!“

Рајко за тим сврати у прву од оних споредних сувота, те из једног ковчега извади једно старинско копље и њиме опрезно пинаше под, на који наступаше. Прођоше и ону стену испод које су овамо ушли. Опaziше сад да је она и с ове стране обележена онаквим истим крстом, као што беше онај у пећини.

Прођоше повећи број гвоздених врата у зиду, десно од њих, па онда Рајково копље удари у једна друга велика гвоздена врата, која се беху испречила те затвараху ходник. На њима беху три тешке гвоздене полуге, прилично зарђале, са три велика катанца. Рајко удараше копљем неколико пута у врата, па онда рече: „иза ових врата има нека шупљина; или је опет ходник, или каква одаја. Идем да донесем један буздован те да обијем ове катанце. Може бити отвориће нам се излаз на светлост!“

Враћајући се с великим једним буздованом Рајко још из далека опazi како му Маргита, која бејаше остала са свећом пред оним вратима, маше руком да још није пре дође; па кад јој се примаче, она му живо нанутом казиваше: „ходи да чујеш, има неко с ону страну врата!“

Рајко приђе и послуша за неколико тренутака. Донета се чуо неки чудан а врло тихи шум с ону страну. Учини му се као да неко пина одонуд врата, као да се нека рука полагано пружаше уз њих, па их брвсање час на једну час на другу страну.

„Ко има тамо?“ викну Рајко; „ако си ришћанска душа, куним те Богом и светим Јованом, јави нам те и помози да одавде изађемо!“

Нико не одговораше. Зачу се само као неко тихо звиждање или као пиштање врбове пиштаљке. Па онда као да једна снежна грудва или нека мекана лопта, удари високо горе у врата под сам рагастов.

„Ако си човек по три пута те заклињем Богом и светим Јованом, казуј нам се! Ако си авет, у име свете Тројице и силом часнога крста, на коме је Христос распет био, и силом Богородичиног сна, који сво у амајлији носим, позивам те, уклањај се са нашега пута!“

Рајко извади из недара једну троуглу кожну амајлину, која му о црном свиленом гајтану бејаше о врату; прекрети се три пута, пољуби је и онда је десном руком притисну на гвоздена врата и викну сад још већма узбуђеним гласом: „помози нам Боже и Богородице! Ако је тамо нека нечиста авет, нека се расточава пред вањом силом и нека се чисти са нашега пута!“

Бадава једна лопта или некаква гужва удари баш на оно место на коме Рајко своју амајлију притиснуо беше, и онда опет нека дугачка рука брисаше врата по целој ширини њиховој.

„Није авет!“ рече Рајко сасвим поуздано, окренув се Маргити; „да је авет утекла би! А кад није авет другога се чега баш и не бојим. Сад ћемо видети шта је!“

Па онда Рајко узне живо да удара буздованом у оне катанце. Мора бити да су од вајкада били ту наместени на зарђали, јер се прва два брзо распршташе. Кад Рајко узне наменитати и онај трећи на доњој полузи да му буде на бољој згоди за ударац, Маргита му метну руку своју на раме па му рече:

„Чекај молим те! Ко зна шта је тамо! Пре него што одбијеш и тај трећи катанац, одви мало врхом од копља ова врата, да видимо има ли светлости тамо!“

Рајко је послуша. Оштри врх од копља завуче између горње ивице од врата и њиховог оквира и не без јаког напрезања одви их од прилике за пола палца.

Никакав зрак светлости не паде кроз тај отвор у ходник, али и Рајко и Маргита на свој ужас опазише при оној слабој а црвенкастој светлости од воштанице, како се оним отвором, а изнад саме копља, провуче некаква дугачка црна игла, која се у врху цепаше у две још тање а устрептане игле па кивито бокаше час у напред, час у десно, час у лево. Маргита врисну и мало што не испусти свећу; — „Јух, змија! змија! змија! Спуштај врата Рајко! Спуштај врата!“

„Аох! да грдна ли је то змијурина! Колики јој је језик! Мало ме њиме не палацну у образ!“ рече Рајко на трже копље те се врата приклопише.

— „Срећа те та трећа полуга држи! Тешко би нама било да си и њу одвалио!“ рече Маргита па се сва као стресаше. „Ух, пре нека ме и самеови растргну, пре нека умрем сваком другом смрћу, само да ме гадна змијурина не гута полагаано као жабу неку! Рајко, молиште, хајдмо одавде!“

„Па куда ћемо?!“ питаше Рајко; „ја велим најбоље је склони се ти у једну од ових одаја, ја да сбијем и трећи катанац, да пустим змијурину да полагаано провуче главу, па да је буздованом размрскам!“

„Не, не, не! Никако!“ викаше Маргита преплашено, па узе вући Рајка за рукав од гуњца. „Можеш ти њу да не подесиш, може она да те жацне па да на пречац умреш, може да те прогута! Не, не, никако то! Неко ето да просецамо стену, па ако је не просечемо; онда ти кад видиш да сам мртва ради шта знаш!“

— „Ама, не бој се госпођо! Баш сам сигуран да ћу је убити! Само се ти склони мало!“

„Никако! никако!“ врискаше Маргита стресајући се од ужаса, па свом снагом узе вући Рајку од змијских врата. „Ако ме волиш ма за трунку, онда хајдмо даље од те змијурине!“

„Ако ме волиш ма за трунку“, — те речи падоше на Срце Рајку као зраца из пушке, па се у исти мах растопаше у сладак мелем. Рајко осети како му срце закуца бурније и како му удари пламен у образе. „Да ли је волим ма за трунку“, питаше сам себе, и онога часа пађе да треба да то што је она тако безазлено казала, исправи на прави његов значај.

„Што ја волим то је да ти свесрдно послужим; сто послушаћу те, кад велиш. Хајдмо да сечемо стену, Друго нам сад и нема!“

13.

Рајко је с великом вредноћом преграо на посао. Али га у брзо право очајање почело да хвата. Изломно је своја два мала ножа, сломно је и свој велики нож из сивава, а није у стени начинио улум ни колико за своју песницу. Покушао је са неким од краћих мачева, које пробра из оних ковчега, али не могаше ни с њима много да учини; врхови би им се или извили или затунили после неколико удараца, јер стена бејаше од оне чврсте врсте од које се жривици праве. Хладан га зној пробијаше кад помислишаше да је треба најмање четири, ако не пет стопа у дужину, две стопе у ширину и бар једну стопу у висину просећи! Да ли ће моћи и доживети да је виде просечену?!

Оно мало погаче већ су појели били; живели су сад о оно нешто ораха и неколико јабука. Од три

ораха, које би узео из зембила, Рајко би један и појео, а два кришом натраг у зембил бацио, само да дуже потрају. Али с јабукама не могаше то исто чудо да чини, те да се једу и да их опет једнако у зембилу има. Маргита је сваку јабуку секла својом руком у кришке и не би загризла своју кришку док не би видела да је Рајко загризао своју.

„Да делимо право као брат и сестра!“ говораше му. „Овде смо као у гробу и смрт седи негде у једном од ових столова! Не пита се сад више ко смо и пита смо. Него да се са нашом заједничком несрећом боримо заједно као два верна друга и сав терет да делимо подједнако. Ко се од нас двоје пре у гроб сломије, сломиће се пре не због неправде свога друга, него због неправде која је у судбини! Је л' тако?“

„Не може да је тако! Није право да ти на твоје женско раме примаш терет, који моје мушко раме може да понесе!“ рекао би Рајко па узео опет да куца у камен.

После свакојакних мука првога дана, и пошто је поломио своје ножеве и исекао своје руке, и видео да са мачевима не може ништа, Рајко се присети те пресече једно копље испод оштрица, тек колико да има држаље, узео један буздован у десну руку, па с новом надеждом на бољи успех настави прокопавање.

Али већ на крају другога дана прокопавања не стаде им и последње капи воде, и осташе само са неколико ораха. Маргита, која је иначе тако разговорна била, ућутала се и постала суморна. Не хтеде се одвајати од Рајка никако. Седела би поред њега с главом наслоњена на руку у тешким мислима. Кад би он уморен престао да куца и снустио руке, она би му из њих извила копљасти длето и буздован-чекић, па кушала да ломн стену. Првих дана могла је и да обије по које зрно од стене; трећега дана оставила би

се на четвртом или петом ударцу. Четвртога дана није могла да подигне чекић са земље.

Пети дан, који беше већ трећи како ништа окусили нису, беше склопила руке на рамену Рајковом, па на њих спустила главу своју. Паде у неки занос, у коме или није чула што јој он говораше или не могаше речи да проговори. Бејаше се у лицу јако променила: образи јој спласли, очи дубоко упале, испод очију црви широки прстенови. Рајко осети како је клоцула са свим онако на њ наслоњена и чињаше му се да јој се живот баш гаси. Тако му се ражали, да с тешким и дубоким уздицајима само понављаше речи: „Еј, јединце моја баш ти не би суђено да завичај видиш! Еј, јадна жено, баш ниси среће имала!“

Подигне је у своме паручју и понесе је као што би млад пастир јагње понео. Она само отвори трепавице па га уморним, и како се Рајку чињаше самртничким, погледом гледаше. Пролазећи кроз капелу Рајко се заустави под једним од најсенијих кандила да је се нагледа. „Еј, јединце моја!“ рече опет са тешким уздахом, и однесе је у велику дворану.

Тамо је најпре спусти на један од оловних ковчега, подметнув јој под главу опет своје гуњче. Отиде за тим доле к оним растовим столовима, изабра један велики плашт од златне тканине, у којој све бели кринови сребрном жицом извезени беху; однесе га и простре пред мрамором на коме стари деспот Бурађ слушаше шта му ослепљени син уз гусле пева.

„Кад је воља божја да тако млада мреш, нека си бар између златних лавова и сребрних орлова између пустиг једног престола и једног деспотовића који уз гусле гуди. Јунак, који је у животу плашт овај носио, неће се срдити да га теби, тако младој а тако злосрећној жени, на самрти твојој позајми! А кад смрт по мене дође, паћи ће ме да сам пред

ногама нашег цара, — близу тебе, госпођо моја, јадна, млада, лепа и добра жена!“

И онда отиде опет да буши стену.

С муком удараше буздованом у копље, и мораде се сваки час устављати да се одмара. Одмарајући се пошаше се све тужнијим и тужнијим мислима.

„Што ћу сто да умрем лаганом смрћу не марим, право је! Али што наведох ову јадну жену да пође за мном да се жива у гроб закопа! Па онда сиремах онај старац! Куд нас беда његова на њ навуче! И кад бих могао да пробих ову стену страх ме је прво, што бих видео, био би леш његов! Њега су Турци насигурно убили. Не може бити друкчије!“

Учини му се нешто баш близу њега зашкрише. Погледа и не хте очима да верује. Учини му се да се она стена с кретом полагаано креће и на својој осовини љуља. Протре очи да види боље. Јест љуља се и повија се, али му се све поче око њега да окреће и невестница га обузе, из које прену тек кад зајеча јасан глас старчев:

„О децо, јесте ли ми још у животу?“

Рајко скочи к отвору из пећнице и викну:

„Брзе оче, дај воде или вина или ракије, дај ако се може да одржимо живот, који се у госпође гаси!“

14.

Један сахат позније лежала је Маргита на покровцу једном пред пећницом, а поред ње се беху посадили на маховинасто стење стари нустинак и Рајко. У зрацима сунчаним, а под мирисним млем новетарцем планинским, Маргита оживљаваше као цветак, који

је од жеђи на суши клонуо био, па се свежом водом заливен крепи и подиже. Благим погледом гледаше у старца и Благо се на њ осмејкиваше. А старац узе да им прича шта се све десило од како се растадоше, па се прекидаше само да их понуди гутљајем неког јаког црног вина из једне мале чутуре.

„Е, децо моја!“ поче старац весело; „ко ће као Бог?! Право је рекао псалмопевац Давид: „кто Бог вели, јако Бог наш; ти јеси Бог, творјјај чудеса!“ Моји добри сељаци донели ово вино да ме поткрепе да их у смрти не осрамотим и да ме за смрт причесте; а оно се, ето хвала Богу, њиме сад враћамо из мртвих у живе! Дед', кћери моја, један гутљај! Тако, нека ти је на спасеније! Дед' Рајко! Тако синко! Нека ти је на здравље!“

Па онда и старац добро повуче и настави да прича:

„Ја да поганих самсова; онаког зверја још не видех! Кидисаше на онај крст у стени као исти бесовни, па гребн, па хватај зубма стену, па њушкај и копај под, па онет скочи; па циче просто да се помаме. Ама само што не проговоре: ето њих двоје одмах иза ове стене! Па онда појуре наоље, па на зидине од града; па њушнше на цевн оловне што воде ваздух доле, па да видиш ту белаја! Гребн, па копај, па скачи, попланиш се, Бога ми ће раскопати сву урвину! А мене Турци стегоше: витлају голе јагагане око моје главе; „казуј где су?“ веле: „сакрио си их овде негде у овим урвинама!“ „Видите да овде нису; а ето вам урвине, ето вам планине, ето ва'е, а ето и ваших паса па тражите. А да знам где су, и то знам и казаћу вам: „ено су у божјој руци!“ На пакост напљоше на твоју ластавицу и доведоше је. Што је доведоше ни по јада, али, кад хтедоше да пођу, ластавица неће да се макне од пећине. Уједа зубма, бије ногама, себи педа прићи. Море имадоше

више муке с њом него са мнош. „Хајде у Крушевац санцак-бегу!“ рекоше ми. „Заветовао сам се“, прихватих ја, „да за седам година не силазим ни у коју варош. Мојом погом ја одавде крочити пећу; мањ да ме понесете силом на рукама!“ И лено патераше сељаке да ме низ брдо понесу, па после да метну на коња. Покајаш се, али доцкаш. И насмејао бих се, али ми не даде зебња шта ће од вас двоје на крај краја бити. Да вам дуго не дуљим. У Крушевцу ме затворише најпре у кулу, па онда сутра дан изведоше пред санцак-бегаш. Некакав новајлија, дошао го као прет на сви навалио да се што пре и одене и огреје. „Јеси ли ти онај светац о коме луда раја прича, да се разговараш са царем змајским и да те змајевци однесу на крилима својим у Вилиндар, где пробавиш по неки дан и ноћ, па се тек опет у пећини створиш?“ питаше ме санцак-бегаш. „Ко шта може јадној раји? Она као дете сироче радује се да чује понеку бајку, па да је и другима каже. Што ти знам рећи то је да нисам светац, него грешник пред Богом!“ Све би се још лено свршило, али ето их моји сељаци да ме одбране и измале. „Немој нам га, беже, аман ти! лено он нас учи, вели нам: слушајте царске људе и будите им покорни, не бушите се, не гините лудо, још није дошло време, а кад дође време доћи ће и човек! И ако будем жив први ћу вам казати: устајте, сво дође онај кога чекамо!“ Удари се бег по колелу, мишљах пуче чоха. „Зар баш тако?“ питаше. „Јест тако нам очију, лено нас учи да смо вам покорни!“ „Учи вас да сте покорни док не дође земаш! Је ли? Хајде па венчала с њиме!“ викну бег љутито, па махну сејменима да ме воде. Јаукнуше моји сељаци, па брже боље новашине пешкире, одвезаше сребрне грошеше, те све један по један па снаде пред санцак-бегаш. „Аман, беже, поклони нам га!“ — „Јок, валах!“ рече бег презриво, па уста те ногом одгурну оне грошеше.

„Носите те сребрне паре, треба ће вам за ваше слепце и просјаке! а не бих вам овог бунџију поклонио, да ми дајете злато на кантар док га не претегне!“ Узеше моји јадни сељаци помаљати и по који дукат, те га додавати на оне сребрне купе, док ја не прихватих: „немојте људи, све једно је једном мрети ваља; него молите се бегу да ми учини милост да заповеди, да ме људи његови обесе о најближе дрво до моје пећине, па ме после ви мртва скините и у пећину закопајте! Ето беже, то је све што те молим, а све друго нека ти је просто!“ Смилова се бег на сузе сељачке, згрну оне дукате и оне слепачке грошеве, и заповеди да ме обесе ето овде о један од ових грмова!... Деде, кћери моја, гутни један гутљај од жуноскога лека!“

Старац весело додавање чутурицу и Маргити и Рајку, напивши се и сам, па онда онет настави: „посадише ме на ластавицу и доведоше амо. Рекох Турцима: „док ви одаберете грану и наместите све што треба, ја да се мало помолим своме Богу овде над пећином“. Добри моји сељаци помолеше и онет сребрне грошеве и Турци присташе. Ја се спустих на колена, помолех се Богу из дубине душе, да се смиљује на вас и рад вас на ме, и кад сврших молитву не дигох се са клечања, него узех — звиждасти. Звиждах, звиждах, док ти се поче да котрља озго са рунцима понека цигла, па камен, нови се коров, нови се трава, зашунта цбуи, а мој стари пријатељ, цар смуковски, право к мени. Кад га Турци и моји сељаци угледаше, а они куд који, бегај и не обзирати се! „Змај, крилати змај, цар змајски, бените Турци да вас пламен његов не дохвати! Јзох браћо, изгибосмо!“ Поломише се Турци низ извину, побацише и пушке и џатагане, оставише и коње и ковошце. Ето биће ту негде и твоја ластавица. А кад ја остах сам, ја се прекретих, рекох: „слава теби Боже мој, слава теби!“ и потрчех да

видим јесте ли живи. И хвала Богу, ето смо сви троје као из гроба у живот васкрсли!“

„Али ако се Турци врате, па још са самсовима?!“ прихвати Маргита тихим гласом и бојажљиво.

— „Неће, дете моје, неће! Сад ће Крушевац да врн, како су санџак-бегови Турци видели змаја, са три круне и са три главе и са пуно три пара крила; како су поломили јатагаче борећи се с њиме и како су устукнули тек кад је змај почео да пушта модар пламен. Ето мени кроз који дан од санџак-бега поздрави, поклони и дарови. Сад сам ја овде свилнији и сигурнији од санџак-бега у Крушевцу. А за све то нека је хвала прво Богу, а после моме пријатељу смуку, који се одазвао моме звиждању. Него ви за то и не знате. Има овде од непамћених година један смук, добрих десет стопа дугачак, који се навикао на друштво пустињка и на млеко што га они од сељака добивају. Он лежи обично у једној одаји од подземног ходника, у коме сте ви били и између двојих гвоздених врата!“

„Па то ће бити“, прекиде га Маргита, „она змијурива коју Рајко хтеде да убије!“

— „Не!“ цикну старац, па састави веђе: „како јадан да је убије?!“

„Бога ми, да не би госпође, не знам како би се свршило. Ил' би твој смук мене прогутао, ил' бих ја њему главу размрскао!“ рече Рајко.

— „Еј, белан Рајко, па да си га убио прво бих ја сад високо на граи, а ви би двоје сканали под земљом. Хвала Богу. Хвала и теби дете моје!“ до-даде старац, па се пригну да потапка Маргитину руку. „Ти си снасла мога смука, смук мене, ја вас, а Бог све нас. Нека му је слава!“

15.

У вече тога дана, и кад се већ добро смркло велика једна гомила сувог грања горела је на највишој и најширој зидини од разваљеног града. То је стари пустиник давао знак најближем селу под брдом, да му се пошаље један или два поуздана човека. Требали су му да проведу Рајка и Маргиту кроз Венчац до Космаја.

Маргита је сама спавала у пећини, а старац и Рајко седели су горе на градском зиду поред ватре.

„Ти си ми се, синко, много омиљно“, говораше старац Рајку: „све бих реко да си ти онај кога одавно меркам, не би ли нашао себи једнога дана смену на овоме свету. Него, док не пођеш даље, хоћеш ли ми право казати што ћу те питати?“

„Ако нећу теби, који си божји угодник и без онога што си мени и овој страници добра учинио, да коме ћу? Баш ћу ти све по истини казати!“ одговори Рајко.

Накашља се старац и два и три пута. Поћута мало, и опет се накашља и онда рече:

„Плот је слаба а дух је јак. Разумеш ти то?“

Рајко га гледаше пуно чуда на толику ученост, Размишљаше за неко време као да се гуџура у дубине оне мудрости; узе полагају и више самом себи повнавати оне речи: „плот је слаба а дух је јак“, па онда чисто са очајањем окрете се старцу: „бадава, оче, не знам ти ја то! А и како ћу? Ти видиш да сам прост сељак!“

„А разумеш ли оно што се каже: младост је лудост а јаво не спава?!“

„То знам!“

— „Знаш ли то по себи?!“

„Баш по себи!“

„Е, онда нема ништа!... Све бадава!“ рече старац невесело, и чисто клону пун очајања.

„Ама шта нема ништа? Што ми не говориш просто и отворено; што ме не питаш право?“ прихвати Рајко живо.

— „Слушао си, ваља да, хајдук изгуби и срећу и мегдан, па и живот, чим пусти да му женско око срце занали, а рука његова обгрли женски стас?! А колико ли више треба једно чисто и јако срце, да се један велики и свети аманет чува?! Учинило ми се да је у тебе срце и чисто и јако. „Ево га пађох!“ говорак и радовах се. Али сто, и сам признајеш, младост је лудост а ђаво не спава! Видим и сам није ти лако било. Свецима и испосницима су се јављале само манте и сеновите варке, па су имали муке да не поклизну; а ти си био пет дана на тешком месту сам, не са маштама и сенкама, него са живом женом, и младом и красном. Не би ми било чудо, да се показало да је дух слаб а плот јака. Тек онет жао ми је што се преварих!“

Сад Рајку удариле пламенови у образе; нешто као гнев ускочеба срце његово. Више осећаше и пагаћане, по што разумеваше, шта старац сумња и би му криво.

„Молим, те, оче, стрпи се док ти све по истини испричам, па ме онда суди и ако је право баци се на ме и каменом!“ рече Рајко узбуђен и онда узе причати све по реду како га је, како рече, нечастиви три пута искушавао, како је трећи пут истина поклизнуо, али пао није, јер га је Душан од њених усана отргао. Веруј ми, оче, да је она будна била па да ме је очима својим гледала, не би мене нечастиви занео да клизнем. Јер из њених очију, рекао бих, трепти и светлост и светиња од које нечастиви бега. Кад ме гледаш и кад ми говори, као да ме невидљивим крилом за-

криљу је од сваке нечисте силе и сваке ружне помисли. Срце ми се окрепи и радосно куца кад сам себи кажем: јесте, хоћу да светао сачувам и њен образ, и мој образ, и образ народа од кога сам! Хоћу да се у Маџарској и маџарима хвали, како ју! је Србин један пронео кроз Србију на рукама као свету амајлију!“

„Е, хвала ти синко! Тако треба!“ прихвати старац разведрен. „Ево сад што ћу да ти кажем: отпрати је у завичај, предај је у руке њеном мужу, нека види да њена чистота није посукнула ни од једне помисли твоје; врати ми се амо и сам са чистим срцем, ведрим челом и светлим образом и остани поред мене, да прихватиш да чуваш ову свету оставу, кад мене нестане. Ја већ видим да нећу доживети његов долазак, а ти си млађи, па по божјој милости и можеш га дочекати!“

„А кога то мислиш оче?“ питаше Рајко радознано.

— „Причаћу ти све на широко кад ми се, ако Бог да, из Маџарске здрав и светао вратиш. А сад кад си већ и онако понешто видео, да ти тек понешто кажем. У Светој Гори има манастир деспота Ђурђа Смедеревца; у цркви иза олтара има у виду један тајни ужљеб, у ужљебу сребрна кутија, у кутији тајно писмо, које је сам стари деспот на кожи писао. У њему вели како је његов син деспотовић Стеван, изгубио очњи вид од беснила турског, постао духом видовит, чим би гусле у руке дохватно. Једног дана седео је уз колена свога седог оца и уз гусле казивао му, како ће да пронађе господство њихово и царство српско, и како ће једна страшна црна ноћ све да застре као мртвачким покровом. Стари се деспот заплакао. Сузе његове кануше на гусле, те све одвугнуше. Млади гуслар виде каква туга мори срце у његовог старог бабе, и узе да га храбри, казудући му шта види у оној ноћи, у којој само манастир-

ска кандила овде онде светлуцају, и у оној зори што иза те ноћи руди. Причаћу ти све потанко кад се вратиш, а сад само оволико: млади слени Деспотовић казивање како види да свањива дан, у који ће од некуд из ових планина, у сред Шумадије, да се дигне човек, да народ ослободи. Његови јунаци не носе сребрне челенке, него само лишће од жирородног грма; његов престо није ни од сребра ни од злата, него од растова стабла; и његов сабор није од властеле и владика у господским столовима, под кубетом саборне цркве, него је то сабор од сељака искунљених око једног грма! И његова највећа мука коју мучи, није Турчин, него неслога српска и немзгитина повица и оружја, тешка сиротиња. Кад је стари деснот све то чуо, заповедно је да се овде у ову оставу смести и оружја и један део његова блага. Не хтеде га постављати ни у Руднику ни у Кривој Реци, где је дворове имао у којима је радо становао, него је све то, полагао и крашном, да се донесе у подземне сувоте под овај малени градић, који је и онда слабо коме у очи нао. Па онда је страшном клетвом заклео све, који буду њумани његовога манастира на Светој Гори, да не такину ни једне аспре од тога блага, него да га с благословом његовим предаду, недарнуто, ономе ко ослободи њумадију, те да има чиме довршити васкрс целог српског народа. Ето тога човека чекамо, на њ погледамо, њему се надамо. Знамо да ће доћи, знамо да ће изићи од некуд из сред Шумадије, само само не знамо *кид* ће. Нека би ти, синко, Бог дао да га *ти* дочекаш, па да му *ти* ово благо предаш. Ето, какву ти службу намењујем, и ето какав ти аманет желим да предам. Да си ми по сто пута рођени син, веће ти добро не бих могао желети!"

Рајко се дуже скиде шубару и приђе к руци старчевој.

„Хвала ти, оче, по хиљаду пута! Ако ми Бог

помогне нећу те постидети. Сад ћу се двојином журити да предам госпођу њеном мужу, и тројином хитати да се теби вратим. А вала баш сад и да умрем, само да се ти вратиш, да те видиш, да те пољубим, да те пољуби онај који ће земљу да ослободи!“

Старац се раздрагао па узе на широко причати о пророчанствима слепог и видовитог деспотовића, и о записима неким из књига и листина, којих је једна одаја, рече, доле под земљом пуна пунцага. „Вас двоје сте видели тек само пола од свега онога што све има под сводовима испод ових рушевина!“

Још су се били разговарали кад поче да свита и кад стигоше оздо из села два сељака с хлебом и вином.

Тежак им беше растанак. Баш се сви троје заплакаше.

„У теби најбољ правога оца. И сад ето да се растајемо, може бити никад да се не видимо! Али знај, да ћу на тебе, док сам год жива, са љубављу једне благодарне кћери мислити. И на самртном часу благосиљаћу твоју доброту!“ говораше Маргита кроз плач.

„Бог нек те прати, и анђели његови нек те чувају! А кад се мене у срећи својој сетиш, помолни се својим чистим срцем Богу, да буде милостив грешном старцу Теодосију на Вујну!“

Сунце је већ било село, кад су њих двоје стигли на врх једнога Дунаву најближега од космајских висова.

На самоме врху испупчила се стена, гола и без маховине. Овде онде њен белутак беше прошаран крупним црвеним гранатима, као да је стена упрскана црвеним капљама крви, које су се, паднувши на њу, и саме скристалисале. А овде и онде светлуцаху лиске од дискуна.

Испод ове стене у заветрину, а на ледници обраслој сиском, густом и мирисном трњавом, Рајко беше простре своје мало синаде и развио своју црвену кабиницу. А док је он тако спремао за Маргиту преноћиште, брижљивошћу једне мајке и умешношћу једне танкоруке и окретне девојке, она обема рукама милеваше ластавицу по гриви и по глави и гукаше јој час српски час мађарски, као да се беше и сама претварала у сиву голубицу. Као да су кроз онај тихи сутон, изнад којег се на небу бледе звезде занавлахау, и кроз оно јединозвучно зујање и жврчање свакаваца и бубица по ледници, таурини зефири с неба проенивали дажду од симпатије на све што је живо. И овај мали коњик са ситном главом, наметним очима и красним облицима, и ова млада жена, витка и танкострука, с леним лицем од сунца препланулим и са очима од којих би сунце преплануло, и овај красан млад човек, којег невиност иде до простоте, а чистота осећања до витанства, — ово троје, и не знајући и не осећајући, чинили су три струне, којима је ово дивно летње вече на врху космајском допуњавало тиху своју хармонију.

„Бадава“, окрете се Маргита Рајку раздрагана лепотом околне, „бадава, говори ти што хоћеш, али си ти Рајко човек, који има око за оно што је лепо и господско! Та стена горе изгледа ми као да је престо цара змајског, и из овој простирци од зелене кадифе ти ширини своју шареницу и твоју црвену кабиницу! Већ сам у две прилике долазила на мисао, да си ти некада ја ли цара ја л' шареницу у двору царском дворио!“

Насмеја се Рајко па рече: „вала то ни у сну ни сам, мањ сво што сад тебе дворим! А није тешко тебе дворити. Све што овде хтедох то је, да те скло-
ним да те не бију ветрови. Него није први пут да ти говорим као да си видовита. Овде је око нас пуно
љоскица од лискуна, а наш народ вели, да су то љуске
што падају од змајевских панцира кад се змајеви туку. Биће да су се у старо доба и овуда тукли. Него ходи да се испнемо на тај змајевски престо, да видим нешто што ће ти милије бити!“

Поможе јој руком својом да се поине по стени, коју су кише и снегови углачали, и онда њих двоје стадоше на највиши врх њен, једно поред другог. Беше у оној дивној летњој вечери диван поглед. Чаробност му је порасла тајанственошћу којом она дубока мирноћа и онај танки сутоп застираше брда и поља пред њима и свуда око њих. У даљини мало на десно и право пред њима неразговорно се видело као једно уско и дугачко платно, на даље иза њега један снисак и раван миз, који постајаше све тамнији и тамнији и ако се на њ само небо својом мутношавом ивицом наслонило бене. Него испред тога сниског зида од збијене магле светлуцаху овде онде дугачке ватре.

„Видиш ли те ватре тамо?“ питаше је Рајко, показујући јој руком ватре на далекој ивици видика; „знаш ли шта је то?“

— „Не знам!“ рече Маргита усколебаним гласом и нешто као устезујући се.

„Оно тамо горе ритови с ону страну Дунава; а оно тамо иза њих где су се небо и земља састали, то је — твоја земља Маџарска!“

Маргита живо удари руком о руку, па онда обема притисне главу своју, као да хоће да стегне намет своју, погну се напред и гледане жудно у далеке ватре на обзорју.

„Је ли то доиста Маџарска?!... Рајко, немој да се шалиш, са мном... Је ли то доиста Маџарска?! Јест, биће да је кад се у њој небо и земља састају! Ах да сам те очима својим опет једном угледати могла, земљо моја!“

Па онду пружи обе руке према оној даљној даљини, узе говорити нешто маџарски својим јасним а уздрканим гласом, и онда седе на стену, покри лице рукама и узе гласно јецати, готово онако исто као оно у капели пред иконом Мајке Божје.

Рајко се побоја да није излудела, кад оно поче да узвикује говором неразумљивим. Али кад поче да плаче и да јецати, он се полагао маче од ње, спусти се нечујно низа стену, а њу остави горе саму.

Наслонио се леђима на стену Рајко пусти погледе своје на лутају правцем к рудничким планинама. Неколике јако светле звезде трептаху над мрачном масом, која подупираше јужни крај неба. Лак и благ поветарац дуваше отуда. Из најближе шуме с ону страну долине, стуб од белог дима подизаше се право у вис, ваља да од какве ватре око које се беху чобани искупили. Рајко гледаше целу ону велику, а нејасно звезданим небом осветљену слику, и осећаше како му се нека растуженост краде у срце.

„Еј Боже благи, да л' ћу доживети да њега у оним планинама дочекам?!“ говораше Рајко сам себи. „Ко зна!... А ко зна да л' ћу икада видети и оног доброг старца на Вујну?!... Их, куд је себе Морава! а куд је даље моја Расина! Тамо су негде иза оних планина!,... Чудо како ми се нека тежина па срце наваљује!... Ено ње горе где од радости јецати, а мени је овде дошло да се од неке нејасне туге заплачем! О, Рајко, та ваља да није што ћеш се овуда сам без ње враћати?!... Није то; није то; него ме за грло хвата и дави луда мисао, да већ можда никада ни видети нећу ове дивне горе и планине!“

„О, Рајко, Рајко!“ викаше га озго Маргита.

Онога часа заборави своју слутњу. Отрча јој горе и нађе је још са сузним очима, али са осмехом на уснама.

„Видиш ли како се светли земља маџарска?!“ питаше га она.

— „Од запаљених ритова! како не би?!“ рече Рајко шаљиво.

„Ништа за то. Моја се земља мени јавља ватром својих ритова, а ја је поздрављам ватром свога срца. А за ово опет теби хвала мој витеже! Него хајдмо сад доле да ти причам шта сам још у оној подземној дворани, усред оног блага смишљала!“

Доле се посадише на шареном сиџадету око једног белог убруса, на који Рајко положио беше нешто погаче, млада црна лука и млада сира. Прихватајући се помало Маргита говораше:

„Ти ћеш код нас у Нађ-Бањи да останеш док се не спреми све што треба за мој план. Видећеш, мој ће те старац носити као кап воде на длану. Он је стар, ал' је добар, добар, већ до слабости добар! А мене воли не само као жену своју, него као да сам му кћи мезимца. Видећеш, неће знати шта да ради те да те награди. А ја знам како ће. Нека одмах купи јунаке драговољце, нека их наоружа и нека ти их преда да с њима једнога дана у Србију пођеш. Неће проћи година или две, а наш ће краљ опет да завојшти на Турке. А дотле би ти могао лепо код нас да останеш и да спремаш војску. А кад рат почне онда ћеш ти као војвода Рајко од Расине, да продреш у рудничке планине, да дигнеш нешто од онога блага, њиме да искупиш војске колико ти год треба, те да своју земљу од Турчина ослободиш. Бојим се неће ме старац пустити, а волела бих да могу и онда да поред тебе будем, да појахам сиву ластавицу, да ти носим

заставу црвену са белим крстом! О... та дала бих половину од живота, само да тако заједно с тобом изађем пред нашега доброг оца на Вујну!“

Маргита говораше с пуно ватре; подиже леву руку и погледаше по њој горе у висину, као да гледа у крстату заставу коју жеља њена већ ставила беше у њене руке.

„Хвала теби, госпођо, што тако лепо мислиш и жељич. Али од свега тога не може бити ништа. Не могу ја ни часа часити на твојем двору, него да видим само да те твој господин прими у своје господске руке, па онда одмах збогом. Ваља ми се одмах враћати светом оцу у Вујан!“ рече Рајко.

— „Од *тога* нема ништа!“ прихвати Маргита ударив живо гласом на ону другу реч и махнув руком као и да покаже, како доиста од тога нема ништа. „О, немој да ми кварниш моје спове на јави, који ће једнога дана да буду на јави истина. Вратићеш се ти, али само као војвода Рајко од Расине, вратићеш се да ослободиш и усрећиш свој народ. И онда... онда ће доћи и дан у који ће се наћи жена, вредна да ти и по лепоти и по доброту буде мио друг у животу!... Збиља, Рајко... ето смо нас двоје и под земљом били заједно и ево нас под небом заједно, и свуда смо верно једно уз друго стојали, можеш ми се ваља да поверити... збиља, има ли где год жена коју волиш?“

„Како да нема?“ рече Рајко без устезања. „Волео сам своју мајку, волим је и сада и ако је давно умрла. Волим и своју стрипу Круну, која ме је очувала, волим и своје сестре од стричева. Павлију и Анђелију...“

„Што говориш као да си дете! Правниш се само јер ти је мука да признаш!“ рече му Маргита цестрпљиво.

— „Чекај молим те, госпођо!“ прихвати Рајко и доста се мало застиде; „ако ме питаш да ли сам обегенисао где какву девојку и да ли сам се верио, то нисам и ако у нашој земљи има пуно лепих и добрих девојака!“

„Знала сам да ти је срце витешко; сад знам да ти је и слободно. Благо жени, која ће то витештво и ту слободу чистом љубављу за себе да веже! Ах, што немам млађу сестру сестру, лепшу од мене и срећнију од мене! Бар бих се могла понадати да те једнога дана својим зетом зовем!“

Маргита говораше то полагаано, озбиљно свечано, готово и нешто мало тужно. Гледаше у Рајка неким замишљеним и благим погледима. Па онда склопи трепавице и држаше их склопљене и једва дишаше. Као да јој је душа одлетела у ројеве звезда, да тамо тражи звезду Рајкову.

Рајко се нешто мало збуни на оне њене речи и не могаше одмах да нађе одговора; а кад га нађе не смеде уста да отвори, кад виде како је она очи склопила па се у снове пустила.

Мало после па Маргита, дубоко уздахнув, отвори очи. Погледа по звезданом небу, погледа око себе, погледа у Рајка и онда тихо и разнежено рече:

„Како је дивно звездано небо изнад нас! Како је лепа и мирисна сва ова околина! Чисто бих волела да овде слатко заспим, па да се више и не пробудим!“

„А твоја земља, Маџарска?!“ питаше Рајко.

— „Јесте. Кад бих се већ морала пробудити, онда бих опет волела да прво што видим буде моја витешка земља, Маџарска, и... — ти, мој добри и верни витеже!“

„Е само кад си задовољна мојом службом!“ рече

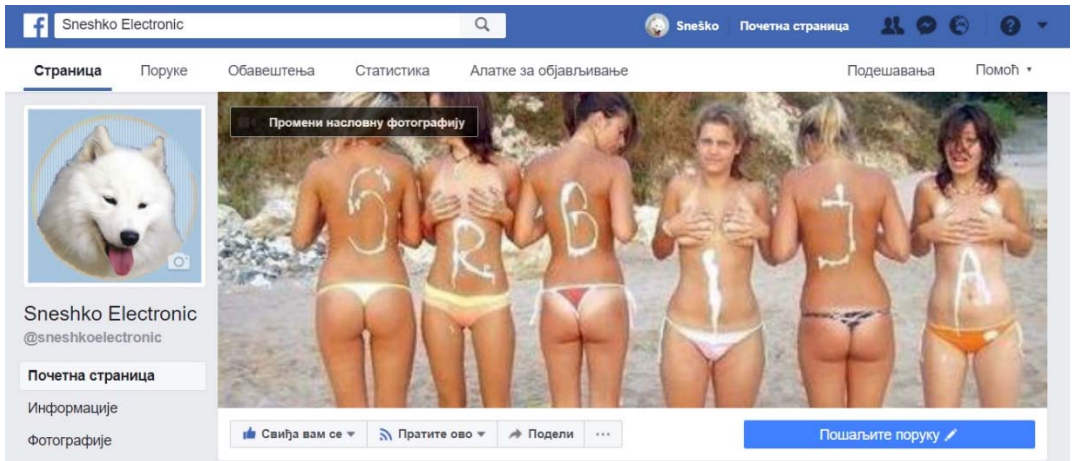
Рајко пун задовољства, па се диже. „Време је да погледам мало своју ластавицу!“

И оде к ластавици. А Маргита се огрну његовом црвеном кабаницом, изађе на врх стене и седе, прикупив кабаницу добро око себе, загледа се у оне далеке ватре и пусти се у слатке и тужне и опет слатке мисли.

ТРЕЋИ ДЕО
У МАЏАРСКОЈ.

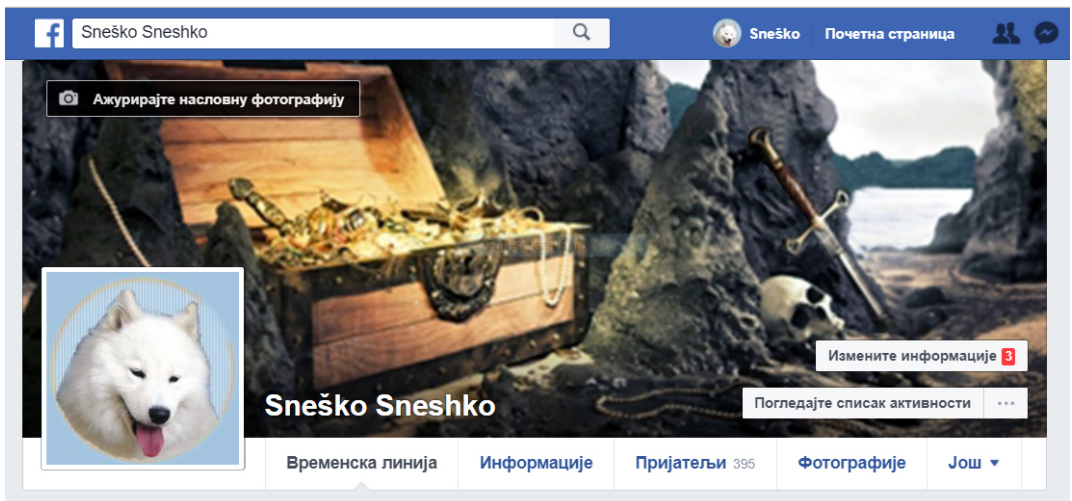
Посетите Facebook страницу **Sneshko Electronic** на којој се оглашава истраживачка опрема за изнајмљивање и продају (метал-детектори и гео-скенери), као и књиге у вези трагања за закопаним и скривеним благом:

Web адреса Facebook странице Sneshko Electronic је:

<https://www.facebook.com/sneshkoelectronic>

Све објаве у вези заскопаног и скривениог блага пратите на Facebook профилу **Sneško Sneshko**

Web адреса Facebook профила Sneško Sneshko је:

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100011758241334>

I.

Ваља терати добра два сахата на колима, па да се из Сегедина стигне у двор грофа од Нађ-Бање. Управо и нема пута, него се тера преко равнице, а по трагу других кола, правцем на исток к једној умци, на врху које има засађено неколико јабланова. Са врха те умке до у сами двор грофов нема више од пола сахата.

Сунце је већ било село кад се на оној умци под јаблановима зауставише проста једна кола, у која бежу запрегнута три обична селачка коња. Са кола скочи доле Рајко, дохвати најпре из сена своју дугу пушку, па онда хтеде прихватити Маргиту, али се ова, без његове помоћи, једним скоком као хитра срна, спусти на земљу. Рече нешто на мађарски Маџару кочијашу, који потера своје коње даље, па их заустави на подножју умке, да ту чека млади нар путника.

„Ето то је пред нама Нађ-Бања!“ рече Маргита Рајку, показујући му руком; „ова гомила кућерака то је село; а видиш онај ред високих јабланова? е, то ти је пут који из села у двор води, а сам двор одавде не видимо, јер га заклања она шумица која је двор са три стране обгрлила. Видићеш у њој пуно лепог дрвећа и наћи ћеш пуно хладовине!“

— „Да видиш већ сам се зажелео и шуме и шумског лада. Ево два дана како се возимо по твојој земљи, нигде грма, нигде липе! Ако видиш по неки јаблан, то ти је све. Да није да по нека шева прне с пута у вис, и да није погдекоје чапље да се на једној нози стојећи замисљено загледала у бару испред себе, рекао би човек да је ово све једна безгласна и безживотна пустиња!“ говораше Рајко.

„Ех, у моме двору нећеш бити као у пустињи! Бојим се само да теби, тако озбиљном младом човеку, наша маџарска весеља не додијају. Не знаш ти какви су Маџари, кад се узму да чисте и проводе! Него да седнемо мало на ову плочу!“ рече Маргита.

— „Каква је то плоча?“ питаше Рајко показујући на један поширок бео камен, на који Маргита већ седе.

„Ово је гроб једног надзорника имања, који је ваља да пре својих педесет година умр'о и наредио да га овде сахране!“

— „Ух!“ рече Рајко, као згрозив се, „како можеш с једног гроба да погледаш на свој двор? Молим те, устај одатле, на сво да се посадимо на зелену траву под оним тамо јабланом.“

Маргита му се насмеја, али га послуша.

— „Рајко“, поче Маргита својим најмекким и најслађим гласом. „Рајко, ето мога двора. Тамо погом кад крочим ја сам госпођа грофица од Нађ-Бање. Овде сам још слободна, или управо овде сам још робинја, која се је помоћу твојом у слободу вратила. Мислим да ће ти се и „госпођа грофица“, у оном двору тамо, умети господски да захвали. Овде ти некадашња робинја из дубине душе захваљује. Рајко, ма шта да буде, твоју доброту и твоје витештво никад, никад, никад заборавити нећу. Ако на ономе свету после смрти, буде слободно да се изабере нешто

са овога света, чега тамо да се сећамо, ја ћу избрати једно једино — да се сећам тебе и твоје доброте! Ги ћеш ме, знам, брзо заборавити... И кад она срећна жена, којој је судбина наменила да једнога дана поред тебе стане, узме да носи твоје витешко име, онда је и право да ме сасвим заборавиш!“

„Вала госпођо!“ прихвати Рајко озбиљно и невесело, „тешко је да се говори о ономе што може бити, али ми се чини да ни ја тебе никад, и да би хтео, заборавити не могу! Ево сам се тако привикнуо теби, да ме збиља жалост осваја кад помислим, да ће кроз који дан доћи и дан, у који ми се од тебе растати ваља. Бога ми, да си ми по сто пута род, не би ми милије било што сам поред тебе, нити ће ми теже бити да се с тобом растајем. А већ није нам друго! Нека је хвала Богу који нас, ето, пред твој двор срећно доведе!“

— „О, још немој о расстанку ни да помислиш! Него опет, и ако ће проћи времена доста, док ти сакупимо драговољце, опет ће једном дан расстанка доћи!... А кад тај дан дође, онда, тамо у оном двору, грофица од Паљ-Бање може само да ти руку стегне и речима срећу зажели. Али то није ни десети део о, није ни стотинити део од онога што Маргита осећа. Рајко... мој витеже од Расне Рајко... дај да се Маргита с тобом овде опрости! Дај да се... као брат и сестра... пољубимо!“

Она се хитро диже, повуче га руком у вис, загрли га. Рајко скиде шубару; гологлав, сав уздрхтан од трепета, као да је пред страним једном светињом, пригну главу и... пољуби је у уста. Она га не пушташе из свога загрљаја, него одмаче мало своју главу од лица његова; гледаше му право у очи, за неколико тренутака неисказаном нежношћу, па га онда пољуби у уста по други пут, промуцав тихо: „збогом!... хвала ти!“ Одмаче опет главу своју од лица његова,

гледаше му опет право у очи, погледима у којима милина, чежња и туга усисаваху у себе погледе његове, и онда полагао наслони свој успламтели образ уз образ његов за једно тренуће, склопи очи и пусти да њене топле усне нађу његове усне и по трећи пут, пољуби их једним дугим, дугим пољупцем, као да јој тешко беше да одвоји уста своја од његових. Дрхтао је од милине. Кад отвори трепавице, очи јој беху пуне суза

„Ех!“ рече са дубоким уздахом, кад се трже из заноса, „ово се Маргита с Рајком опростила!... А сад, витеже Рајко, помози грофици од Нађ-Бање да у свој двор уђе!“

Узеше се за руке и пођоше низ умку ка колима. Рајко ћуташе. Од силног узбуђења не могаше речи да проговори. Али корачајући поред Маргите и држећи је за руку не скидаше својих погледа с лица њена

„Што си тако заћутао?“ питаше га Маргита седајући на сено у кола.

— „Не знам ти ни сам казати! Великај једна милина растопила ми је срце у чудновату неку гугу, какву никада до сада у животу не осетих. Не знам ни да ли је то управ туга, или нека жудња и чежња. Гледам тебе, а мисли ми се отимљу на доброга старца на Вујну. Јес', слутња ме осваја, као да је смрт близу њега или близу нас! — Не, не; немој да ти срце зебе у часу кад сто ћемо у твој двор!“

2.

И Маргита се осећаше не само узбуђена, него и растужена и пуна неке чудне слутње. „Ко зна“, рече, „можда је мој старац од туге за мнош и умр'о?! Волео ме је!“

Уђоше у село. Коњи касаху ржући, а кола звекетаху и зврктаху свима лотрама, као да ће сваког часа да се разглаве у све саставке своје. Разбудише се и гакнуше срдито гуске и патке, што дуж брлога испред кућа беху задремале; излетеше пси из авлија и кидисаше на кола и коње што таком лупњавом будише мир успаваног села.

Маргити се поче да стеже лед око срца, кад опази да нигде у селу нема свеће или ватре у кући ни жива човека на улици. Тек на самом излазу из главне, и управо једине, улице сеоске у алеју од јабланиова, опаснише сељака који, у некакве дубоке мисли занесен, корачаше лаганим и опет несигурним кораком к селу. Маргита устави кола и викну сељака.

„Молим те, брацо, је ли жив гроф од Нађ-Бање?“

— „Је ли жив? Како да није жив!“ па се сељак гласно насмеја и испод трепавица погледаше поносито у своје дугачке и танко усукане брке.

„А је ли овде у двору?“

— „Је ли овде у двору! — Како да није у двору!“ одговори сељак па се опет насмеја.

„А што вам је вечерас све село пусто?“

— „Како пусто? Зар код толиких наса пусто? Кад би и пси знали да нију, онда би и они за го-
сма својим у двор, и онда, онда би могла да кажеш село пусто! Него журите се, журите се, док не по-
њу све!“ говораше сељак и поерташе мало на лево па на десно. Очеvidно беше му тешко да се на по-
тима држи.

„Има некакво весеље у двору?“ питаше Маргита живо и под притиском неке зле слутње.

— „Веселе? Те какво весеље! Хоће да траје до
вре! Просидба, веридба, свадба, женидба, удадба,
шта је управо не знам; али да је весеље, весеље је!“
И онда сељак, све подсекајући, оде у село, да пађе,
може своју кућу.

„Рекао бих да се од двора чује свирање, певање и усклицавање, баш као да су сватови а ено виде се и сретљени прозори од једне велике куће!“ рече Рајко.

„Терај право у двор!“ викну Маргита кочијашу.

Око дворишта од двора повлачио се један јарак, који је био пун воде. С ону страну јарка ишао је повисок бедем, утврђен јаким палисадима. Улазило се у двориште преко једног дрвеног моста, који се на ланцима могао привући у вис уз зидине од капије. Двориште је било широко и пространо. Сад је све било запремљено гомилама и младих и старих сељака и сељанка, од којих једни играху уз циганска ћеманета, други загрљени у гомилице певаху, а већина их је седела уз дрвене столове око остатака од печених јагањаца и око још пуних боца.

Кад се на капију уђе одмах с лева била је синска једна кућица, у којој је становао надзорник добара грџових са својом породицом. Пред том кућом кочијаш заустави своје коње.

Један велики црни рундов, скочи на коње, па на кочијаша и некако срдито и зловољно лајаше крупним и промуклим гласом, као да је и сам већ неколико ноћи пио и певао те промукао.

„Кондор, Кондор, Кондор! Зар да лајеш на своју госпођу?“ викаше Маргита, па сишав с кола приђе право к рундову, који, кад чу њен глас, стаде као да се скаменно, подиже главу своју право к њеном лицу, њушкаше живо као да ушисе мирис од овог живог цвета, и онда, радосно лајући, узе подскакивати око ње. Лизаше јој час руке, час обућу, па онда као слеп потрча што брже може, у гомиле света по дворишту, лајући као да се помамно; па онда још брже натраг к њој, око ње, уз њу, па онда јурну к стеници, која је из дворишта у главно здање во-

дила, као да хоће да јави своме господару радосну вест, али се на средини степенице опет предомисли, те се у бесном трку врати к Маргити. Ова га обема рукама дохвати за кудрави врат, па га онда тапкаше по глави и тепаше му: „моје верно псето, мој верни и стари Кондоре! ти си први да познаш твоју госпођу!“

У том изашла беше на врата од оне кућице једна жена у годинама, али још пуно крепка.

— „Ружо!“ рече јој Маргита, паде јој око врата и пољуби је у образ; „Ружо, моја драга и добра Ружо!“

„Али ко сте ви у тој чудној ношњи!“ питаше старица, па се изви из Маргитина загрљаја, и узе да је очима мери.

— „Зар да ме Кондор позна, а ти да ме не познаш? О, Ружо слатка, зар не познајеш грофицу Маргиту?“

„Исусе, Маријо и Јосифе!“ врисну старица, па се плесну рукама; је ли ово сан, ил' је јава? Анчи Марушо, децо, овамо те! Овамо!... Али шта ће ми они?!... Јест', слатка, мила и добра моја госпођо! Јест', то сте ви!... О Боже, о Боже! Сам си је ти довео да име свога мужа од бруке спасе! И онда старица узе да јој љуби обе руке и заплака се љубећи их.

„Ходите, ходите, слатка моја госпођо, унутра у моју собу! Ви и не знате шта се овде збива! Ходите унутра док ја пошљем децу да зовну Мартина!“ И старица је просто увуче унутра у кућу.

Маргита рече Рајку да пође с њоме, а кочијаша упути да иде у штале.

У соби Ружа узе свећу па загледа добро у лице Маргитино. Маргита се тихо насмехну па рече: „Кондору није требала свећа да ме позна!“

„Јесте, ви сте и нико други! Ваше јединствене очи, ваш сладак глас! Та прво сам вас по гласу и познала! Слатка, слатка моја госпођо!“

Па онда Ружа остави свећу на сто, а сама паде на колена пред Маргитом; узе јој опет љубити руке по стотину пута, љубљаше јој колена и скуте и плакаше горко.

„Еј, колико смо суза ми за вама пролили! А колико смо вас оплакивали тек ових последњих дана! Еј, јадна, јадна моја госпођо, како је мало среће Бог вама дао, баш вама, који сте према сваком тако пуни доброте и милости! Тек, шта ја говорим?! Нека му је по хиљаду пута слава, што вас је из чељусти оних поганих Сарацена избавио. А ваљада ће дати да се сад и овде ова гадна комедија, на добро сврши!“

„Али, драга моја Ружо, о чему ти то говориш?“ питаше је Маргита. „Где је гроф? Страх ме да га мој изненадни појав не потресе тако, да му здрављу нахуди. С тога сам и хтела прво да видим тебе и твога Мартина, па да га мало спремите!“

— „Ох, слатка моја госпођо! Ви не знате какво је врзино коло овде! Ох како да вам кажем?! Па стари се гроф жени!“

Као да је гром поред ње ударио. Маргита искочи са клупе на којој је седела, и притисну обе руке на своје следеће очи.

„Шта кажеш?!... Стари се гроф жени?!“ викну она гњевно и сва пренеражена па онда паде натраг на ону клупу.

— „Узмите мало воде, слатка госпођо. Приберите се; Бог је добар, па ће вам помоћи да учините крај свему овом покору.“ говораше Ружа, па јој у једној сањи од калаја, додаде воду.

„Према мени Бог никада није био добар. Он мене гони од како ме је из наручја матере моје отргао.

Али, молим те, Ружо, казуј ми одмах шта је и како је?“ говораше Маргита са нешто мало мирноће.

„Ево да чујете.“ узе Ружа да прича.

3.

„Знате ону проклету Циганку Манду, које је син био негда свирач у Борчије, па се после потурчио, што га на вашој свадби избише? Е, стари наш господар прве године, кад вас Турци одведоше, није знао шта ће од жалости за вама. Слао је људе у Цариград, потрошио грдне паре, па ништа. Мислили смо свиснуће. Од муке звао је и Манду да му гледа у пасуљ, хоће ли вас наћи. Она му куја једна причаше, како је њему све узалуд што ради, како се њему не би хтели више вратити, па да вас он са свима маџарским витезовима на коленима моли да се вратите; да сте ви тамо у великој срећи и великој сјајности; да управо Турци и нису вас заробили, него сте се ви договорили с неким лепим и младим везиром, да вас тобож силом одведе, а сад сте код њега у двору на мору, где кад се сетите њега, старца, ви се грохотом насмејете. Па онда му је казала да све то ништа не мари, јер њему стоји у судбини тек сад срећан, да буде, јер ће се у брзо оженити младом и лепом девојком, истина од простог рода, али која ће му родити два сина, који ће његово име са славом по свету да пронесу. Колико год ју је пута призивао свагда му је исто казивала. Па онда му је слала и друге Циганке, да му гледају у воду или и у длан, и свака му је то исто готово од речи до речи лагала. Кад су му тако већ мало памет померили, Манда му

световаше да отиде у Арад к некој старој Влахињи врачари, која може да учини да види своју суђеницу, Гроф се одвезао у Арад с Мартином, коме је све причао како је било. Отишао је седој Влахињи у млади петак, кад се смркло. Баба је наложила велику ватру на огњишту у кухињи. Кад је стигла поноћ, баба расплете своје седе косе, скине се са свим гола и узме чарати у ватру и кувати неку воду у једном тигању. Кад је вода прокључала сада баба заште од грофа његову златну бурму, коју је од венчања с вама носио; баци је у ону кључалу воду, те се растопи, као да је од жутог воска, а не од злата. Па онда, слатка моја госпођо, помеша ту воду с некаквим вином, напуни један воловски рог и даде грофу да из њега три пута сркне. Иза тога баба баци нешто у ватру, што је пукло као гром, сва се кућа затресла, а кухиња се димом напунила. Баба онда узме грофа за руку, одведе га пред неки као долап у зиду од кухиње, који кад отвори рекне му: „гледај сад и добро утуви своју суђеницу да не погрешниш?“ Кроз долап се видеља једна сиротињска соба, али добро осветљена. На једној сиротској постељи а на црвеној поњави, лежала је лепа једна и врло млада девојка, готово са свим нага. „Гледај добро, гледај; не заборави онај младеж што јој као звездица на левом колелу стоји.“ викаше баба. И гроф доиста виде тај младеж. Од те ноћи је стари господин постао други човек. Узео је да пије много више но пре, постао је љут и прек. Један пут на некаквом весељу угледа једну Циганчицу. Стадоше му очи на њој. Окрете се Мартицу, који је био с њиме, па рече: „ето је она моја суђеница. Иди види чија је“. „Па то је Мандина најмлађа кћи Сокица!“ прихвати мој Мартин. Одмах дај Манду овамо. „Има ли твоја Сокица младеж на левом колелу?“ питаше је гроф. „Има“, рече Манда. — „Па што ти то дете кријеш од мене?“ „За то што јој је

осамнаеста година, а знам шта јој пише у судбини, па је кријем и отимам од тебе“. А она кучка зна да га је омађијала и да је он у њеној мрежи. Није дуго потрајало док ето Манде и њене Сокице у двор. Стари господин сазва нас све у велику дворану па нам рече: „ово су вам од данас госпође. Слушајте њихове заповести. Кома није право марш са моје земље. То је било одмах после Васкрса. Послаше тобож некога у Цариград да донесе написмено, како сте се ви петурчили, а неког другог светом оцу у Рим, да донесе благослов за венчање. Тек је пре десетак дана стигао овамо и један и други, па предали та писмена патеру Амбросијусу. Каже мени мој Мартин: „лажу, лажу; нису се они макли из Сегедина; него су се онај црни патер и она црна кучка договорили, да поделе благо нашег јадног господина“. Ето тако вам је. Од ово три дана весеље је, а сутра ће зором у Сегедин да се тамо венчају. О, слатка моја госпођо, сам вас је Бог довео да у последњем часу спасете и господина свога и кућу своју“.

Маргита се, сва бледа пребледа само љуљала то на десно то на лево, док је Ружа причала. А кад ова доврши, онда она наслони чело на дрвени сто па бривну плакати.

„Ама шта је све ово, госпођо?! Овај се свет врти око мене. Ништа ти га не разумем. Што ти је те јецаш? Казуј за Бога шта ти је?!“ проговори Рајко пун бриге и забуне.

„Еј, мој Рајко! што не остах с тобом у Шумадији!“ проговараше Маргита грцајући. „Не знам како да ти кажем. Стид ме је од тебе, да оваку бруку у мом двору видиш“.

— „Ма шта да је не може бити твоја брука и срамота. Казуј, молим те, шта је?“

„Ето, шта је“, прихвати Маргита горко; „мој стари гроф, кога сам толико пута хвалила како је

добар и како ме воли, хоће сутра да се венча и то с киме него с једном Циганчицом!“

— „Пих!“ узвикну Рајко и још нешто промрмља. „Али што да плачеш? Кад те твој господин види, он ће вратити невесту, па да је мила шћерца од Божуна бана, а некто ли једна Циганчица! Хајдмо одма к њему. Нема места данас сузи од жалости, него само сузи од радости!“

„Право велиш, Рајко; хајдмо право к њему у двор“.

У који час то Маргита рече и устаде, један крепак човек са преседом брадом и косом, одевен у угарско руво од загасите чохе, уђе у собу. За њим се ушуња у собу и онај црни рундов и понирио праће к Маргини, облизујући се и машући кудравим својим репом.

„Мартине, познајеш ли ко је ово?“ питање Ружа.

Мартини гледаше за неколико тренутака у Маргиту, па онда подиже руку у вис, склони их живим једним њеском и рече: „о, хвала теби наш велики Боже! Госпођо, предобра и премила наша госпођо грофице. Дајте милостиву руку служи вашем. О, кад доживех да вас опет својим очима видим!“

И онда јој приђе, и обасу јој руке пољупцима и окваси понеком сузом.

„Мартинџ“, говораше му Маргита озбиљно и свечано; „био си нам свагда веран слуга. Тако ти свега што ти је мило, буди ми у овоме часу веран пријатељ! Пођи пред нама, одведи нас у дворану где је гроф, отвори врата и викни да сви чују: „ево је грофица Маргита од Нађ-Бање!“

— „Не, премилостива госпођо грофице, не ни пошто. Они су сад сви трештени пијани. Пијан је чак и патер Амброзијус, а већ знате нашем господину никад није много требало. Ко није пијан, то је она црна змија Маида и њена кћи. А Маида је

готова на свако зло. Начиниће гунгулу, и убиће вас онде пред ногама господаревим“.

„Па шта да чиним?!“

— „Да чекате док се истрезне!“

„Кад ће то бити?! Они могу да остану да пију до зоре, а зором, рече ми Ружа, кренуће се у Сегедин на венчање“.

— „То је истина“, рече Мартин очајавајући.

„Нема друго, него одмах сад ја идем да расту-рим лажне пријатеље. Ако ме ко нападне, имаће ко и да ме брани. Ако не би ти хтео, Мартине, сво ко ће!“ рече Маргита показав руком на Рајка.

— „Та како вас не бих бранио: Бранићу вас па да погинем. Волим пред ногама моје племените и добре госпође погинути, него поред оних цигански: врачара господовати. Ружо, дај ми мој ловачки нож“.

И Мартин припаса испод атиле ловачки нож. Замоли Маргиту да каже Рајку да остави онде у куту од себе своју дугу пушку, јер ће му у случају невоље довољно бити оружје што га за пасом има.

„Хајдете сад у име Божје за мном, и нека нам је сам Бог у помоћи“, рече стари Мартин па пође напред.

4.

Прођоше кроз гомиле веселих и више или мање пијаних сељака. Успеше се уз камените степенице. Уђоше у пространу једну и добро осветљену дворану, које зидови беху искићени роговима од јелена и главама од медведа и курјакова, све по споменима

на лов, по гудурама великог једног добра што га гроф имађаше у Сибињској. Беше ту пуно слугу који насипаваху празне боце и кондире вином, да буду готови да се носе у велику дворану. А из те дворане, кроз мало ошкринута двокрилна врата долажаше кроз дивљи некакав чардаш, што га Цигани свираху, врева од живог разговора и звука од пехара, чаша и судова на столу.

Кад њих троје дођоше већ до самих двокрилних врата, Мартин их руком остави, па онда шапну Маргити: „да причекамо док Цигани сврше овај чардаш, а сад су већ при крају“.

Маргита метну своју десну руку на лево раме Рајкове, па ту наслони своју главу: „Пусти ме“. рече му шапутом; „да се на тебе наслоним... Хоћу да паднем, тако ми срце куца а колена клецају! Ох, мој Рајко, што не остасмо код оног доброг старца. Ох, куда ли нас двоје сад идемо?“

„Притврди своје срце, госпођо. Знам ја како ти можеш храбра да будеш. Даће Бог све ће добро бити!“ рече Рајко храбрећи је. Али му и самом срце бурно куцаше.

Последњим једним живим ускликом и шкрипупом жица стаде чардаш као да је сабљом пресечен. Осу се лупање песницама о сто и усклицавање вијаних гостију. Па онда неко повика да се утишају, те да се чује здравица, коју ће пречасијејши патар Амброзијус из великог хришћанског милосрђа да напије садашњој Румели-Беглер-беговици некадашњој грофници Маргити од Нађ-Бање.

„Силенција! Силенција!“ викаше гост госту те се начини читав урнебес од силенције. Али кад последња силенција угуши предпоследњу, и кад у томе брзоруки момци панунише све пехаре редом, онда један старачки а промукли глас озго са зачеља за-

креча несигурно: „наш будући кардинал од винове лозе има реч“.

Устаде патер Амброзијус у мртвој тишини и тек се накашља, а двокрилна се врата расклопише силним једним ударом, Мартин, са поносито уздигнутом главом, крочи у дворану гласно и чисто усклицавајући викну:

„Њено високоблагородије, премилостива госпођа грофица Маргита од Нађ-Бање!“

И онда се склони на лево и дубоко поклони пред Маргитом, која у њеном турском руву ступи мирно а поносито у дворану праћена Рајком, који у левој руци ношаше своју шубарницу, а десну спустио беше на велики пој за пасом.

У великој дворани зидови беху покривени сликама грофова од Нађ-Бање кроз последња два века. Озго са таваница спуштао се многокраки позлаћени свестњак, у коме је горело ваља да четрдесет воштаница. У једном куту дворане једна гомилица Цигана удешаваше тихо ђеманета. За дугачким и широким столом, који се чисто угнибао под сваковрсним јестивом и пићем, седело је бар двадесет и четири госта. Ваздух беше тонал, загушљив од дима воштаних свећа, испуњен паром од пецива и пића.

Горе у самом зачељу седео је у високој наслоњачи стари гроф, седе браде и седе косе, округла, мрка и зажарена лица, одевен у богато маџарско руво, са широким златним пасом, о коме је висео један кратак инџански штитет, са дршком позлаћеном и драгим камењем искићеном. Поред њега десно седела је, у онако исто високој и богато искићеној наслоњачи, млада једна девојка, загасите боје у лицу и црних очију, — црних и светлих, али без душевне топлоте, као да нису два девојачка ока, него само две црне маслинке. Није имала венац на глави, али је била обучена у белу свиљу, а на повисоком и тан-

ком врату носила је низове од бисера и драгог камења, што својим севањем само још више изношаваше на видик топлоту њеног лица. Лево од старога грофа седела је у трећој наслоњачи жена већ у годинама, црне масти, одсудно циганскога типа, обучена у хаљину од љубичасте кадиве, са пуно тешких златних ланаца о врату и по грудима.

Кад оне речи Мартинове пројечаше, патер Амброзијус испусти из руку један велики воловски рог, сребром окован а пун вина, који беше дохватио да напије здравицу. Вино се просу по столу а патеру клецнуше ноге, те паде доле у столицу.

„Грофица Маргита од Нађ-Бање!“ промуца стари гроф, и она му се дворана поче да окреће. „Шта то рече Мартин?!“ питаше он час младу Циганчицу, десно, а час матору Циганку лево.

„Та зар не провидите лукаву игру старог лакрдијаша Мартина? Шта сте се следили и укочили? Та ово је маскарада!“ викаше оздо иза стола један од млађе госпоне, који се још не бејаше са свим загнурио у вино.

„А, тако ли је? Лакрдија маскарада!“ јечаше промуклим гласом стари гроф. „Молим, молим, Румели-Беглер-беговицу нека седне поред барона Отмара — гле, мало не рекох Османа! Ха, ха, ха! Барон осман је удовац, могли би се још ноћас погодити, па нека је сутра два венчања! А, шта велите?!“

Гракнуше пијани гости у смех и у кликтање и у пљескање.

„Мартин ће скупо да плати ову луду шалу“. промрмља Циганка у љубичастој кадифи и подиже преда Мартину стегнуту песницу.

„Овде, господо!“, зачу се јасан а сада и пун свечаности, глас Маргитин; „овде, господо, има само једно место, које грофица Маргита може да заузме,

јер јој с правом припада, а то је место поред свога мужа!“

Праћена Рајком, као сенком својом, она корачаше господствено право к зачељу. Сви је гости сад гледаху запрепашћени, неки с отвореним устима али на која не могаше ни једна реч да изађе. За неколико тренутака владаше мртва тишина.

Маргита дође до младе Циганчице. Погледа је оним широким и меким погледима својим, у којима не бејаше у том часу гњева, него само сажаљења.

„Дужи се са тога места, дете моје!“ рече јој благо. И Циганчица се без речи, освојена оним погледима и оном благошћу, диже и отиде иза наслоњаче своје матере.

„А ти, гадна црна мађијанко, дужи се са те столице, па овога часа напоље из овога двора у чергу, да не нађеш пут у тамницу!“ И сад из очију Маргитиних снаше ватра гњева, и она махну руком величанствено, показујући Циганки пут к вратима.

„О, о, о, грофе“, јекну Циганка сва дрхћући од гњева; „ако ваше слуге имају слободу и такве лакрдије да збијају, хвала вам лепо на господству! Тако шта у Цигана нема! А ти безобразна комедијанце, напоље одавде!“

Диже се једна граја, којој се прави значај не могаше да ухвати. Тек сви гости узеше викати: „е, е, е, то је много. Доста лакрдије!“

„И ја велим: доста лакрдије!“ рече Маргита мирно. „Избављена из турског ропства, витештвом овога младога Србина кога овде видите, похитала сам своме мужу и своме завичају. Аладаре, зар ме доиста не познајеш?... Твој слуга и твоје псето познали су ме одмах!... Господо, зар нико од вас не може да ме позна? Силађи Јаноше, зар сам толико остарела да ме не познајете? Бароне Отмаре, зар ме ни ви не познајете?“

„Устајте господо!“ викну барон Отмар, па скочи на ноге; „устајте, господо, ово је доиста глас грофице Маргите!“

„Шут, шут, шшш!“ заћуткиваше патер Амброзијус барона.

„Хе, драга моја, како ћу ја да те познам, кад те не познаје онај који те је грлио?! Ха, ха, ха! О, хо, хо, хо!“ церекаше се пијани Силађије.

„Ељен Силађи!“ викну промукло стари гроф и удари песницом о сто. Гости прихватише усклик и ударивше песницама о сто, као да су се помамили. Отмар тресну своју столицу на под и изађе из дворане, кршећи кроз зубе маџарске псовке.

Стари гроф махаше рукама, дајући знак гостима да се утишају, па се онда диже. Циганка му нешто шапуташе на ухо, али је он нестрпљиво одгурну и рече: „торњај се од мене, црна сотоно не знам те шта мумљаи“, па се онда окрете гостима и поче што јасније могаше:

„Сви знамо како је грофица Маргита као неблагородна куја, незадовољна са старим мужем одбегла за младим... хеј, патеру, како се зваше онај?... Мандо, како се зваше онај?... Јест Румели-Бенглер-бег. А да није то тамо Бенглер-бег?“ рече пијани старац, па се окрете према Рајку и гледаше га за неколико тренутака.

„Могао би бити“, настави даље; „млађи је од мене; биће да је и лепши од мене... Хеј ти, гарава моја голубице, где си? Дед' овамо, право и само право! ко је лепши, ја или онај тамо Бенглер-бег? Ја, тако, то је право, тако се ваља!“

Диже се опет граја од усклицавања у здравље паметне Циганчице. Кад и то прође, стари гроф настави:

„Сад ево једне прилике, пала овде међу нас као с неба...“

— „Није с неба“, прекиде га Манда љутито; „пала међу нас из ноћи, као из црног пакла“.

„Молим!“ викну старац строго; „сваки по реду. Рекох ево ње. Туркиња, Чивутка, Рацкиња, ко ће је знати. Видим има очи, има стас. Каже ја сам грофица Маргита. Е, лепо; грофица Маргита има на левој страни... како да кажем..., баш онде где јој срце куца, један плав младеж. Молимо... Молимо..., покажите ви шта имате тамо где вам срце куца“.

Сад се тек диже урнебес од гласног смеха, од дивље вике: „ељен гроф Аладар! Дај чардаш!“ И Цигани почеше да уденавају жице.

У томе Манда, која дотле узалуд гураше Сокицу да иде да опет заузме десну наслоњачу, устаде, узе своју кћер љутито за руку и одвуче је и посади на њено прво место.

Маргита, која се била за неколико тренутака чисто скаменила, гледајући ово друштво, сад кад виде шта Манда на њене очи учини прекипе. Она дохвати девојку за обе руке, па је просто као неко маче баци иза себе на под до зида.

Врисну Сокица. Манда скочи, узе чупати своје косе, па, с њеном на устима, цикну грофу:

„Ако си човек, брани своју невесту!“

Гроф тресну своју наслоњачу о под, па је превали, и онда — удари песницом Маргиту у лево плеће, и диже руку да је и по други пут удари, али му је у исти мах Рајко дохвати својом левом руком.

„Стани господице! Зар тако маџарски племић дочекује своју верну жену? Не срамоти свој образ и не греши своје душе?“ рече Рајко па онда одби старчеву руку на десно.

Гроф се спотаче, носрну преко своје оборене столице и паде. Диже се страшна вика од гостију и запомагање од Манде Циганке. Али нико од гостију да приђе грофу у помоћ.

Рајко се сам пригну, па га подиже на ноге. Гроф пун гњева крхаше грозну једну теретемку, тресну једном ногом о под те му мамуза зазвркта, трже онај шпански штилет, па га сјури Рајку под ребра.

Рајко трже пиштољ. Али већ у тренутку, у коме га запе, виде да је грехота убијати пијана човека. Окрену цев горе у таваницу и одапе.

Пуче пуцањ, погасише се скоро све свеће, утекоше Цигани свирачи, утекоше гости, Маанда одвуче старца и кћер, и кроз два или три тренутка не остаде у дворници нико други осим Рајка, Маргите и Мартина

5.

„Бога ми, госпођо, ја сам ти рањен?“ рече Рајко мирно задевајући празан пиштољ за свој кожни пас.

„Еј, мени тужној!“ врисну Маргита па се пљесну рукама, а срце јој се следи. „Где си рањен јадни мој Рајко?!“

„Па немој се тако препадати. Неће ми ваља да ништа бити. Не бој се!“ говораше Рајко па се још мало осмехну само да је умири. Али му лице поче пагло да бледи и жути.

„Хајдмо одмах у другу собу“, рече Маргита блеђа и од самог рањенога Рајка, па га узе под руку и поведе. „Мартине, преклињем те, пошљи одмах овог часа твога Мишка на коњу у Сегедин, нека доведе два најбоља лекара. Нека поведе и за њих оседлане коње, и нека им обећа што год затраже, само да одмах дођу. А ти сам врати се амо и викни Ружу своју“.

„Али... молим те... не препадај се, Више ме боли што те видим да си се препала, него ова рана. Не бој се... Неће ми бити ништа“. говораше Рајко све тишијим и тишијим гласом.

Тек су прешли оно велико придворје и ушли у једну велику собу, у којој је уз зид према прозорима била једна носиска а велика постеља са меканим свиленим перинама и узглавницама, кадифеним покривачима и завесама, које се са гаванице из једне позлаћене грофовске круне спуштаху — а Рајко са тихим уздахом рече: „баш да ми је да седнем... ноге ми клецају!“

„Ево лези на ову постељу“, рече Маргита.

— „А, то не, много је господска!... Куд ћу ја тамо... Него ево овде на овај миндерлук испод прозора... Куд ћу ја тамо... оно је“, на се Рајко опет насмехну, само да Маргиту охрабри, „оно је тамо ваља да постеља... младе невесте!“

„То је моја постеља... слободно лези... знаш да си ми као брат, а овако рањен и више си ми!“ говораше Маргита нежно.

— „Твоја постеља?“ муцаше Рајко, и онда се загледа за неколико тренутака у кадифене завесе од постеље. „Доста је што могу да је одавде погледам... Знаш како ми је?... као да си ме увела у неку цркву!“

Врати се Мартин посећи велику чинију воде и оцта од руже. Дође и Ружа с убрусима, превојима и пуно некаквих ткањина.

„Не бришите се, госпођо“, рече јој Мартин; „Мишко већ јури путем у Сегедин. Ја ћу сад да отпашем младог витеза и да му привијем рану“.

Маргита и Ружа изађоше у придворје.

„Боље је ходите амо на степенице да дахнете чистим ваздухом. Тако све бледи и тако дрхћете!“ рече Ружа Маргити, која ћуташе на се само стре-

саше, као да је у грозници, и ломљаше своје прсте. Даде се као неко дете извести на степенице.

Двориште беше празно. Изгледаше као неко пу-сто разбојиште. Оборени столови, поразбијени кр-чазни, разбацане клупе; овде и онде понеки сељачки шенир и по гдекоја женска марама. Из села и у даљини чуо се топот од коња и звркат од многих кола.

„Гледајте само, слатка милостива госпођо“, узе Ружа да говори; „гледајте само како се сви очисти-ше!... Као да је вихор ветар духнуо па их као плеву и прашицу однео!... Знате како је то чудно било. Ја стојим на вратима од наше куће, па ослушкујем шта ће бити у великој дворници. Тек пуче пушка, а господа да се полеме низ степенице. „Дај кола, коње, дај коње! Кола, кола овамо! Прежи коње!“ викаху, па све јуриш к италама. А сељаци се уплахирише и запиташе: „ама шта је то? Шта се то десило?! Тек неко од господа рече: „дух се јавио, вампир, авет!“ Јао да сте само видели. Дрекнуше сељаци: „беште, ете вампира, ето авети!“ па онда све један преко дру-гог. О, сачувај ме Боже остарела сам а овако чудо до ноћас не видех ни у сну!“

Маргита је по свој прилици није ни слушала. Она гледаше на небо у неколике ситне и бледе звезде и ломљаше грчевито своје прсте. Па онда гласом пу-ним очајања рече:

„О Ружо слатка, шта ћу ја ако он умре?!“

— „Неће ваља да умрети!“ прихвати Ружа. Даће Бог да рана није опасна. Доћи ће лекари, а на великом су гласу. Неће ваља да тако млад и тако красан и тако због ничега умрети!“

„Ах, ти не знаш, колико је то једно чисто сунце од човека!... Него како је твој Мартин спор!... Тек онет хвала му; шта бих сад без њега радила!... Иди види, можемо ли се у собу вратити!“

Ружа оде до врата од оне спаваће собе, ошкрину их и онда махну руком Маргити да дође.

„Метнуо сам му хладне крпе на рану и привезао је“, говораше Мартин шапутом. „Него, ето видите, обнесвеснуо је. Бојим се рана је на злом месту!“

— „Еј, мој Рајко, зар то да ти је награда за твоју витешку службу!“ говораше Маргита грцајући без суза. Седе поред њега, па се тужна загледа у његово бледо лице и склопљене очи. Узе умакати своје прете у сирће од Руже, па му онда њима полагао и њежно превлачаче чело и трепавице.

„О Мартинц, зар нема нико у селу ко је вичан ранама? Има ли какав стар човек или каква баба видарица?“ питање Маргита све шапутом, као да Рајка не разбуди.

— „На нема, госпођо; све је то просто! Него ~~о~~лет, послаћу момке нека трче од куће до куће, нека разбуде ко год спава, нека растрезне ко је још пијан, нека распитају и доведу амо свакога, ко ма и уображава да нешто зна!“

Кад Мартин отиде Маргита још за неко време својим, од ружиног оцта мирисним, претима, миљоваше чело, очи и образе Рајкове, па онда ће шапутом да зашита:

„Ружо, верујеш ли ти у Бога?!... Верујеш ли да он може да помогне само кад хоће, и верујеш ли да он хоће да чује молитве?!“

— „Јаох мени, моја слатка и милостива госпођо, како то питате?!... Та како да не верујем. Та он једини и може да помогне кад нико други не може. Ко је подигао моју Марушу из великих богиња? Сви лекари и све видарице рекоше: нема ништа од ње. Ја му се молих да је придвигне, па ма и богињаву и слепу, само нека ми дете живи. И он чу моју молитву и подиже је. А Маруша му се једнако и на глас молила: боље да је и закона, него да јој остави лице богињаво.

Па и њу је чуо. Ето у моје Маруше лице глатко као лист од божурнова цвета!“

„Иди, слатка моја, иди клекни и молиму се нек не да смрти младог овог витеза!“ Шапатом је преклињаше Маргита, те Ружа одмах отиде у један кут од собе, спусти се на колена и узе се молити Богу за Рајка.

6.

Док се Ружа на коленима Богу молила, Маргита немирно, а с прекрштеним рукама, корачаше по соби. Беше се пустила у неке дубоке мисли. У души јој је беснила тешка једна борба: борба срдје на Бога и брига за Рајком, борба веровања са неверовањем. Узео мрдати главом, као да сама себи каже: „не, не, то нећу! то не могу!“ Неверовање је било јаче од веровања; горчина је била јача од љубави.

Па онда стаде поред Рајка, који нешто теже и спорије дисаше. Гледаше га неизмерно нежношћу. Узео опет да му чело и очне поклопце превлачи мирисним прстима својим. Очи јој се напунише сузама. Узео кршити руке своје, па их онда склопи, подиже у вис, држаше их тако склопљене као да се Богу моли, па се онда спусти на колена поред ниске софе, на којој Рајко лежаше и поче да говори:

„Ево ти опет подигох руке, и очи и срце, сво падох преда те на колена. Била сам у бунту противу тебе. Веровала сам да си силан, изгубила сам била веру да си милостив. Знала сам само за немилост твоју. Љубила сам те, а ти си ме гонио. Осмех моје невиности удавио си у потоку горких суза мојих. Ранио си ме првом стрелом, кад си ми младој млади и нежну матер

отргао, а мене хладној туђинској нези предао. Ранио си ме другом стрелом кад си мој први девојачки занос, чист пламен невине једне љубави, погасио буром мојих уздаха и даждом мојих суза. И опет нисам роптала. Још сам се теби исповедала, теби молила, у тебе уздала и тебе љубила. Предао си младост моју старцу једном! Нисам ни на то роптала. И ако нисам могла у старцу да нађем одговора чежњи својој, знала сам шта ми је дужност. И онда си пустио да ме аждаја агарјанска у своју чељуст дохвати. Ох, чинило ми се да си мојим молитвама, мојим сузама, мојим уздасима, симпатички одазивље и само оно стење и камење у порушеноме двору српскога цара; али се ти њима ниси одазвао. Твој одговор на моје молитве биле су све нове, и све страшније и грозније муке. Дошао је најпосле дан, у који је моје слабо и очајно срце рекло: па тебе или никако нема, или ако те има, ти немаш ни милости ни сажаљења! И онда сам се заверила да к теби више никад не подигнем очи, да пред тобом никад више не приклоним колена своје; и да се никада више срце моје не занесе молитвом к престолу твоме. Али се ево сломио бунт мој; сломио се понос мој; немилостивошћу својом водих ме да тражим опет милост твоју! Ево ме клечим пред тобом, ево ме дижем очи к теби; кроз сузе моје срце те моје тражи. Чуј један пут у моме злосрећном животу глас моје молитве! О, не дај Рајка смрти! Отми га, спаси га, подигни га! Учини ми само ту *једну једину* милост, па да те благосиљам за све моје грозне патње, за све страшне немилости твоје! Ево ти се заветујем: седам година живећу о хлебу и води, или ћу босонога од села до села, да свету проповедам: како је страшна твоја немилост и опет како је велика твоја милост! О, само не дај ми Рајка смрти! Узми од мене све друго што хоћеш, врати ме на нове муке умори ме лаганом смрћу, само одржи њега и подигни га, и сачувај га онима који су њему

мили. Ако нећеш да се смилујеш ни данас мојим сузама, смилуј се његовој младости и чистоћи срца његова, и смилуј се ономе добром старцу тамо у планинама!“

И онда јој поток суза речи угуши.

Рајко дође к себи. Отвори очи и гледаше у таваницу. Окрете главу и виде како Маргита стоји поред њега, а крупне јој се сузе низ образе ваљају.

„Госпођо, немој да плачеш!... Нећу ја умрети... А баш и да умрем, па ништа... Истина баш не бих волео да ми је гроб овде у бари где нема ни липе ни раста. Еј, славна Шумадијо! Некако је милије и умрети у теби, а немо ли живети!... Сећаш ли се госпођо, како је лепо на Космају?!... Збиља, не дај боже да овде умрем, јави мојима у Расини, и старцу на Вујну... Пошљи паре за ону скелу!...“

Поћута дуго па тек рече:

„Нека ми ватруштина мозак дохвати... Ова ми се соба окреће... Госпођо, где је Маргита?“

„Ево Маргите поред тебе, Рајко! Сад ће стићи лекари па ће те извидати!“ рече му она.

— „То је добро. Па ћемо онда заједно натраг у планине... Знаш, понећеш и ону заставу...“ и онда опет обнесвесну.

После поноћи Рајко поче да говори много шта у заносу, час разумљиво, час неразумљиво. Срце му брзо куцаше и ватра му беше образе подузела. Маргита се није од њега одмицала. Нареди те јој Ружа извади из ормара најтање свилене тканине које је око врата и на својим грудима носила, па их, потопљене хладном водом, полагаше на врело чело Рајково. Али што се зора примицаше, то његов занос бејаше све већи.

Једаншут узе да као уз гусле понева:

„Ој, Маргито, моја верна љубо!
 Додај мени крстата барјака,
 Цар ме Лазо на Косово зове!“

Још једном дође лепо к себи. Гледаше пуно отвореним очима око себе, загледа се подуго у Маргиту, па јој врло тихим гласом рече: „ако се деси... јави старцу на Вујну!... О, моја добра госпођо, колико ти досађујем!.. Хвала ти.. и опрости ми!“

Маргита не могаше речи да проговори, него га погледима из сузних очију миловаше нежно.

Пред зору је Рајко почео опет да бунца. Час говори с Краљевићем Марком, час са Сибињанин Јанком, час са Голубаном. Тамаи је бледа зора почела да свиће, а он рече:

„Голубане...
 Ја опремих своју ластавицу,
 Хајдмо сада у поље Косово,
 А нашему кнезу честитоме,
 Хајдмо...“

То су биле његове последње речи.

СТИГОШЕ мало после лекари из Сегедина и нађоше да је у Рајка срце престало да куца. Кад то рекоше, Маргита пред њима и пред свима својим млађима паде на Рајкова прса и плакаше у глас. Да јој је био једини брат од заклетве, или син јединац, не би га могла толијим сузама облити ни дубљим уздасима окадити.

Кад је силом подигоше, она кроз сузе и још једнако јецајући рече лекарима и свима присутнима:

„Није ми брат, није ми вереник, није ми љубазник, није ми никакав род, и опет ми је милији по да ми је и љубазник и вереник и најприснији и најми-

лији род. Нико од вас не зна колико је он невин и племенит био. То је био један истински беспрекорни витез. Ја једина знам шта сам у њему изгубила!"

7.

После тога првог и бујног излива суза као да је ових у Мартите сасвим нестало. Нико је више не виде да се заплаче. Али је ипак наређивала да је оставе саму поред мртвог Рајка. Са свечаном мирноћом издавала је заповести за његову опрему.

„Опремиће мо га“, говораше Мартину, „као да је племић од ове старе господске куће. Ковчег од углађене ораховине нека се постави белом свилом; тај ће мо положити у ковчег оловни, а овај у ковчег од растовине. На сребрном штиту на овом растовом нека се урежу речи: „Србину, од Расине Рајку, витезу без замерке — Маргита“. Имате ли гдегод бо-сиљка, Мартине?“

„Немамо тога овде госпођо“.

„Пошљи одмах у Сегедин нека се тамо у српскоме крају потражи. Не жали платити“.

Мало после опет зовну Мартина па му рече:

„Ево ти кеса са пет стотина талира. Најми у Сегедину лађу, која ће Тисом па Дунавом да носи мене и ковчег Рајков у Србију. Па онда иди преким путем у Београд и извади од турске власти допуст, да мирно сахранимо Рајка на Космају, на оном изданку, где има змајев престо. Спреси све што треба и чекај нас на обали више Гроцке“.

Узалуд и Мартин и Ружа наваљиваху да одустане од свега тога. „Немојте тако!“ говораше им

она; „пустите ме да имам ту једну утеху, да сам испунила последњу жељу Рајкову!“

Њих двоје шапутаху једно другом своје бојазни да не буде грофица помела памећу. Али не имадоше срца да јој сеprotиве ма у чему. После неколико сахата Мартин је већ био отпутовао.

А Мишко његов донесе из Сегедина у два разбијена стара лонца два пуна и лепа бокора босиљка. „Шта си платио за њих?“ упита га Маргита. „Нисам ништа!“ рече Мишко; „видех их у српскомешору у једној малој сиротњској кућници. Изађе преда ме једна стара жена. „Пошто да ми продаш један од ова два бокора?“ упиташ је. „Синко ја перем туђе кошуље па се хлебом храним, али то своје цвеће ни за које паре не дам!“ Ја јој онда испричах што милостивој госпођи треба мало босиљка. А баба се заплака: „ех, рече, кад милостива госпођа грофица хоће да босиљком окити једног сиромашка. Србина младог, онда ево овај бокор паклањам ја грофици, а овај други носим, па од њега нека госпођа откисне који стручак, па нека га метне на прса младом покојнику, па нека желије ти овде твоја српска мајка, ни твоја српска сеја да те оките, ево ти један стручак од баба Станије, старе и сироте једне Српкиње и Бог да те прости!“ И даде ми оба бокора, и не хтеде ни пошто примити ни поклон у повцу од мене“.

Ударише Маргити сузе. Узме љубити оба бокора као да су не само две мирисне него две живе душе. Па онда пробра из оба бокора два најлепши струка и стави их у десну руку Рајкову. „Ево ти један струк босиљка од твоје Маргите, а ево ти један који ти незнана наша пријатељица, стара Српкиња Станија шаље!“ И онда покида сва други босиљак и разастре га око главе Рајкове као венац.

Дружа је гледаше само шта ради и све јој се већа

туга и хладнија зебња на срце наваљиваше. „Гледаш ме шта радим, моја добра Ружо?“ рече јој Маргита; „О, кад би ти само знала како је он невин, како добар како мио и племенит, ти би тек онда мене разумела!“

Још се више Ружа препаде сутра дан. Стигао беше извештај од Мартина, да је најмио лађу и да је у Сегедину све готово. Маргита нареди да с њоме пође Ружа, Мишко и још пет момака. Па онда отиде у своје горње собе. Дуго је тамо остала. Ружа, пуна бриге, одлажаше чешиће све на прстима к закључаним вратима од собе у којој је, па се опет враћаше, кад би је чула да се миче. На послетку Маргита изађе — обучена у белу свилу, с расплетеном и низ плећа спуштеном косом. У руци је носила један диван тек расцветан пунољак беле руже, а на једном прсту од леве руке златну бурму. Кад отвори врата наиђе на Ружу која врисну и мало што не паде.

„Не бој се! Ходи самном да ми будеш сведок!“ рече јој, па је узе за руку и поведе доле у велику дворницу, где је сад лежало тело Рајково. Замоли све друге да се уклоне и да оставе само њу и Ружу саме поред мртваца.

Кад осташе саме онда она приђе ка ковчегу. Дуго и дуго гледаше без речи у мирно лице младога човека, који као да беше тек само у неком тихом сну. Па онда узе да му говори:

„Кад смо оно били у подземној дворници, снивала сам да сам се с тобом венчала. Нисам ти онда могла то да кажем. Ево ти сада казујем. Нас судбина венчава. Рајко витеже без замерке, ево се Маргита теби привенчава, да је од сад твоја и овога и онога света. Стављам ти свој венчани прстен на твоју руку и ево ти дајем ову белу ружу, знак твога чистог срца и знак своје чисте љубави према теби!“

Па онда му приђе к лицу и пољуби га у чело.

„Шта то радите за име божје, слатка моја госпођо грофице!“ јецаше сиротица стара Ружа.

„Нисам више грофица! Нешто сам далеко веће и много више, и нешто што ми је много драже. Ја сам верна љуба од Расине Рајка! — Сад нека дођу људи, нека затворе ковчег и залију онај од олова!“

*

После неколико дана пловила је Дунавом велика једна шајка. Пред крманом седеља је једна млада жена у црним тешким плашт завијена и црном копреном по лицу покривена, па немо гледала у мртвачки ковчег, који је покривен црном чохом лежао пред њом.

Шајку скрену к српској обали далеко од села а под неке врбе, где неки људи чекаху. То је био Мартин, који је успео да за велике новце најми неколике сељаке да, ником ништа не казујући помогну изнети ковчег на најближи вис космајски. Чекали су да падне сутон, па тек да се крену, да их сељаци не би опазили да кроз њиве и поља носе мртваца. По дивној месечини пошли су све корак по корак напред. Кад већ измакоше из сеоских хатара, онда се носачи почеше и подуже одмараху. Свитало је кад су стигли на вис на оно место, где су недавно Рајко и Маргита тако лепе спове о лепшој будућности сповали. Онда, у присоју под оном стеном ископаше гроб за Рајка.

Кад већ гроб би доста дубок, Маргита нареди да српски сељаци пођу у најближе село где има српски поп, да га доведу да прочита молитву и гроб прелије. Па онда рече Ружи, Мартину и свима својим мацарским слугама: сад мени за љубав пођите овуда у околину и наберите пољска цвећа. Хоћу да сваки

од вас, који сте моји, баци по једну киту у гроб оваког витеза.

Ружа и Мартин дадоше једно другом миг да се не одмичу далеко и да се брзо врате. Управо је и не губљаху из очију. Видеше је како клече пред ковчег Рајков и како обе руке пребаци преко њега, као да га хоће да загрли.

Са једном малом китом ивањскога цвећа, дивљег каранфила и мајкине душице Ружа се прва врати.

„Слатка госпођо, немојте се толикој тузи предавати! Ево вам цвећа!“ рече нежно и жалостивно стара Ружа и положи своју руку на раме Маргитино, која онако пребачена преко ковчега Рајкова не мрдну.

Ружа се сагну да јој подигне главу и онда врисну: „еј, црна жалости наша! Мартине, Мишко, децо, овамо!“

На њену кукњаву дотрче сви као без душе.

Маргита је лежала мртва. Клечећи поред Рајкова ковчега, загрливши га и пољубивши га, издахнула је.

С ону страну ковчега на трави лежало је једно празно бело стакленце. У десну руку своју грчевито је била стисла један листак хартије. На њему је маџарски писало ово:

„Слатка моја Ружо и добри мој Мартине, и сви ви, који сте ми били слуге, а показали сте ми се као верни и нежни пријатељи! Хвала вам на доброти вашој; опростите ми сузе ваше. Кад би знали како је мој живот био само један ланац горких несрећа, ви би ми опростили. Све бих заборавила да нож мога мужа није убио човека, који ме је турског ропства ослободио и часно и поштено и пуно витешки довео у дом мој, да ме њему преда. Од Рајка чистијег и племетијег срца није било. Док је жив био дивила сам му се. Сад га љубим. Не могу без њега. Љубим га. Ка-

жите слободно свима да га љубим и да је једина моја срећа на овоме свету у томе, што је мој гроб поред његова. Сахраните ме овде поред њега. Пошљите кога Србина у рудничке планине старцу Теодосију у Вујаџ да му каже дасмо нас двоје за вечност заједно и да умирем благосиљајући га за сретне тренутке које код њега проведосмо. Јест, кад кроз сву своју несрећу на свет погледам, опет видим како на њему још има пуно добрих људи и пуно љубави. Хвала вам добри људи! О, мој Рајко, сво твоје Маргите!“

Сахранише их једно поред другог; прелише им гробове сузама и оставише да на њима пољско цвеће цвета.

СТВАРНИ НАРОДНИ УЧИТЕЉ

руковођа за здраве и болесне, старе и младе, родитеље, учитеље, сељаке, варошане и т. д. — По разним научним и општим домаћим и страним изворима написао и приредно

ВАСА ПЕЛАГИЋ

Шесто издање из основа поправљено и двојном умножено са преко 200 слика и додатком нових лекова за све болести.

Ову домаћу књигу народног здравља

треба да има свака наша кућа, јер су у њој изнета сва упутства за чување и неговање здравља као и лечење разних болести од којих наш народ највише пати.

Цена у лепом тврдом повезу . . . . . Дин. 120.—
„ „ меком повезу . . . . . „ 100.—

Ново! Интересантно! Ново!

ХАЈДУК ВЕЉКО

велика певанија са 13 песама и 16 слика

Цена 6.— Дин.

ХАЈДУК СТАНКО

историјски роман од Ј. Веселиновића

Цена 20.— Дин.

1923.